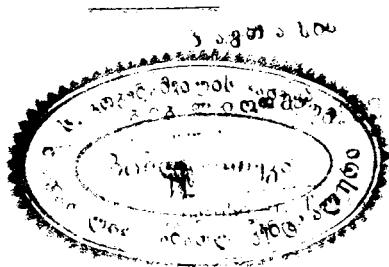

ა ჭ ა ვ წ ა ვ წ ა ქ ე

ნაწერების სრული კრებული

ცხრა ტომად

გამომცემლობა

„ქართული წიგნი“

ტფილისი, ჯორჯაძის (ყოფ. გიორგის) ქ. № 1.

შპარლის მთებს

აჰ შობლო მთებო! თქვენს შვილი განებებთ თავსა,
ამ თქვენს ხსოვნას ვერ მივცემ მე დავიწყებასა:
ქენ ჩემთან ივლით გაუყრელად, ვით ჩემი გული
ვენთან, ჰე, მთებო, ბუნებითა შეუღლებული!
სოფს, ყრმა ვიყავ ძლივს მოსული გონს და ცნობასა,
ს სიდიადე თქვენი მგერიდა კანკალს, ჟრჟოლასა...
არ იყო შიშის ჟრჟოლა, შიშის კანკალი,
არ იყო ძვრა გულისა მფრთხალი დამხდალი. [ლღეს
თრთოლით ვსჭერეტი ლაჟვარდ ცაზედ თქვენსა სიმა-
შეენატრიდი ყმაწვილურად თქვენს ზემო მხარეს;
დაც ღრუბელნი ვერ ჰბედავდნენ შიშით სრბოლასა,
დაც ისმენდით ამაყადა გრივალთ ქროლასა,
დაც წეროთა ჭარავანი, ცას დალუპული,
ქვენ თავთან იყო თითქმის ძლივ-ძლივ გასწორებული,—
მე ვნატრობდი, ყმაწვილ ყრმობის სიმარტივითა,
რენას და ტანტალს თქვენს საშინელ გრივალევითა.
ნატრობდი ხოლმე, რომ ვეხვიო სუბუქსა ქარსა,
ნ თავისუფალ არწივისა ძლიერსა ფრთასა,
რომ აღმოვფრინდე და შევეხო თქვენს ამაყ თავსა.

მოცა ჰღმუოდნენ ხევში მძვიფრნი სასა...
თხრ მრისხანე დაჭრილ ღომთა საში...
იოჲ ფოთოლი ისე—ვთრთოლი, ვუგე...
ხმებში ვგრძნობდი მე რაღაცას ნაც...

თუ მაშინ ყრმისთვის უცხო იყო თავმოწონება,
აწ მომწონს თავი, მეგობრებო, რომ დაბადება
თქვენ შორისა შავდა, ბუნებისა თქვენის ვარ შვილი,
გრიგალთა, მეხდა, ქუხილთ შორის ქართულად გაჭრიდი
როს ყმაწვილური მწუხარება ჩემს ყმაწვილურს გულს [დუ
სჩაგრავდა ბოლმე, თქვენ-წინ ვლვრიდი ჩემ ცრემლთ ნ
თქვენ შეგჩიოდით, შეგტიროდით, თუმც კი იმ ჩემს ცრემ
როგორცა ეხლა, ისე მაშინ არ სცემდით ნუგეშს...
და ეს აჩრდილნი საოცნებელთ წარსულთა წამთა
ჩემს სიკვდილამდე მემარხება გულშია ღრმათა!..

რა-რიგ მიყვარდით, მეგობარნო ჩემ ყმაწვილ ყრმობ
და აწ მაშორებს თქვენთან ვალი ამ წუთის-სოფლის,
მომავლის ბედი გაყრას ითხოვს ჩემგან მსხვერპლად,
და რას მომთხოვდა უარესსა დასასჯელად?!
ყოველი ნაბიჯი ჩემის ცხენის თქვენთან მაშორებს,
ყოველი წუთი გკარგავს თქვენა და მეც მაიბლებს...
აგერ თქვენც ჰქრებით თან-და-თანა... თქვენსა მწვერვალ
ძლივს ვარჩევ... წუთიც!.. მხოლოდღა ვსჭვრეტ ციაგსა ცა!
ამაოდ ვებრძვი მანძილსა და ჰაერის სისქეს
და მოუსვენრად ვატანტალებ მწუხარს თვალსა ჩემს!..
თქვენი მწვერვალნი აღარ სჩანან და მშვენიერად ცას
აღარ უმკობენ ერთნაირსა ციაგს კამარას!..

მშვიდობით, ჩემნო, თვალში ცრემლით განებებთ თავს
უცხოეთიდან კვლავ მოგაწვდენთ ჩემს გულს და თვალ
კვლავ გაგიღიმებთ შორ ქვეყნიდან თქვენ ჩემი სული,
სიყვარულით ფეთქასა გული.

უცხოეთში

მთვარე მიცურავს ღინჯადა ცაზედ
და თვის მკრთალ სხივთა ჰყრის ქვეყანაზედ;
მძინარ სოფელსა კამარა ცისა
თვის სიმშვიდითა არ უფრთხობს ძილსა.
ყოველი ჰჩუმობს გარშემო ჩემსა,
სძინავთ ნიავეთა, სძინავთ ფოთლებსა,
ყველა ტკბილ ძილში ბედითა სტკბება,
ყველას მშვიდობა გარს ეფინება,—
და მხოლოდ ჩემი ურვით მოკლული
შემომტირის მე მწუხარედ გული...
მისთვის ხომ არა, რომ ესჭერეტ სხვა ზეცას,
~~სხვათა~~ უფერულთ ვარსკვლავთა დენას?
თუ მოაგონდა, რომ ერთხელ მეცა
ეგრეთ დამცქერდა სამშობლოს ზეცა,
ზეცა სულ სხვა ფრად გაბრწყინებული
და სულ სხვა რიგად დამშვიდებული.

23 ივლისი, 1858. წ.

ტიარლვეო.

ქართველის ღედას

აწმყო, შობილი წარსულისაგან,
არის მშობელი მომავლისა.

ლ ე ი ბ ნ ი ც ი.

ქართველის ღედაო! ძუძუ ქართველისა
უწინ მამულსა უზრდიდა შვილსა;
ღედის ნანასთან ქვითინი მთისა
მას უმზადებდა მომავალ გმირსა...
გაჰქრა ის დროცა!.. დიდმა ნალევლმა
კირთების ქვეშე დაჩაგრულ ბედმა,
სრულად მოგიკლა სიცოცხლის ძალა,
თვით შენი შვილიც ჩრდილად შესცვალა.
მითხარ,—სადღაა მამა-პაპური
მხნეობა, ხმალი, მკლავი ქველური,
სახელისათვის ამაყი თრთოლა,
მამულის მტერთან მედგარი ბრძოლა?
მას ნულარ ვსტირით, რაც დამარხულა,
რაც უწყალოს დროთ ხელით დანთქმულა;
მოვიკლათ წარსულ დროებზედ დარდი...
ჩვენ უნდა ვსდიოთ ეხლა სხვა ვარსკვლავს,
ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოობადი,
ჩვენ უნდა მივსცეთ მომავალი ხალხს...
აქ არის, ღედავ, შენი მაღალი
დანიშნულება და საღმრთო ვალი!

აღზარდე შვილი, მიეც ძალა სულს,
საზრდოდ ხმარობდე ქრისტესა მცნებას,
შთაავონებდე კაცთა სიყვარულს,
ძმობას, ერთობას, თავისუფლებას,---
რომ სიკეთისთვის გული ჟთრთოდეს
და მომავლისთვის ბედთანა ბრძოდეს...
მენდე, მიიღებს ნერგს შენგან დარგულს
და მოგვცემს ნაყოფს ვით კაცი კაცურს.
დედავ! ისმინე ქართვლის ვედრება:
ისე აღზარდე შენ შვილის სული,
რომ წინ გაუძღვეს კეშმარიტება,
უკან ჰრჩეს კვალი განათლებული.

15 დეკემბერი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

ნანა

ნანა, შვილო, ნანინა!
ნეტა რამ შეგაშინა?
რაზედ შეჰკრთი, მტირალნი
რისთვის მომაპყარ თვალნი?
ჯერეთ ხომ შენი ბედი,
გრძნობა წინამორბედი
არ უხატავს მაგ შენს თვალს
ქართველთადმი ღვთიურს ვალს!..

მაშ რალამ შეგაშინა?
ნანა, შვილო, ნანინა!

ჯერ მინამ ხარ ყმაწვილი,
მინამ დრო მოგესწრება,
ისწრაფე, შვილო, ძილი,
ისწრაფე განსვენება!
მოვა დრო, გაიზრდები,
მკლავი გაგიმაგრდება,
შვილო, ყრმობის სიზმრები
ბრძოლაზედ გაგეცვლება.

არ შემიდრკე მაშინა,
ნანა, შვილო, ნანინა!

ჰნახავ ჩვენ ბედშობას,
ძველს ერთობას დაკარგულს,
ჩვენსა წამხდარს გმირობას
და მამულს დაობლებულს...
აინთე ცეცხლით გული,
მტერსა დაეცი მეხად,
ან, ვით შვილი ერთგული,
დააკვდი მამულს მსხვერპლად!

არ შემიდრკე მაშინა,
ნანა, შვილო, ნანინა!

დედათა გული ჩვილი
მამულისთვის მაგრდება,
რად შინდო იგი შვილი,
თუ მისთვის არ მოჰკვდება!
ვისაც ძე არ შეუკლავს,
როს მამულს სჭირებია,
შვილო, იმ ვაგლახ დედას
შვილი არ ჰყვარებია!

მე ისე არ წაუხდები,
ნანა, შვილო, ნანები!

ჩემის მამულისათვის
შე ჩემს ძუძუს გაწოვებ,
მისი სიკეთისათვის,
გაგწირავ და გაბრძოლებ...
მას დედის ძუძუ ტკბილი
შხამადაც შერგებია,
მამულისთვის სიკვდილი
ვისაც დაზარებია!..

შენ ისე არ წაუხდები,
ნანა, შვილო, ნანები!

იცოდე, ეგ სიკვდილი
მეტი ღიდი რამ არი!
უკვდავი არის შვილი
მამულისთვის მოძკვდარი!
მამულს მიგცა ზეცამა
და, თუ ზედ დააკვდები,
ნუგეშ-იცეს დედამა,
რომ კაცი კაცად ჰკვდები.

ნუგეშს ვიცემ მაშინა,
ნანა, შვილო, ნანინა!

სიკვდილის წამში მამულს,
შვილო, შენ გაუღიმებ,
რომ სისხლს მისგან მოცემულს
მასვე გმირებ უბრუნებ.
აღსრულები ღიმილით—
რომ მამულს არ უმტყუნე,
და შენ შენის სიკვდილით
მის სიკვდილი დასთრგუნე.

გაიხარებ მაშინა,
ნანა, შვილო, ნანინა!

თუ ეგრე შენ მოჰკვდები,
ნუ გინდა ნურა ძეგლი,
ისეც უკვდავ იქნები,
ვით დედის შენის ცრემლი!
ჩემი ნანა ეს არი,
შვილო, მას უერთგულე,
რაც მე სიტყვით გითხარი—
შენ საქმით აღმისრულე!

ნანა, მამულის მსხვერპლო,
პაწაწინა ქართველო!

13 აპრილი, 1859 წ.
პეტერბურგი.

ელეგია

მკრთალი ნათელი საესე მთვარისა
მშობელს ქვეყანას ზედ მოჰფენოდა
და თეთრი ზოლი შორის მთებისა
ლაჟვარდ სივრცეში დაინთქმებოდა.

არსაიდამ ხმა, არსით ძახილი!..
მშობელი შობილს არრას მეტყოდა,
ზოგჯერ-კი ტანჯვით ამოძახილი
ქართველის ძილშია კენესა ისმოდა!

ვიდექ მარტოკა... და მთების ჩრდილი
კვლავ ჩემ ქვეყნის ძილს ეალერსება...
ოხ, ღმერთო ჩემო! სულ ძილი, ძილი,
როსლა გველირსოს ჩვენ გაღვიძება?!...

4 ივნისი, 1859 წ.
პეტერბურგი.

დაკარგული ედემი

ვის უნახავს ის ედემი შლილი,
სადაც ისე ტკბილ არ არის ძილი,
როგორც ტკბილია გამოღვიძება;
სადაც ბუნების თავისუფლება
მონებას, როგორც უხმო ყვედრება,
ცოცხალ ფშვენითა უყენებს თვალსა;
სად დაუკარგავს მშვენიერ ხალხსა
იმ თვით ედემში თვისი ედემი?
ვის უნახავს ის სამშობლო ჩემი?..

26 დეკემბერი, 1859 წ.

იანიჩარი

აგერ რაზმიდამ ისკუპა ყარაბაღულმა მერანმა,
შორსა გაჰვანტა თრთოლით ხმა მისმა რახტისა ჟღერამა...
მიჰქრის, მიფრინავს, მიჰეკავს, უკან მისდევს მტვრისა ბუქი,
მასზედ ჰზის ივერიელი ჭაბუკი ვინმე ჩაუქი.
აგერ უეცრად რაღაცამ ჰაერში გაიკრიალა,
თურმე მან თოფი თავისი შეაგდო, შეატრიალა,
მერე ლამაზად ხან მარცხნივ, ხან მარჯვნივ გადმოწვებოდა,
ხან ცხენიდანა ხტებოდა, ხან ზედვე შეჰფრინებოდა.
შვენოდა იგი ჭაბუკი ცხენზედა ვით ალვა რგული,
მაგრამ მე მის მჭვრეტელს ნაღვლით ამერია სული, გული...
ვსთქვი თუ, ვისთვის შენ კისკასობ, ვისთვის იჩენ სიმარდესა?
შენი რაა, რომ ამშვენებ შენს დამღუპველს ოსმალებსა?
შენს სიმარდეს, სიჩაუქეს ქართლი შენი არ დაჰყურებს,
მეფე შენი თავის ქებით ჭაბუკს გულს არ გიხალისებს!..

5 ნოემბერი, 1860 წ.
პეტერბურგი.

ქართულ საზღვანთების სიმღერა

დედამ რომ შვილი გაზარდოს, —
ემაგრე ჩვენისთანაო;
ძმურად გამოსადეგნი ვართ
ყველგან და ყველასთანაო.

ლხინში მოლხინეს მოვუღებთ,
ქირში მოქირნეს ვუშველით;
ფიქრის, საქმის, შრომის დროსა
ბრძენსაც არ დავუვარდებით.

დიდს არ გავეჭვოვინებთ
და მხარს მივსცემთ პატარასა;
ძალას გულდაგულ დავხვდებით,
და თაყვანს ვსცემთ სამართალსა.

წინ წასვლაში არ დავიხვეთ,
არ გავწირავთ უკან რჩომილს;
ჩვენც ვიცით, რომ შველა უნდა
უღონოსა და დავრდომილს.

უანგაროდ მივალთ წინა,
მარტო ის გვაქვს გულში ფიქრად,
რომ წინანი უკანასთვის
უნდა იქმნენ გზად და ხიდად.

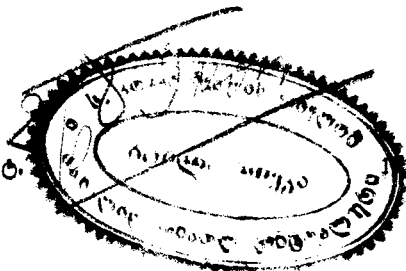
მამულისა შვილნი ჩვენც ვართ
და მიტომ ვზრდით ჰაბუკს სულსა,
რომ ოდესმე გამოვადგეთ
დაობლებულს ჩვენს მამულსა.

მაგრამ ეხლაც საქმით, სიმხნით
სხვას არც ჩვენ დავუვარდებით;
ბრძოლად რომ მამულმა გვიხმოს,
ეხლაც კი გამოვადგებით.

ეგრე გამოსადენი ვართ
ყველგან და ყველასთანაო;
თუ დედამ შვილი გაზარდოს,
ემაგრე ჩვენი სთანაო.

1860 წ.

შ. ილია ჭავჭავაძე, ბ.

გაზაფხული

ტყემ მოისხა ფოთოლი,
აგერ მერცხალიც ჭყივის,
ბალში ვაზი ობოლი
მეტის ლხენითა სტირის.

აყვავებულა მდელი,
აყვავებულან მთები;
მამულო საყვარელო,
შენ როსლა აყვავდები?

28 იანვარი, 1861 წ.
პეტერბურგი.

მას აქეთ, რაკი შენდამი ვცან მე სიყვარული,
ჰოი, მამულო, გამიკრთა მე ძილი და შევება!
შენს ძარღვის ცემას მე ყურს ვუგდებ სულგანაბული,
ლამე თენდება ეგრეთ ჩემი და დღე ღამდება.

დაჟინებითა ფიქრი ფიქრზედ მოდის, გროვდება,
გრძნობა გრძნობაზედ შეუპოვრად იძვრის ჩემს გულში,
და მე არ ვჩივი,—მიხარიან, რომ ეგრეთ ჰშრვება
ჩემი ცხოვრება შენსა ფიქრში, შენს სიყვარულში.

მაგრამ, მამულო, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არი,
ის არი მხოლოდ სავალალო და სამწუხარო,
რომ შენს მიწაზედ, ამდენ ხალხში კაცი არ არი,
რომ ფიქრი ვანდო, გრძნობა ჩემი განვუზიარო!..

6 აგვისტო, 1861 წ.
ყვარელი.

მტკვარის პირას

ლ. მაღალაშვილს.

კვლავ ჩემ-წინ მტკვარი მორბის ქუხილით,
ამ ქუხილში ვცნობ მშობლიურს გრგვინვას,
კვლავ ჩემი გული იმავ წუხილით
შეჰკენესს მღვრიე ზვირთთ მღვრითა დენას.

კვლავ განიღვიძეს ჩვეულთა ფიქრთა
და აღმეშალა დიდის ხნის წყლული...
შევკენეს, შევსტირი მე ამა ზვირთთა,
თითქო მათ შთანთქეს ჩვენი წარსული.

წაგშლიან კვალნი, დროო ნეტარო!
მტვრად აღუგვიხარ საუკუნესა...
მისმინე აჯა, მისმინე, მტკვარო,
იმ დროთ გარდაეც ეს ჩემი კენესა!

პ ოქტომბერი, [1861 წ.]
ტფილისი.

გ. აბხ...

ღმერთო!.. აკუროთხე ამ ყრმისა ძალნი,
ხალხთ სამსახურად მიეცი ღონე,
აღუხსენ ხედვად მშიშარნი თვალნი,
ტანჯვის ნუგეში მას შთააგონე.

ღმერთო!.. მოჰმადლე მაღლი ზეცისა,
შთაბერე ყრმასა ძლიერი სული,
რათა შეიქმნეს თავის ერისა
მოძმე ერთგული და მოყვარული.

ღმერთო!.. თან სდევდე უსუსურს ბავშვსა,
რომ დღენი ისე არ დაელიოს,
მინამ ტანჯვისა ცრემლი თვის ხალხსა
ცოტათი მაინც მან არ მოსწმინდოს.

1863 წ.

ჩემო კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგიწყენია!..
აწმყო თუ არა გვწყალობს, მომავალი ჩვენია,
თუმცა ძველნი დაგშორდნენ, ახალნი ხომ შენია...

მათ ახალთ აღგიდგინონ შენ დიდების დღენია,
ჩემო თვალის სინათლევე, რაზედ მოგიწყენია?

წვრილ-შვილნი წამოგესწრნენ ნაზარდნი, გულმტკიცები,
მათის ზრუნვის საგანი შენ ხარ და შენ იქნები,
არ გიმტყუნებენ შენა, თუ-კი მათ მიენდები.

მათის ღვაწლით შეგეკმენეს სახე ბედით მთენია,
ჩემო თვალის სინათლევე, რაზედ მოგიწყენია?

მათი გული შენისა ტრფობის ფართო ბუდეა,
მათი გულთა ფიცარი შენი მტკიცე ზღუდეა...
ვერ წაბილწავს მათს გრძნობას სიმუხთლე, სიმრუდეა!

მათ თვის მეკრდით შეჰმუსრონ მტერთა სიმაგრენია,
ჩემო კარგო ქვეყანავ, მაშ რად მოგიწყენია?

15 სექტემბერი, 1872 წ.

ბაზალეთის ტბა

ბაზალეთისა ტბის ძირას
ოქროს აკვანი არისო,
და მის გარშემო წყლის ქვეშე
უცხო წალკოტი ჰყვავისო.

მწვანეა მუდამ წალკოტი,
არასდროს თურმე არ სჭკნება,
ქვეყნისა დროთა ტრიალსა
იგი არ ემორჩილება.

ვერ ერჩის თურმე მის მწვანეს
ვერც სიცხე, ვერცა ზამთარი,
და იმის მზიან ჩრდილებში
მუდამ გაზაფხული არი.

წალკოტის შუაგულშია
ის აკვანი ასვენია,
და ჯერ კაცთაგანს იქ ჩასვლა
არავის გაუბედნია.

მარტო ერთნი სირინოზნი
იმ აკვანს გარს ეხვევიან,
მარტო იგინი გრძნეულნი
დასტრფიან და დამღერიან...

ამბობენ,—თამარ დედოფალს
ის აკვანი იქ ჩაუდგამს,
და ერს თვისთა ცრემლთ ნადენით
ტბა კარვად ზედ გადუხურავს.

ამას კი აღარ ამბობენ,—
აკვანში ვინ ჩააწვინა,
ან თვით ერმა თვისი ცრემლი
ზედ ტბად რისთვის დაადინა...

იქნებ, აკვანში ის ყრმა წევს,
ვისიც არ ითქმის სახელი,
ვისაც დღე-და-ღამ ჰნატრულობს
ჩუმის ნატვრითა ქართველი?

თუ ესე არის, ნეტა მას
ვაჟკაცსა სახელოვანსა,
ვისიცა ხელი პირველად
დასწვდება იმა აკვანსა!

თუ ესე არის, ნეტა მას
დედასა სახელდებულსა,
ვინც იმ ყრმას პირველ მიაწვდის
თვის ძუძუს მადლით ცხებულსა!

14 ივლისი, 1883 წ.

კითხვა-პასუხი

კ ი თ ს ჯ ა

კარგი რაზა ხარ, ჩემო ქვეყანავ,
ღამაზად მორთულ და მოკაზმული;
მაგრამ რამდენადც მშვენიერი ხარ,
იმდენად უფრო მიკვდება გული.

გიმზერ და მზერა კვლავ სწყურიან თვალს,
გისმენ და სმენით ყური ვერ ჰძლება;
მაგრამ რამდენადც საყვარელი ხარ,
იმდენად უფრო გული მიკვდება.

რა დაგრჩენია კვლავ სანატრელი?
ღვთისგან რა არ გაქვს მომადლებული?
მაგრამ რამდენადც მაღლით სავსე ხარ,
იმდენად უფრო მიკვდება გული.

ვინ მოგმართოს შენ და წინ არ დახვდეს
შენი სიმდიდრე, შენი უხვება;
მაგრამ რამდენადც მდიდარ-უხვი ხარ,
იმდენად უფრო გული მიკვდება.

მარქვი, რად არის იქ გულთა კლომა,
სად სიცოცხლე გახარებული,
და რამდენადც შენ ცხოველ-მყოფელ ხარ—
იმდენად უფრო რად კვდება გული?

—მე სამოთხე ვარ და თქვენ კი, თქვენ კი!..
ვაი, ძე ჩემი ბედკრულ, უძლური!..
იქ თვით სამოთხე ჯოჯოხეთია,
სად თვის შხამს ანთხევს მტრობა და შური.

საყვარელი ვარ... ჩემს მზიან ჩრდილში
სიყვარულს უნდა თვის ტახტი ედგას,—
და, ვაი, იმის სანაცვლოდ თქვენ კი
ერთმანეთს აყრით კრულვას და წყევლას!..

მადლით საესე ვარ და, ვაი, ჩემს შვილს
ეგ მადლი ჩემი ვერ უშენევია;
და ან იქ რა ჰქმნას თვით წმინდათ-წმინდამ,
სად ცოდვას მადლი დაუძლევია?

მე მდიდარი ვარ და თქვენ კი, თქვენ კი...
ლუკმა-ნატრულნი ერთმანეთსა სკამთ,
მე ტკბილ ცხოვრების წყაროსა გაწვდით
და, ვაი, თქვენ კი ძმა ძმის სისხლსა სვამთ!..

იქ თვით სამოთხის წალკოტი, მდელი
უდაბნოდაა ურგებ-ურწყული,
სადაც არ აბნევს თვის წმინდა ნამსა
სული მართალი და წრფელი გული,

[1894 წ.]

მ უ შ ა

«В труде проходит жизнь его
И не приносит ничего.»

I

გოლვიან დღესა ტფილისშია შუა ბაზრისკენ
მე ჩამივლია... ჩემო მუშავ, მინახვიხარ შენ
კედელთან მწოლი; მხურვალე მზე ზედ დაგყურებდა,
ჩუმი-ლილინი შენი ხშირად გულს მიწყლულებდა.
ნაღვლიან ხმაში სულ ისმოდა შენი ცხოვრება,
დღიურ ლუკმისთვის ტანჯვა, შრომა და მწუხარება.
ვინა ხარ შენა, ჩემო ძმაო? სიღამ მოსულხარ?
ბატონის მათრახს ვერ გაუძეულ, გამოქცეულხარ,
მოშორებულხარ ჯალაბობას, შენსა სახლ-კარსა,
შინდორს მამეულს და შეჩვეულს. მიწასა, წყალსა?
თუ უნებლიეთ გადმოგტყორცნა მუხთალმა ბედმა,
ან მოგიტაცა სხვა კაცზედა მაცდურ იმედმა?
აქ სად მოსულხარ?... რაც დაჰკარგე და რაც დასტოვე,
მის მაგიერი ტფილისშია აბა რა ჰპოვე?..

II

აი ტვირთ-ქვეშა მოკაკულხარ, საბრალოვ, შენა!
თფლი წურწურით პატიოსან შუბლით გედვრება,
შეგუბებულის სულის ისმის დაღლილი ქშენა,
მიხვალ, საწყალო, ტომარის ქვეშ მუხლთ გეკეცება!..

ვინ შეგიბრალებს?.. აგერ მოჰქროს დიდუკაცის დროშკა,
 შენს პირდაპირა იგი მორბის დაუდევნელად,
 აგერ წამოგწვდა, დაგეჯახა,—და, როგორც კოკა,
 შენ—კერძო ღვთისა—არ დაგინდო დასამსხვრევლად...
 შენ გარდიქეცი ტომართურთ და გამვლელ ხალხმა
 მაგ შენ ყოფაზედ იწყო უგრძნოდ მაღლა ხარხარი...
 რასც მაშინ ჰგრძნობდი, ყოველი სიტყვა მწუხარმა თვალმა:
 შენს ღუმელშია იყო ღვთისა რისხვისა ზარი!
 იმაგ ღუმელით მიხველ, წევა დაუწყე ტვირთსა,
 ძარღვნი გალურჯდნენ შენს სახეზედ, თითქო სკდებიან,
 სწევ, ვერ ეწევი,—გეკარგება შენ საზრდო ღლისა...
 ხალხი გიყურებს—და არავინ არა გშველიან!..

III

აჰა, მიხვედი, მიუტანე ტვირთი პატრონსა,
 რუსულ ფარაჯის კალთით შუბლზე იწმენდავ ოფლსა,
 განივრად იძვრის დიდი მკერდი სიგრილეთსა,—
 იცდი, საწყალო!—შენი ლუკმა იმის ხელშია!..
 ხშირად ამ ლუკმის მთლად მოცემაც იმას შენთვის ჰშურს,
 ხშირად ფასს გიკლებს, შიშველს, მშიერს, მწყურვალს, უბედ-
 „ნუ მიტებ ლუკმას,—ეუბნები,—ღმერთსაც შეხედე! [ურს...
 მე ეგე ლუკმა პირუტყვისავით ზილვით ვიყიდე“.
 შენ უღონო ხარ... და უღონოს კაცი იბრძოვებს,
 მდიდარს მეტს მისცემს, შენ კი გროშზედ შეგევაჭრება,
 ვისაც არ უჭირს, მას გააძღობს,—და შენ კი გიკლებს,
 შენ, რომელსაცა ერთის გროშით დღე გემატება.
 ეგრეთ დასჯილი უსამართლოდ ბევრჯერ წამოხვალ
 და, თუ დაღამდა, თავთ დაიდებ ერთგულ კურტანსა
 და სადმე ქვებზედ მიეგდები იმ ფიქრით, რომ ხვალ
 ისევ ამ-რიგად განაგრძელებ უღმრთო შრომასა.

შენს სიცოცხლესა დააღამებ ესრეთს შრომაში,
 კაცი კაცურად ვერ იცხოვრებ ვერც ერთსა დღესა...
 მერე, ვინ იცის, რომელ ქოხში, რომელ სარდაფში
 დაუწყებ ბრძოლას სასიკვდილოდ მოსულსა სენსა.
 მარტო ეგდები და ლეიბად გექნება ნამჯა
 და სახურავად, თუ კი მოგყვა, რუსის ფარაჯა!
 მარტო იცოცხლებ და მარტოცა, ძმაო, მოჰკვდები!
 ჯალაბი შენი ვერ დაგასხამს მღუღარე ცრემლსა,
 ვერ დაგტირებენ საბრალონი შენი შვილები,
 ამოდ მათი სიკვდილის ჟამს გაიწვდი ხელსა.
 მოჰკვდები მსწრაფლ ჩაგკედავენ საკაცეშია,
 უცხოელად, ძმაო, ჩაგიშვებენ სამარეშია!
 ეგრეთ უბრალოდ გაფუჭდები,—და ჩვენ ხსოვნასა
 არაფერი არ მოაგონებს შენს «აქ» ყოფნასა.

12 ივლისი, 1860 წ.
 პავლოვსკი.

* * *

მესმის, მესმის სანატრელი
ხალხთ ბორკილის ხმა მტვრევისა!
სიმართლის ხმა ქეყნადა ჰქუხს
დასათრგუნვლად მონობისა.

აღმიტაცებს ხოლმე ის ხმა
და აღმიგზნებს იმედს გულში...
ღმერთო, ღმერთო! ეს ხმა ტკბილი
გამაგონე ჩემს მამულში!

29 ივლისი, 1860 წ.
პავლოვსკი.

ბატონი

— სუ!.. შე ქოთაკო!.. გაიკმიდე ხმა!..
ხმა... კრინტი მეთქი!.. ძაღლო, თორემა
მე არ მივხედავ მაგ შენს სიბერეს
და უკან ჩაეჩრი ჯოხით მაგ სიტყვებს...

მამა

— როგორ თუ ჩამჩრი!.. კაცს შიმშილით მკლავ,
ცოცხალსა მმარხავ, ოჯახს მიღუპავ,
ბებერ-კაცს ლუქმა-პური უწყდება,
შვილსა შიმშილით მამა უკვდება,
შვილს შეტლიან მამის დარჩენა,—
და ამის ნებას არ აძლევ შენა!..

მე ჩემს ღვიძლ შვილსა აღარ მანებებ,
რომ შემინახოს სიბერის დროსა,
მართალს სიტყვასაც არ მათქმევინებ,
ფუ, შენს სამართალს, შენს სამსჯავროსა!..“

ეს იყო, ძამო!.. ამ სიტყვებმა ჰქმნეს
შვილის და მამის უღმრთოდ წახდენა...

შენ მეტყვი, რომ არ უნდა ეთქვა ეს,
მაგრამ რა ექმნა, აბა სთქვი შენა?

ეხვეწებოდა განა ცოტასა

იმ სულწაწყმედილს საწყალი მამა!..

მაგრამ როგორც ცივს რკინას და ქვასა,

ვერ დაუღბო, ვერ, გული ხვეწნამა.

ისც კაცი იყო... ვერ მოუთმინა

იმედგაწყვეტილ, მოკლულმა გულმა,

და, რაც შიგ ჰქონდა, სულ ათქმევინა,

უსამართლობამ წრიდამ გასულმა.

ჩიბუხის ტარით მამა-ჩემს მტრულად
 ეცა ურჯულო ბატონი ჩვენი...
 უნდა კი გითხრა, რომ მამა სრულად
 არ გალახულა თავისი დღენი.
 საწყალი იყო თავის-მომწონე,
 სირცხვილმა გული გადმოუბრუნა...
 თუმც ალარ ჰქონდა მკლავებში ღონე,
 მაინც კი ხელი შემოუბრუნა.
 როგორ თუ ხელი მომიბრუნაო,
 „ბიჭო, როზგები! ბიჭო, როზგები!“
 და მამა-ჩემსა მოხუცსა, ძმაო,
 წამოეჭიდნენ მისივ მოძმები!..
 როზგით მიცემეს მამა სნეული,
 მამა მოხუცი, პატივს ჩვეული...
 იმისი კვნესა და მწუხარება
 გულს მიკლავს ხოლმე, რო მაგონდება...
 არც უღონობამ, არც სიგამხდრებმა,
 არც სიბერებმა, არც თეთრმა წვეთებმა,
 არც კაცის და არც ღვთის სამართალმა
 არ მიპატივეს ბებერი მამა!..
 მაშინ იქ ვიდექ მე საცოდავი...
 გულამომჯდარმა წააღმტყდუნა,
 მერე მდუმარემ მწუხარე თავი
 ამოიკვნესა და ძირს ჩაღუნა.
 წამოხტა კაკო განრისხებული,
 მას აერია სული და გული
 და შეუტია მწყურალად ზაქროსა:
 — შენ იქ იდექი, ამბობ, იმ დროსა
 და იქამდინა მიუშვი მტერი,
 რომ აცემინე მამა ბებერი?!
 მითხარ, დედალო, რას აკეთებდი,

რას გეუბნოდა გული იმ დროსა?
 იქ რომ მდგარვიყავ, ჩაგაძაღლებდი
 ჯერ შენ და მერე იმ შენს ბატონსა...
 რას უყურებდი? ნუთუ სეირსა,—
 როგორ სწუწვნიდნენ მამა-შენს სისხლსა!..
 ფუ, შენს ნამუსსა, მამა-შვილობას,
 ფუ, შენს სახელსა, შენს ვაჟკაცობას!..
 მამას გიკლავდნენ, არ იღებდი ხმას...
 შენ იქ იდექი, გულით იძუნწე!
 რა ოხრობასა აქნევდი მაგ ხმალს,
 რომ ნაჭერ-ნაჭერ ხმლით არ აჰყუწე
 სულწაწყმედილი შენი ბატონი!
 მერცხენილ ხმლისა პატრონი
 ჩემთან მოსვლასა როგორ ჰბედავდი?
 ნუ მარცხვენ ყაჩაღს, გამეცა, წადი...
 შენ, ძმავ, ყაჩაღად არ ვარგებულხარ,
 შენ დედაკაცად დაჰბადებულხარ,
 ფუ, მაგ კაცობას!

მხედარი

— კაკო, ნუ სწყრები!
 კარგად არ იცნობ? ხომ ზაქროსა?
 ჩემს ტოლს ბიჭს არც მე დავუვარდები,
 არც გავექცევი ხმალში კაკოსა.
 ეგრე ადვილად ნუ არცხვენ ჩემს ხმალს
 და იმის პატრონს ნუ მეძახი მხდალს.
 ეგრე ნუ მძრახავ... მომიგდე ყური:
 მაშინ იქ ვიდექ მე უბედური...
 მინამ ბატონი ხელითა სცემდა—
 როგორცა ძაღლი ხორცსა ვიგლეჯდი..
 „მოჰკალ“ რაღაცა ხმა მაძაღებდა,

მაგრამ როგორღაც თავს ვიმაგრებდი.
 მომეკლა, ვიცი მამას მოჰკლავდნენ,
 მკვდარსა, თუ ცოცხალს კბილით შესჭამდნენ,
 ამის მიზეზი მე ვიქნებოდი,—
 და არ მომეკლა, უღმრთოდ სტანჯავდნენ,
 ეგრე ორ ცეცხლში ვიმყოფებოდი.
 მაშინ კი, როცა წამომიქციეს
 და მოხუცებულს როზგი დამიკრეს,—
 თვალთ დამიბნელდა, ამენთო გული,
 მივეარდი თოფსა გამწარებული,
 მხრიდამ გადვიგდე მაშინვე თექა,
 და, რო ყვიროდა: „დაჰკარ, დაჰკარი!“
 მაშინ ჩემ თოფმაც გამოიჭეჭა
 და შეუწვრილა გულის-ფიცარი —
 იმ ჩემს ბატონსა, ჩემს დამლუპველსა,
 თავის თავის და სხვის წამწყმედელსა.

კაკო

— შენი გამჩენის ჭირი მე, შენი!
 ბიჭი ყოფილხარ, ხმლისა დამშვენი...
 შენ დაგიკვებოს შენმა მშობელმა —
 რომ იმის ძუძუ შენ შეგტრეფებია,
 აი დალოცოს ის ქრისტე ღმერთმა —
 ვისაც შენებრი დაჰბადებია!
 ძამო, გამჩენის შენის ჭირი მე,
 რაც წელან გითხარ, ყველა დამითმე.
 ლამის დამადნოს ჩემმა სირცხვილმა
 და კაკომ შენ-წინ თავი დაიღოს.

მხედარი

— განა საქები არის, რომ შეიღმა
 თავისი მამის სისხლი აიღოს?

ამას იქმოდა ყოველი კაცო
 თუნდა მხდალი და თუნდა ვაჟკაცი.
 ვით მეტი იყო წელან ძაგება,
 ისე მეტია ეხლა ეგ ქება.
 მაგრამ, ეჰ, კაკო!.. მე მაგ სიკვდილმა
 გულის ჭრილობა არ გამიმრთელა;
 მამის გულისთვის გაწირულ შვილმა,
 მამას ვერაფრით ველარ უშველა.
 მაშინ თავი არ მაგონდებოდა
 და დაჭერისაც არ მეშინოდა...
 მივევარდი მამას... უსულოდ ეგდო!
 მუხლი მომეჭრა, ცეცხლი მომედო!
 ის საწყალი სულ დალურჯებული
 ეგდო უძრავად გაშეშებული!..
 ვაიმე, მამა მე მომკდომიყო,
 როზგ-ქვეშა უღმრთოდ, უზიარებლად!..
 მაგრამ ეჰ, ძმაო, რაც იყო, — იყო,
 ჯოჯოხეთია მოსაგონებლად.“

და, რა სთქვა ესა, ზაქრო მწუხარედ
 პირქვე დაეცა დაღუმებული;
 დიდ ხანსა ეგდო ეგრე მღუმარედ
 გულში ვაების ცეცხლზოდებული.
 ამ საწყალს შვილზედ კაკოც შეწუხდა,
 ორივ წაიღო ერთმა ნაღველმა...
 ამ ორს გულში რა ბალლამიც დუღდა,
 წარმოიდგინოს თითონ მკითხველმა.

11 დეკემბერი, 1860 წ.
 პეტერბურგი.

მეშე დიმიტრი თავდადებული

(აუბღანო თ. ჰაჭტაუ ნაკაშიძეს)

უქმე დღე იყო, ტვირთმძიმე და დამაშვრალი
საყდრის წინ ჯგუფად ხალხი იდგა და ჰყაყანებდა;
იქვე ახლოს, ცაცხვის ხის ქვეშ ერთი საწყალი
ბრმა მეფანტურე იჯდა ცალკედ და მდუმარებდა.

„ეჰ, რას ჰყაყანებთ“,—დაიძახა ყმაწვილმა ბიჭმა,—
შინაც ძლივს ვუძლებთ დღე-მუდამის ჭირს, ვაგლახობას!
აქ მაინც ცოტად ფრთა გაშალოს გულის წადილმა...
ბრმა მეფანტურე, გვითხარ რამე, მამა-შვილობას!

გვითხარი რამე, ბერო-კაცო, ნასმენ-ნახული,
ევებ გულს ჟანგი მოაშორო კარგის ამბითა...
კარგს მთქმელს ტყვედ რჩების ნატკივარი გული ჩაგრული,
გული გაზრდილი ვაებითა, წვით და დაგვითა.“

ბრმა მეფანტურე გაიმართა მაშინვე წელში,
სახე ღრუბლვითი გაუნათლდა რაღაც მადლითა;
მისწვდა, აიღო თვის უბრალო ფანტური ხელში,
დაჰკრა ფანტურსა და დამღერა ნელისა ხმითა:

I

„მოდით, შვილნო, აქ მოგროვდით,
გეტყვით გულის გასათბობსა,—
ვინ ვიყავით, რა ვიყავით
ჩვენ ქართველნი წინა დროსა.

იმ დროს, როცა ქართველის ბედი
ჩვენ ქართველთვე გვეპყრა ხელში,
როცა მამულის-შვილობა
სასახელოდ იყო ჩვენში.

შვილნო, თქვენნი წინაპარნი
ეგრე გულქვად როდი იყვნენ...
ძმა ძმასა და მამა შვილსა
მამულს ხოლმე შესწირვიდნენ.

შვილის ყოლა გლესხ, თუ თავადს
მარტო მისთვის გვიხაროდა,
რომ მამულსა მეომარი
მით ერთი ემატებოდა.

ტკბილსა ძუძუს დედა შვილსა
იმ იმედით აწოვებდა,
რომ სიცოცხლით ან სიკვდილით
ის მამულს ასახელებდა.

უწინ ქართველს უხაროდა
მამულისთვის მტერთან ომი,
ან მოჰკლავდა, ან თავის-თავს
შეაკლავდა როგოც ლომი.

მამულისთვის ვის ახსოვდა
განსაცდელი განსაცდელში!
ტრფობა გვქონდა გულში აბჯრად
და სატევრად — ხმალი ხელში.

ეგრეთ, შვილნო, აქ სცხოვრებდა
უწინდელი ქართველის შვილი,
მის მუდამი ნატვრა იყო
ან სახელი ან სიკვდილი.

მათს მომდევარს ყოველს თქვენგანს
ჰყვანდა დიდი წინაპარი...

რჯულის დაცვა, მიწა-წყლისა
მის მოწამედ თქვენ წინ არი...

II

„ეხლა რა ვართ? საწველ ფურად
თავი ჩენი გადვიქციეთ.
ის სახელი, ის დიდება,
ის ოჯახი დავაქციეთ...

რაც ვყოფილვართ, ის აღარ ვართ,
რაც ვართ, ის ნულარ ვიქნებით...
ღმერთი გვიხსნის, თუ შვილთ მაინც
გზად და ხილად გავედებით.

წინა კაცი უკანასი
ხილიაო, ნათქოშია,
ღლეის ვაგლახს ამით დასძლევს,
ვინცა ხვალისა მდომია.

ტყუილია, სულთქმა, უში,
კაცი უნდა კაცად იყვეს,
სანთელსავით თვით დაიწვას
და სხვას კი გზას უნათვიდეს.

ამით იყო საქართველო
უძლეველი და ძლიერი,
ამით ედგა მტერს გულდაგულ
ეს პატარა ქართველის ერი.

III

„ყური მიგდეთ, გეტყვით ამბავს
უტყუარსა და მართალსა:
ერთი მეფე თურმე ჰყვანდათ
უწინ ჩვენ მამა-პაპასა.

დიმიტრი ერქვა სახელად,
მხარ-ბექ-პრტყელი, ტანმაღალი,
ჯირითში, თუ შვილდ-ისარში
არავინ ჰყვანდა ბადალი.

კაცი იყო, მეფე-კაცი,
თვალად, ტანად მშვენიერი,
გარეთ რისხვით მტრისა მსრველი,
შინ მოწყალე ღვთისნიერი.

ლამით თურმე ჩაიცვამდა
უბრალო კაბა-ჯუბასა,
წავა და ინახულებდა
საწყალის ხალხის უბანსა.

მოივლიდა ქვრივს და ოხერს,
დავრდომილსა და ობოლსა,
თავის ხელით ურიგებდა
მოწყალებას და საზრდოსა.

ვის რაც გულში დარდი ჰქონდა—
წავა—იმას შესჩივლებდა,
გლახის, ობლის, ჩაგრულისას
სარჩლსა არ ითაკილებდა.

ცველგან იმის სამეფოში
თხა და მგელი ერთად სძოვდა,
ერი, ბერი, ობოლ-ქვრივი
სულ იმის დღეს ჰლოცულობდა.

IV

„მის დროს იყო ყეინობა,
მეფე ყეინს ჰმორჩილებდა,
მაგრამ თავის ქვეყნის საქმეს
თვის ნებაზედ განაგებდა.

ერთხელ ყვინს აეშალა
თათარივე კაცი ერთი,
იმძლავრა და გადიყენა
ნახევარი სათათრეთი.

მეფე ჩვენი ყვინს თურმე
არ გადუღდა სხვასავითა...
ვაჟი-კაცის წესი არის
კაცს შეჰრჩება ძმასავითა.

შეიბნენ და შეიჭიდნენ
ყვინი და გადგომილი;
ძმას ძმის ძვალი ატეხინეს,
მამის სისხლსა ღვრიდა შვილი.

დამარცხდა ბოლოს ყვინი,
გამდგარმა აკი აჯობა,
ის მოკლა და თვით დაიპყრო
სათათრეთის ბატონობა.

ის ხომ მოკლა, მის ცოლ-შვილიც
ცხენსა კუდით ათრევინა,
საცა კი მის მომხრე იყო,
თავები დააყრევინა.

V

„ჯერი მიღვა ჩვენს მეფეზეც...
—«რატომ მე არ მომიღვაო,
იმას ცოცხალს არ გავუშვებ,
თუ პირში სული მიღვაო.»

გაუგზავნა მოციქული:
—«გამოცხადდი ჩემ-წინ შენო,
თუ არ მოხვალ შენს ქვეყანას
ნაცარ-ტუტას ავაღენო.»

დაგვიღონდა მეფე ქველი,
იმ ურჯულოს მიხვდა წადილს,
ისიც იცის,—იმ ღვთის-რისხვას
ჯართ სიმრავლე შესწევს ქადილს.

რა ჰქმნას? თითონც მამაცი,
მამაციც ჰყავს ჯარი, ერი,
მაგრამ ერთს რომ ასი გცემდეს,
კლდეც რომ იყო, გაგტეხს მტერი.

დიდს ჩაეარდა საგონებელს,
შეუდგა ბჭობას, რჩევასა...
—«წავალ—მომკლავს, და არ წავალ—
ამიოხრებს ქვეყანასა.»

ბოლოს ბძანა:—«თავს მოვუყრი
მღვდელმთავართ და დიდებულთა,
ოცჯერ ზომვა ერთხელ ჭრაო —
წესია მეფეთ ქებულთა.

ენახოთ ერთი რას მეტყვიან,—
წასვლას, თუ წაუსვლელობას?
ორში ერთს რას აირჩევენ,—
მეფის, თუ ქვეყნის დამხობას?»

VI

„ბძანა და მსწრაფლ შეიყარნენ
დიდებულნი, მღვდელმთავარნი,
ვეზირნი და ნაზირები,
ბჭე-მდივნები, სპასალარნი.

წადგა მეფე კრების წინა
თამამად და დიდებულად;
ყველამ დიდმა და პატარამ
თაყვანი სცეს ბატონს ყმურად.

ასე ჰშვენის მეფე იმ დღეს
ტანად, თვალად, იერიშად,
მნახველთ თვალი ვერ გაიძღეს
იმის ჰერეტიოთ, ყურებითა.

უბძანა თუ:—«დიდებულნო,
საქმე მძიმე მაქვს თქვენთანა...
ის დღეა დღეს,—ან მე ვიყო,
ან ჩვენი ტურფა ქვეყანა.

შეიტყობდით, მომივიდა
ყვინისა მოციქული,
აქ მოდიო, მე მიბარებს
ჩემზედ გაბოროტებულს.

თუ არ მოხვალ, მე მოვალო,
აგიოხრებ ქვეყანასა,
საცა კი ფეხს დავადგამო,
ავადენ ნაცარ-ტუტასა.

თუ წავედი, თქვენც ხომ იცით,
მე სიკვდილი არ ამცდება...
თქვენ რას მირჩევთ, მართალი სთქვით,
მართლის თქმაა ერთგულება.»

VII

«დიდებულნი წინ წამოდგნენ
ამ ამბით შეწუხებულნი,
მივიდნენ და თაყვანი-სცეს,
აემღვრიათ მწარედ გულნი.

—«მეფევ! ნეტა რა გვიბძანე,
რა ასმინე ყურსა ჩვენსა!..
თუ შენ მოგკვლენ, შენს სანაცვლოდ
რალა ღარჩეს ერსა შენსა?!

თუ შენ აღარ გვეყოლები,
რად გვინდა სახლი, ქონება...
ჩვენ შენისთანა დიმიტრი
სხვა არვინ დაგვებადება.

მოვიდეს, რომ იმუქრება
ის ურჯულო სისხლის-მსმელი,
მოვიდეს და წინ დახედების
შენი ერთგული ქართველი.

მტრის მუქარას ერი შენი,
გვითხარ, როდის გაჰქცევია,
გვითხარ, როდის ქვეყნის მტრის წინ
ქართლს უკან დაუწევია!

ბძანე და იმ მუქარასა
ჩვენს მოსისხლეს შევანანებთ,
ან შევმუსრავთ მამა-პაპებრ,
ან მეფისთვის თავსა დავდებთ.

სირცხვილია ერისათვის,
თავის მეფე მისცეს მტერსა...
მეფევ, სირცხვილს ნუ შეაჰმევ
ერსა შენსა შემნატვრელსა.

ნუ, ნუ გვაჰმევ ემაგ სირცხვილს,
წამყოლს შვილის-შვილამდიე...
აქ მოვიდეს, მის დახვედრა
ამ ჩვენს ქელზედ დააქლიე.»

VIII

„ეხლა წადგა სპასალარი...
—«მეფევ, რაც სთქვებს, მართალია.
შენ წახვიდე, შენ იქ მოგკლან,—
ჩვენ წელზედ გვერტყას ხმალია?!

თუნდ რომ დავრჩეთ, ვინ რას გვეტყვის,
რით ჩავრეცხოთ ეს სირცხვილი?
არა მეფევ!.. ძველებს უთქვამთ,—
სახელიო, ან სიკვდილი.

ნუ შეგვიშლი მამათ ანდერძს,
სირცხვილისგან დაგვიხსენი!..
მეფეს ვფიცავ,—მამა-პაპებრ
დღესაც გასჭრის ხმალი ჩვენი.»

ბატონმა თავი ჩაჰკიდა
გვირგვინოსანი, ცხებული,
დიდ ხანს იყო დაღონებით
ეგრე თავჩაკიდებული...

IX

„ბოლოს ბძანა:—«ეს ქვეყანა
ღვთისაგან მაქვს მონაბარი...
მე დავრჩე და იგი წახდეს,
მიტხარით, რა მადლი არი!

ათი ერთზე რომ მოვიდეს,
მუქარას მტერს შევანანებ;
რა ვქნა,—ასი ერთზედ მოვა,
ამას ვწუხარ და ვვალალებ.

ჩვენი კაცი ერთი—ასსაც,
ვიცი, არ შეუშინდება,
მაგრამ ბოლოს სიმრავლე გვძლევს,
ხალხი ურგოდ გამიწყდება.

მერე უკაცურს ქვეყანას
დასწავს, დაჰზუგავს, დაანგრევს,
საყდრებსა და მონასტრებსა
დააქცევს, მიანგრ-მოანგრევს.

ხატებს, მამათ სალოცავსა
წამურტლავს და შეგვიგინებს,
ამოიღებს მკედრებს საფლავით,
ძაღლსა და ღორს ათრევენებს.

ქალწულთ-ქალზედ ძალით მივა,
წაჰბილწავს, ნამუსს დაუმხოვს;
ორსულ დედაკაცებს კიდევ
მუცლებსა ხანჯლით დაუპოვს.

დედას თავის ძუძუთა-შვილს
კბილითა დააგლეჯინებს,
უსუსურს ბავშვებს ძნად ჩაშლის
და ზედ კალოს აღეწვინებს.

X

„ამდენი სული უბრალო
ტანჯვითა ამოწყდებიან,
საწყალის ხალხის ცოდვითა
ქვანიც კი ატირდებიან.

ქვეყნის ამოდენი ცოდვა
ჩემს თავზედ დატრიალდება,
წაწყმდება აქაც და იქაც
დიმიტრი მეფის ხსენება!

ეს სულ რისთვის? მარტო მისთვის,
რომ მე შიშსა გავექეცი,
ჩემი თავი გადვირჩინე
და ერი კი წყალს მივეცი.

მე მეფე ვარ და მეფობის
რიგიც ვიცი რაში არი...
ფუ, იმ მწყემსსა, თავს უშველოს,
მგელს დაუგდოს თავის ცხვარი... .

სირცხვილს ამბობთ!—რა სირცხვილი?
მე ვეძლევი ნებით მტერსა,
ჩემს სიცოცხლეს, ჩემსა სისხლსა
თითონ ვწირავ მე ჩემს ერსა.

თუ სიკვდილი სახელად გაქვთ
მაგდენს ჩემთვის—ერთისათვის,
მაშ რად მიშლით თავდადებას
მე ერთს—მთელის ერისათვის!..

არა! წავალ, არ დავდგები,
დე ასრულდეს ნება ღვთისა,
ხორცი მოკვდეს, სული ცხონდეს
მეფის თქვენის დიმიტრისა.

XI

«შენ რას ბძანებ, მღვდელმთავარო?
სიტყვა შენი გვილირს ძვირად:
მართებს თუ არ ერისათვის
მეფეს თავი გასაწირად?»

ატირდა და მოახსენა:
—«ჰე, მეფეო, მე თქმა მიჭირს,
მართალს ვიტყვი, თუმცა შენთვის
სული მიწუხს, გული მიტირს.

მეფეე, უნდა თავი დასდო
ერისა და ქვეყნისათვის,
ლმერთს შესცოდავს, ვინც გამკიცხავს
მე ამ მწარე რჩევისათვის.

მეფეე, რაკი ბედმან დაგდო
შენ ეგ მძიმე საზღაური,
სხვას უკეთესს ვერას გირჩევს
სიყვარული. ბატონ-ყმური...

ესტირ და გირჩევ თავგანწირვას,
რაკი რომ ეს დღე გვეწია, —
მოყვასთათვის თავდადება
ქრისტე-ღმერთის ანდერძია.

ესტირ და გირჩევ ღვთის სახელით
ხორცი დასთმო სულისათვის,
უკვდავება არ დაჰკარგო
წუთის-სოფლის გულისათვის!..»

XII

„მეფეს ძლიერ მოეწონა
მღვდელმთავრისა სიტყვა ბრძნული,
წარდგა ისევ კრებულის წინ
უფრო გათამამებული:

— «დიდებულნო, ხომ ისმინეთ,
რაც სთქვა წმიდა მღვდელმთავარმა!..
მოყვასთათვის თავდადება
გვიბძანაო მაცხოვარმა.

ნუ გადმიყვანთ ღვთისა სიტყვას,
ერს მეფე ვერ ვუღალატებ!..
წავალ და, თუ ღმერთს სწადიან,
ერისათვის თავსა დავსდებ.

მე წავალ და ეს ქვეყანა
თქვენ უნდა გეზარებოდეს,
ლარიბს ისე მოუაროთ,
რომ მდიდარს არ შენატროდეს.

გლეხს თუ თავადს, დიდს თუ მცირეს
მადლი თანასწორ მოჰფინოთ,
ობოლი, ქვრივი, უძლური
ძლიერს არ დამიჩაგვრინოთ.

თუ დაებრუხდი, თქვენს სამსახურს
გადაგიხდით ორად ერთსა,
თუ არა და—სული ჩემი
შეავედრეთ მაღალ ღმერთსა.»

აღირდა და აატირა
ყველა კაცი იქა მდგომი:
გულის სილბო სიტურფეა,
თუ კაცია სხვაფრივ ღომი.

მართალს ვაჟეკაცს ის ამშვენებს,
როცა გულითაც ღბილია;
რკინის კაცის თვალში ცრემლი
დიდსულოვნობის შეილია.

XIII

„ბძანა და მსწრაფლ დაიშალა
დიდებულთა იგი კრება...
უხმო მზღებელთ და უბძანა
წასასვლელად მომზადება.“

სთქვა და ურდოს კიდევ წავა
მეფე იგი უშიშარი,
თქმულა: გმირის კაცისათვის
თქმა და ქმნაო ერთი არი.

გათავეს სამზადისი
და მოვიდა დღეც წასვლისა;
ვით ჯინჭველა ჰფუსფუსებდნენ
შინა-ყმანი სასახლისა.

ხმა გავარდა ქალაქშიაც:
მეფე ჩვენთვის სდებს თავსაო,
უშლიდნენ, არ დაიშალა,—
ვერ ვუღალატებ ხალხსაო.

შეიძრა მთელი ქალაქი,
ხალხი ეცა ერთმანეთსა,
მოზღვავედა და იგრიალა
და მიაწყდა სასახლესა.

მივიდნენ, ნახეს მზად არი
რაზმი მეფის ამალისა,
სულ სავსეა ცხენოსნებით
მოედანი სასახლისა.

წინათ ბარგით გაეგზავნათ
ჯორი, ცხენი დატვირთული,
აქ ვინც იყო, სალთად იყო,
ტურტად კაზმულ-დარახტული.

XIV

„თავადნი და აზნაურნი
სულ ოქროს და ვერცხლში ისხდნენ,
ვერ იტყოდი, ვინ ვის სჯობდა,—
ყველა ასე კარგნი იყვნენ.

წყობით იდგნენ და ისმოდა
აბჯრისა და რახტის ჟღერა,
საამოა გაწყობილის
ვაჟკაცების რაზმის მზერა!

კაცი თვალს ვერ აშორებდა
მხედარსა და იმის ცხენსა,
თვით წუნი წუნს ვერ დასდებდა
მათს სიკეთეს, სიტურფესა.

მარქაფად ცხენს ბევრს სხვასაცა
რაზმ-გარეთა ატარებდნენ,
მათი მხედნი დიდებულნი
მეფეს სასახლეში ახლდნენ.

იმ ცხენების მორთულობა
კაცს უშურველს შურს მოჰგვირდა,
მძიმე რახტით დატვირთულნი
თითო—თითო სოფლად ჰლირდა.

მაგრამ მათში ერთი იყო
თეთრი ცხენი არაბული,
უკეთესს ვერ ინატრებდა
კაცის უძლომელი გული.

მეფისა იყო ის ცხენი,
თამამი—თითქო ვეფხვია,
იმის უზანგში მეფის მეტს
ვერ ვის შეედგა ფეხია.

ამაყი იყო ლომსავეით
და ნაზი როგორც შველია,
სხვა მას ვერ იმორჩილებდა—
თუ არ ბატონის ხელია.

ცეცხლს აფრქვევდა თვალთაგანა,
ჰქუხდა, სჰეჰდა, მრისხანებდა,
თითქო ლოდინს ჰთაკილობსო,
ჰშფოთავდა და ტოტსა სცემდა.

XV

„გამოძანდა ბოლოს მეფეც,
თან გამოჰყვენენ დიდებულნი,
ხმალ-კაპარჭით გაწყობილნი
სამგზავროდ გამზადებულნი.

მეფეს ახლდა მხარმარჯვნივა
გულმწუხარე მღვდელმთავარი
და მხარმარცხნივ შუბლშეკრული
ჯავრიით სავსე სპასალარი.

მღვდელმთავარი სწუხს და ჰეაებს
მეფის თავგადადებასა,
სპასალარი კი ჰთაკილობს
უომრად დამარცხებასა.

ხალხიც დაჰხვდა თავის მეფეს
ვიშითა და წუხილითა,
მეფეს გული ამოუჯდა
მათთვის გულის-ტკივილითა.

უბრძანა თუ:—«რასა სწუხხართ?
იქმნას, რაც კი საქმნელია!..
ერისათვის თავდადება
მეფისათვის სახელია.

რაც მომივა, მომივიდეს,
მე იმისთვის არ ვინაღვლო...
თქვენ ჭირს დაგსხნით... დეე ვიქმნე
მე ქვეყნის ჭირის სანაცვლო.»

ხმა ჩაუწყდა, ველარ-რა სთქვა,
მოეგუბა თვალში ცრემლი...
თქმულა: ქვასაცა მაგარსა
გასტებს ტყვიის რბილი გრდემლი.

მოუმატა ხალხმაც სულთქმა,
ხმა გაისმა ქვითინისა,
გულსა ჰკლავდა გლოვა, ვიში
ობლისა და ქვრივ-ობრისა.

XVI

„უცებ მეფემ თვალი მოჰკრა,
ხალხი გაირღვა შუაზედ,
ორს მარჯვე ბიჭს ბერი-კაცი
მოჰყავთ მის წინ მოედანზედ.“

მოჰყავთ ცახცახით, ხანხალით
ჩაჩანაკი და ბებერი,
მკერდზედ სცემდა თოვლივითა
მოხუცებულს თეთრი წვერი.

მოვიდნენ და გააჩერეს
ის მოხუცი მეფის წინა,
ბიჭები კვლავ მხრებში უსხდნენ
თუმც ყავარჯენს დაებჯინა.

ის ამ ქვეყნის აღარ იყო,
ფეხი ედგა სამარეში,
მაგრამ მაინც კი უცემდა
აღრინდელი გული მკერდში.

XVII

„მოახსენა:—«ჰე მეფეო,
ნუ შემრისხავ ერთგულ ყმასა!
მე ხომ მხედავ, გარდასრულვარ,
სამარიდამ გაძლევ ხმასა.

მეფევე, კისრად აგილია
ტვირთი ჩვენის შავის ბედის,
ბედისწერას მისცემიხარ
უბედურის ჩვენის ქვეყნის.

ვიციტ, რომ არ შეშინდება
გული მეფის დიმიტრისა,
როცა ნდომობს თავგაწირვას
დიდი საქმე ქვეყნის ხსნისა.

მაგრამ ჩვენ რა გვეშველება,
ჩვენ, მეფეო, შენთ დამკარგველთ?
მამობასა ვილა უზამს
შენგან დაობლებულ ქართველთ?

ერს ოფლის მღვრელს და ტვირთმძიმეს
ჭირსა ლბინად ვილა გვიქცევს?
წუთისოფლის მძიმე უღელს
შენებრ, მეფევ, ვინ გაგვიწევს?
ამას ესტირით, რომ მიდიხარ
და აობლებ შენსა ერსა,
ჩვენს ბედსა და მშვიდობასა
ველარ მოუმართავ ხელსა.
ჩემებრ უძლურს, გაჭირებულს
მწედ ველარ მიეშველები,
ლარიბს, ობოლს, ქვრივს და ოხერს
პატრონად არ ეყოლები!

XVIII

„ნუ სწუხხართო!.. განა, მეფევ,
ჩვენ ხელთ არის ეხლა გული?
რკინაც იყოს—მაინც დასდნეს
ამებრ ცეცხლში ჩაგდებულნი.
გულს რად გვიკლავ? რად მიდიხარ?
ნუთუ, მეფევ, ხსნა არ არი!..
ქუდზედ კაცი დაუძახე,
მოაგროვე სპა და ჯარი.
ცოტა ვართ, მაგრამ კარგნი ვართ
ვინც კია, ყველა დევია...
ბევრჯერ უნახავს ქართველის მტერს,
რომ ცოტაც ბევრის მძლეფია.
აჰა, მეფევ, ორი ბიჭი
მხრებში რომ ამომჯდომია,
ორივ ჩემი შვილი არი,
ერთი მეორის მჯობია;

მიირთვი და ინაცვალე,
ჩემს ქვეყანას მტლად დაუდე!
ომში, მეფევ, გაჩვენებენ,
რა ლომებს ჰზრდის ქართველის ბუდე.

შეჰკრიბე დიდი, პატარა,
გაუძელ წინამძღოლადა,
მტერს წინ დახვდი... ვინც უკუ-დგეს
დედა შეერთოს ცოლადა!

ჩვენს საქართველოს, ჰე მეფევ,
ბევრი რამ გადაჰხედია,
მაგრამ უომრად მტრისა წინ
არ წაუხრია ქედია.

ნურც დღეს ვიზამთ ამ საქმესა,
უომრად ნუ დავმარცხდებით,
თუ ვერა ვძლევთ, დავიხოცნეთ
სახელითა და დიდებით!..»

XIX

„უბძანა თუ:—«ბერო-კაცო,
მესმის შენი ერთგულება...
შაბაშ ქართველს!.. გული თურმე
სამარემდე გულად ჰრჩება.

მაგრამ გეტყვი: ჯარს არ შეგვკრებ,
არ ვინდომებ სისხლის ღვრასა,
მარტო ჩემის გულისაჟვის
არ შევაკლავ მტერს ათასსა.

ჩვენის ქვეყნის შავი ბედი
როგორც ტაროსი იცვლება,
დრო მოვა და თქვენი თავი
უფრო მეტად დასჭირდება.

მე ერთი ვარ, თქვენ მრავალი,
გვიჯობს ერთით ბევრის რჩენა;
თუ თქვენ მე არ გემეტებით,
მე რად გაგიმეტოთ თქვენა?..

განა თითონ ქრისტე-ლმერთსა
გადარჩენა არ ძალ ედვა,
არ ინება და ქვეყნისთვის
ლმერთი იყო და ჯვარს ეცვა.

XX

„მაშ რად არის მეფე მეფედ,
თუ არ ქვეყნის ჭირთა მძლეა?
თუნდაც მოჰკვდეს ქვეყნისათვის,
ეგ სიკვდილი სიცოცხლეა.

არ არის მკვდარი, ვინც მოჰკვდეს
და ხალხს შესწიროს ღღენია,
მკვდრად იგი თქმულა, ვისაც აქ
სახელი არ დარჩენია.

არ დავიშლი, ვსთქვი და კიდევ
თავი უნდა გავიწირო,
ისე მოვკვდე, რომ ჩემ გამო
დედა შვილზედ არ ვატირო.

წაველ-მეთქი!.. თუ ღმერთს უნდა,
მოხდეს იგი, რაც მიმელის...
მაგრამ ჯავრი თან მიმეყვება
საყვარელის ჩემის ქვეყნის.

ეჰ, რაც ჰსურდა, არ დასცალდა
ჩემს წყურვილსა სულისასა!..
აწ იქმნას ის, რაც სწადიან
განგებასა უფლისასა.

თქვენ ხომ მაინც აგცილდებათ
ხოცვა, ჟლეტა, სრვა და რბევა...
მე კი... მეყოს, თუ გამყვება
თქვენი ღოცვა და კურთხევა.»

XXI

„თითქო ზეცით ზარი იყო,
თითქო ღმერთი მოველინა,—
ხალხი პირქვე მყის დაემხო
საკვირველის მეფის წინა...
თურმე დიდებას მადლისას
კაცი მსწრაფლ დაუმონია,
ვით დიდს ბოროტს, ისეც დიდს მადლს
თავისი ზარი ჰქონია.

XXII

„მეფეს ერი შეეცოდა,
სთქვა:—«მეც ვსწუხარ, რომ გწორდებით;
ღმერთს ვსთხოვ, იყვნეთ ჩემს შემდეგა
მშვიდობით და გამარჯვებით.
ნურას გიკვიროთ, რომ ქვეყნისთვის
მეფე თქვენი თავს არ ჰზოგავს!
ამასა იქმს ყველა, ვინც კი
ჰკუთით სკრის და გულით ჰზომავს.
მე მივდივარ!.. მეფე თქვენი
დიდს და მცირეს გეთხოვებით,
რაც დაგაკლეთ, ნუ შემრისხავთ,
რაც შეგცოდეთ, შემინდევით.»

ბძანა და ცხენიც მოართვეს,
ზედ მოახტა ვეფხესავითა;
ცხენზედ იგი დალოცვილი
გამობრწყინდა მზესავითა.

მტერსაც კი რომ დაენახა
თვალი გაუშტერდებოდა;
მისებრი ცხენზედ მოხდენა
ბევრს ვაჟკაცს ენატრებოდა.

გამოეთხოვა ყველაკას,
ვინც კი შინ, სახლში პრჩებოდა,
სხვა კი ამხედრდა დიდკაცი
ყველა, ვინც უნდა ჰხლებოდა.

ამხედრდა თვით მღვდელმთავარიც,
შინ დარჩენა არ ინება,
შეევედრა თან წაყვანას
და შეუფაც დართო ნება.

წაბძანდა და თან იახლა
ის ამაღა და მხედრობა,
უკან მისტირს ერი, ბერი,
გლებობა, თუ დიდკაცობა.

XXIII

„მინამ მეფე მიმავალი
ურდომდინა მივიდოდა,
იმისი მისვლის იმედი
ყეინსა გადასწყვეტოდა.

ეძძანა თავის სარდლისთვის:
— «შეჰკრიბე ჯარი, ლაშქარი,
წადი დიმიტრი მომგვარე
ან ცოცხალი ანუ მკვდარი;

თუ არა იმის ქვეყანას
შეესიე და მოსრეო,
სულ ძირს დაეც, რაც წინ შეგხედეს,
ქალაქი თუ სიმაგრეო.»

წინ შეხვდა მეფეს ეს ჯარი,
მრავალი და უთვალავი,
მაშინვე მიხვდა: აქაო,
ამბავია რალაც ავი.

უხმო მხლებელთ და უბძანა:
— «ფიცსა გთხოვთ და უნდა მომცეთ:
თუ უკადრისი მაკადრონ,
თქვენ არავინ ხმა არ გასცეთ.

თავს დაიხოცთ, ვერას უზამთ,
ჯარია მოზღვავებული;
თქვენს სიკვდილსაც არ იკმარებს,
თქვენგნით გაბოროტებული,—

წავა და ხალხს ამოგვიჟლეტს,
ავგიობრებს ქვეყანასა...
ნუთუ მთელს ხალხს ანაცვალებთ
ვაქცათა თაკილობასა?!

ღმერთს აცადეთ... დეე იქმნას,
რაც ჩემს თავზე განგებულა!
საცა არ სჯობს, გაცლა სჯობსო,
ბრძენთაგანა ასე თქმულა.

კვლავ ფიცსა გთხოვთ: სისხლს ნუ დაღვრით,
ნულარ დამიმძიმებთ სულსა!..
განკითხვის დღეს მეფეს ჰკითხვენ
ყმის სისხლს უქმად დანთხეულსა..»

XXIV

„რას იქმოდნენ? მისცეს ფიცი
გამწყრალოთა, გაბრაზებულთა,
სირცხვილის ჰამა ირჩიეს
ქვეყნისთვის დავალებულთა:.

ბევრმა იკრა გულში ხელი,
სთქვა გულმწარედ: «ვאי დედას!
დრო მოგვივა და ამ თათრებს
არ შევარჩინო ჩვენს შერცხვენას!»

ბატონმა ბძანა:—«ვინა ხართ?
წადით, ჰკითხეთ—რა სწადიან?
თუ მე უნდივართ, აქა ვარ,
ჰქმნან ის, რასაც მიქადიან...»

მალე დაბრუნდა უკანვე
მეფის კაცი მოციქული,
მოახსენა:—«სარდალს ვუთხარ,
მეფევ, შენი ბძანებული;

მითხრა: —«მეფე შენი გვინდა,
თუ მოგვეცა თავის ნებით,
არას ვერჩიოთ თქვენს ქვეყანას,
აქედამვე დავბრუნდებით...»

იამა, ბძანა:—«მადლი ღმერთს,
რომ ქვეყანა გადმირჩება
და ცოდვილი ჩემი სისხლი
ამაოდ არ დაიღვრება.»

თვით წაბძანდა სარდლისაქენ,
მის წინ შეაყენა ცხენი,
უბძანა თუ: —«მე ვარ მეფე,
რაც გენებოს, იგი ჰქმენი.»

მისცვივდნენ უკადრისადა
ვით ძეს ღვთისას ურიანი,
შეჰკრეს, შეჰბაწრეს ტყვესავით
მეფე, ხელმწიფე სვიანი.

XXV

„მიჰგვარეს ყვინს ურჯულოს,
სისხლმსმელს ადამიანისას...
საღერღელი აეშალა,
ვით კრავის წინ მხეცა ტყისას.

გაწყრა:— «როგორ გაბედეო,
არ გადუდეგ ჩემს მოსისხლეს?
სიტყვი პასუხი და იცოდე
შენი განკითხვის დღეა დღეს.

იცოდე, რომ წინვე მითქვამს:
თავი უნდა მოგეკვეთოს!
ამის შეცვლა თითონ ღმერთმაც
ჩემმაც მე ვერ შემომბედოს.

მინამ მოგკლავ, მსურს აქ ჩემ-წინ
შეინანო ბრაღი შენი,
აქ ჩემ ფეხთ-წინ აღიარო
შენვე შენი სიმუხთლენი...»

მეფემ უთხრა:— «შენისთანა
ჩემი რა გამკითხველია!
ნუ მოგაქვს თავი იმით, რომ
ძალა აღმართის მხენელია.

შენ-წინ მოთქმა რას მიქვიან?
რას მიქვიან შენანება?
ჩემი გამკითხველი არი
ნამუსი და ჩემი ნება.

ჰქმენ რაც გინდა!.. მე არ გკითხავ,—
რად გწადს მომკვეთო. თავიო...
სვავს ვინ ჰკითხავს, სისხლს რადა ჰსვამ,
სვავო, რადა ხარ სვავიო?...»

გაწყრა ყვინი ამაყი,
ეს როგორ გამიბედაო!
უბძანა:— «ჰგვემეთ და სცემეთ
ბნელეთს ჩააგდეო ეგაო.»

წაიყვანეს მეფე ჩვენი
და საბნელეთში ჩააგდეს;
შემოარტყეს გარს მცველები,
კარს კლიტეები დაადეს.

„სასჯელი დაუგვიანა
იმ ღვთის-მგობელმა თათარმა,
მინამ მოაკვლევინებდა,
სცემა; ჰგვემა და აწამა;

აწამა ვით სვავმა ტრედი
მეფე იგი საკვირველი
და ვერ გაძლა მის წვალებით
ის უღვთო და სისხლის-მსმელი.

ერთხელ მეფე ნაწამები
ძლიერად და უღმობელად
ბნელში ეგდო ძალმიხდილი
უპატრონოდ, უზრუნველად.

როცა ღონეზედ მოვიდა,
ადგა, მუხლი მოიყარა,
პირქვე დაემხო ლოცვითა
და ცრემლები გადმოჰყარა.

მოსთქვამდა თუ:—«ღმერთო, ღმერთო!
გთხოვ, მიწყალო, შემიბრალო,
რაც გადამხდა, განკითხვის დღეს
მადლად მე არ ჩამითვალო.

მე არა გთხოვ,—მანდ წამება
აქ წამებით შემიმცირო,
მე გთხოვ,—სისხლი აქ დაღვრილი
ჩემი სხვისთვის შეიწირო.

ღმერთო, ღმერთო!.. თვალ-წინ მიდგა
დიდ ტანჯული მე ძე ზენი...
ვით ძით ყველა, ისეც ჩემით
ერი ჩემი დაიხსენი.»

„უეცრად კარი გაიღო,
 რკინით, კლიტით დაჭედილი;
 ორი ვილაც შემოვიდა
 ფეხაკრეფით, როგორც ჩრდილი.

მოვიდნენ და თაყვანი სცეს
 მეფესა გაოცებულსა...
 მერე იცნა მისნი იყვნენ
 და ჩაიკრა ორივე გულსა.

მოახსენეს—«შევისყიდეთ
 და გავტეხეთ ქრთამით კარი...
 ყველა მზაა!.. თავს უშველე,
 აწ შენი ხსნა შენს ხელთ არი.

ნულარ იცდი... თუ არ ეხლავ,
 მერე გვიანლა იქნება:
 ხვალ თავს გჭრიან,—ასეაო
 ყვინისა თურმე ნება.»

უბძანა თუ:—«ადრეც მითქვამს,
 არ გადვირჩენ სხვისით თავსა,
 ჩემ-მაგიერ არ დაელუპავ
 ჩემს ქვეყანას და ჩემს ხალხსა.

ჩემს გაქცევას ხომ ზედ მოჰყვა
 ხალხის სრვა და ქვეყნის რბევა!
 არა, არ ვიქ!.. ტყუილია
 თათბირი და ყველა რჩევა!»

ბევრს ევედრნენ და არ გაჰყვა
 მეფე თავის ერთგულ ყმათა...
 ნეტა რა გულმა გაუძლო
 მათ ხვეწნას და მუდარათა!

გათენდა ღღე ზარტ-ამხდელი,
ვაი იმა ღღის დამსწრესა!
ტყვე მეფე გამოიყვანეს
მოედანსა თავთ საკვეთსა.
ხალხი, თამაშად მოსული,
ვით ჯინჯველა ირეოდა,
თვით ვეზირიც ყეინისა
იქ იყო და რიგს აწყობდა.
ვეზირს გვერდთ ედგა ჯალათი
ერთი რალაც საზარელი,
ილლიამდინ დაემკლავა
ძარღვიანი ტლანქი ხელი.
ამ ორ შუა ჩააყენეს
ფერმიხდილი წვალეებითა...
დადგა მეფე.. ღმერთს შეხედა
ნალვლით სავსე თვალეებითა.
მერე თვალი იმავ ნალვლით
მოედანს შემოატარა...
ის ყოფა და ის ჯალათი
სანახავად შეეზარა...
შეჰკრთა როგორც ხორციელი,
უმისოდაც ქანც-წყვეტილი,
დასუსტდა და წაბარბაცდა,
როგორც ერთი დაბნედილი.
მაგრამ ისევ თავს უშველა,
არ დაუთმო ხორცსა სული...
ამ ღროს ტირილდც მოესმა,
ქვითინი ვამწარებული...

გაოცდა და მიიხედა,
ჰნახა თვისნი დიდებულნი!..
სულ მთლად იქ მოგროვილიყვნენ,
ვინც კი იყვნენ თან ზღებულნი.

მღვდელმთავარიც მათთან იყო,
თავთ იცემდნენ, პირს იხოკდნენ,
მათის ცოდვით და ვაებით
ქვებიც კი ატირდებოდნენ.

თავისიანთ ღანახვაზედ
მოაგონდა ყველაფერი,
სახლი, კარი, თვისი, ტომი,
ქვეყანა და თავის ერი...

ეჰა, გატყდა რკინის გული,
მეფე მაგითი იძლია!
ამას კი ვეღარ გაუძლო,
აქ კი ხორცმა სულსა სძლია!..

მობრუნდა და ორსავე თვალზედ
კვნესით ხელი მიიფარა...
ვეზირს უთხრა:—„დამიხსენი!..
რაც გადამხდა, ისიც კმარა!..

სთქვა და თქმული თვით შეჰზარდა...
სახელი არ წაიხდინა...

—«ჰა ჯალათო!»—დაიძახა .

და კისერი გაიწვდინა.

მანც აიღო ხელთ ნაჯახი,
ერთს წამს კისერს დაუსწორა,
დასცა და ერთის დაკვრითა
თავი ტანსა მოაშორა.“

1878 წ.

განდებილი

ლეგენდა

(გუბლავი თლავა ჩავჩავაძისაჲს)

I

სადაც დიდებულს მთასა მყინვარსა
ორბნი, არწივნი ვერ შეჰხებიან,
სად წვიმა-თოვლნი, ყინულად ქმნილნი,
მზისგან აროდეს არა დნებიან,
სად უდაბურსა მას მყუდროებას
კაცთ ჟრიამული ვერ შესწვდენია,
სად მეუფება ჰეჰა-ქუხილსა,
ყინულს და ქართა მხოლოდ ჰშთენია,—
უწინდელს დროში ღვთისა მოსავთა
გამოუქვაბავთ მუნ მონასტერი
და იმ ყინულში შეთხრილს ღვთის ტაძარს
ბეთლემს უწოდებს დღესაცა ერი.
ფრიალოსაებრ ჩამოთლილი აქვს
იმ წმინდანთ სადგურს ყინულის ზღუდე,
და ზედ კარია გამოკვეთილი —
ვით კლდის ნაპრაღზედ არწივის ბუდე.

ზღუდის ძირამდე რკინის რამ ჯაჭვი
ზედა ჰკიდია თურმე იმ კარსა,—
და თუ არ ჯაჭვით, სხვაფრივ ვერა გზით
ვერ ძალუძს ასვლა ვერარა კაცსა.

II

აქა ყოფილა უწინ კრებული
ღვთისთვის ქვეყნიდამ განდევნილ ძმათა
და მყინვარს ამას უდაბნოს თურმე
ისმოდა ქება წმიდა-წმიდათა.
აქა გამდგარან, განშორებიან
ამ წუთისოფლის სამაცდუროსა,
აქ ჰღირსებიან მართალთა თანა
საგანესა მას საუკუნოსა.
გასულან ამა ქვეყნით მამანი
და ტაძარი ღვთის გაუქმებულა...
იმათის ღვაწლით იმ ტაძრის მადლი
მთიულთა შორის ყველგან გათქმულა.
და ის ადგილი, ის არე-მარე
ესოდენ წმინდად სწამს დღესაც ერსა,
რომ ნასროლს ნადირს, მუნ შეფარებულს,
მონადირეც კი ვერ ახლებს ხელსა.
თუ არ ღვთის ღირსი, სხვა ვერვინ თურმე
ამ წმინდა ადგილთ ვერ შეეხება,
და თუ შეჰბედავს, მსწრაფლ რისხვა ღვთისა
ჰეჰა-ჰუხილთ მოველინება.

III

ოდესლაც ტაძარს იმ გაუქმებულს
მეუდაბნოე შეჰკედლებია;

საიქიოსთვის ეს სააქაო
 დაუთმია და განშორებია.
 განშორებია ვით ცოდვის სადგურს,
 ვით სამეფოს ბოროტისასა,
 სადაც მართალი გზას ვერ აუქცევს
 განსაცდელსა მას ეშმაკისასა;
 სად ცოდვა კაცსა სდევნის დღე-და-ღამ,
 ვითა მპარავი და მტაცებელი;
 სად, რასაც ჰხადის მართალი მართლად,
 მას უმართლობად ჰქმნის ცოდვის ხელი;
 სად რყვნა, წაწყმედა და ღალატია,
 სადაც ძმა ჰხარბობს სისხლსა ძმისასა,
 სად ცილი, ზაკვა ძულებადა ჰხდის
 წმინდა სიყვარულს მოყვასისასა.
 განშორებია ამ წუთისოფელს,
 სად ყოვლი ნიჭი მაცდურებაა,
 სად თვით სიტუტრფე და სათნოება
 ეშმაკის მახე და ცდუნება.

IV

განდევნილ და ამ ყინულებში
 სულ მარტოდ-მარტო დაყუდებულა
 და გვამი მისი ცოდვილთ ფიქრთაგან
 იმ დღიდგან აღარ შეძრწუნებულა.
 განუდევნია გულიდამ ყველა
 მსოფლიო ზრახვა, ფიქრი, წადილი,
 რათა წარუდგეს უფლისა მსჯავრსა
 სულით განწმენდილ და განბანილი.
 დღე-და-ღამ ლოცვით, გოდებით, გვემით
 ხორცი სულისთვის უწამებია,

და ვით ჭურჭელი იგი წყმედილი---
ცრემლით ურეცხავს, უსოლებია.
დღე-და-ღამ სულთქმა და ღაღადება
მოჰფენია კლდეს ყინულისასა,
და არ შემწყდარა მუნ ლოცვის ცრემლი,
ვითა ლელესა მას გლოვისასა.
განყენებული წუთისოფლისგან
აქ სული მისი აღყვავებულია,
და ხორციელი გულისთქმა ყველა
დამარხულა და განსვენებულია.

V

არ იყო ხნიერ, მაგრამ ვით წმინდანს
სულის სიმაღლე ზედ დასჩნეოდა,
ზედ ეტყობოდა, რომ სული მისი
სულ სხვა მსოფლიოს შეჰხიზნებოდა.
სახე გამხდარი, კუმტი და მწყრალი
სიწმინდის მაღლით დაჰშვენებოდა,
და მაღალს შუბლსა, ნაოჭად შეკრულს,
შარავანდედი გადაჰფენოდა.
მისთა მცხრალ თვალთა ღრმა მეტყველება
ესოდენ იყო წყნარი და ტკბილი,
თითქო მათშიგან ჩასახებულა
თვით სათნოება, კდემით მოსილი;
თითქო ნელისა სიხარულითა
სამოთხის ღია კარს შეჰხარიან
და სულთან ერთად უფლისა მიმართ
სასოებითა მიისწრაფიან.
ლოცვით და მარხვით ხორც-უძღურ-ქმნილი
ჰგვანდა წმინდანსა იგი წამებულს,

მრავალგზით ტანჯულს და ტანჯვით ზედა
ძლევით-მოსილსა და განდიდებულს.

VI

წამება მისი ღმერთს შეუწირავს,
ვედრება მისი ღმერთს უსმენია,
და სასწაული ნიშნად მადლისა
მლაღადებელზედ მოუვლენია.
ბნელსა სენაკსა, სად იგი მდგარა,
ჰქონია მზის მხრივ ერთი სარკმელი,
და მუნით თურმე გადმოდენილა
შუქი მზისა და მთვარის ნათელი.
ოდეს უდაბნოს გასწვრივ მთის წვერზედ
მზე სხივგაფენით ამოვიდოდა,
იმ სარკმლით სხივი მისი სენაკში
სვეტად ბრწყინვალედ ჩაეშვებოდა.
როს ჰლოცულობდა, იმ სხივსა თურმე
თვის ლოცვანს მწირი ზედ დააყრდენდა,
და ხორცთუხამელი მზის სხივი იგი
უფლის ბძანებით ზედ შეირჩენდა.
ეგრე ვიდოდნენ დღენი და წელნი,
ეგრე უბიწოდ იგი სცხოვრებდა...
დათვის სიწმინდეს ყოველდღე თურმე
ამ სასწაულით შეიმოწმებდა.

VII

ერთხელ, საღამოს, ლოცვით დაღლილი,
გადმომდგარიყო ზღუდის კარებსა
და დაფიქრებით გადმოჰყურებდა
მწვანით დაფენილს მთისა კალთებსა.

მზე გადახრილი ჭკერ კიდევ სრულად
 მთისა გადაღმა არ დასულიყო
 და მთის წვერზედ ვით ცეცხლის ბორბალი
 ირგვლივ სხივგაშლით ანთებულიყო.
 ცისა ლაჟვარდი, ვით ნაკვერჩხალი,
 წითლად და ყვითლად მზისგან ჰღუგოდა,
 და განმსჭვალული მისით ღრუბელი
 შორს ათას-ფერად სხივებში ჰთრთოდა.
 ამა უბიწო დიადის ხილვით
 წარტყვევნილ იქმნა განყენებული
 და ვით ცხოველს ხატს ღვთის დიდებისას
 შესცქერდა მზესა განცვიფრებული.
 უეცრად ასტყდა რამ ნიაფ-ქარი,
 დაჰბერა კლდეთა, ნაპრალთ და მღვიმეთ,
 და მყინვარიდამ ვითა ვეშაპი
 შავი ღრუბელი დაიძრა მძიმეთ.

VIII

დაიძრა მძლავრი, უზარმაზარი,
 ცაზედ განერთხო და გაიშალა,
 და იქ, თითქო მტერს შეეჯახაო,
 ჰეჰა-ჰუხილით დაიგრილა.
 შეირყა მთელი ცა და ქვეყანა
 იმა ჰეჰით და იმა ჰუხილით,
 ცა აირია, დაბნელდა უცებ,
 და წამოვიდა სეტყვა შხუილით.
 ჰუხვა და ჰეჰა, ელვა და სეტყვა,
 არევ-დარევით ღრუბლების სრბოლა,
 ქართა, აწ გრიგლად რადმე ჰცეულობა,
 ხარით და ზათქით კლდეებში ქროლა,—

ესე ყოველნი, ერთად რეულნი,
ჰგვანდნენ ცით ვლენილს რისხვას ღვთისასა,
თითქო ღმერთი სჯის ქვეყანას ცოდვილს
დღეს მას საშინელს განკითხვისასა.
ამ დროს ის მწირი სენაკში იყო,
ცრემლით ალტობდა ღვთის-მშობლის ხატსა
და ხელაღპყრობით ევედრებოდა
წაწყმედისაგან ქვეყნისა ხსნასა.

IX

უცებ მოესმა რალაც კაცის ხმა...
ეოცა ეს ხმა უჩვევი მწირსა.
ყური ათხოვა—და თითქო ვილაც
ჰკივის, იძახის ზღუდისა ძირსა.
ეცა მსწრაფლ კარებს და გადიხედა...
ვილაც კარის ჯაჭვს ზედ მოსდგომოდა,
და ვით ყრმა ვინმე, ლალადების ხმით,
შესაფარებელს ბინას ითხოვდა.
თუ ძეა კაცის, რამ მოიყვანა
ამ დროს, ამ ღამეს ქვეყნისა რღვნისას?
მხეციც, ნადირიც თვის ბუდეში ჰძრწის,
მორიდებული ამ რისხვას ღვთისას!
ჰკითხა,—„ვინა ხარ? კაცი, თუ მავნე,
აქ მოგზავნილი ეშმაკისაგან?“
— „კაცი ვარ, კაცი!.. მომეცი ბინა,
მიხსენ, ღვთის მადლსა, სიკვდილისაგან.
ვერ ჰხედავ, ლამის ცა ჩამოიქცეს
და ზედ დაეცეს დედამიწასა?
რა დროს კითხვაა?... შემიბრალე მე
და ნუ დამიჭერ კერსა, ბინასა.“

X

— „მართალი სთქვი შენ... თუ ხარ ძე კაცის,
ცოდება გარეთ დაგტოვო ამ ღროს;
თუ მაცდური ხარ, სჩანს ღმერთს სწადიან
მწირი ცოდვილი ღღეს გამომცადოს.
ამოვედ, ვინც ხარ!.. იყავნ ნება ღვთის!..
ხელი ჩაავლე ემაგ რკინის ჯაჭვს,
ნუ შეშინდები... კიბეა იგი
და ზედ რგოლები საფეხურად აქვს.“
და იმ ბნელაში იგი წვალეებით
ავიდა მალლა იმა ჯაჭვითა.
მუნ დახვდა მწირი... რაა? ვინ არის?
ვერ გაარჩია სიწყვდიადითა.
— „გამომყევ, ვინც ხარ! ბინას მოგცემ შენ!
გაგიზიარებ ჩემსა სენაკსა...
სახლი ღვთისაა... შენც შეგივრდომებს,
შენებრ მახვეწარს მრავალსაც სხვასა.“
წაუძღვა წინ და შევიდნენ სენაკს...
იქ უფრო, ვიდრე გარეთ, ბნელოდა,
მხოლოდ კი ერთგან ღველფად ქცეული
ცეცხლი ჩამქრალი ფერფლ-ქვეშე ჰჩნდოდა.

XI

რა დედა-ღვთისამ სენაკს შეუშვა
და არ შერისხა იგი მოსული,
გულში სთქვა მწირმა: ძეა კაცისა
და არა მავნე, ბოროტი სული.
სტუმარი იგი დანაცრულს ცეცხლსა
ფიცხლავ მივარდა დამზრალი, სველი,

ღველფი გაქეჟა, ჩაჯდა ცეცხლა-პირს
 და გაიწოდა სათბუნად ხელი.
 — „უჰ, უჰ, რა ცივა!.. — სთქვა მან სტუმარმან: —
 ლამის გავშეშდე სიცივისაგან!..“
 მწირს ხმა ეოცა... ქალის ხმას ჰგვანდა...
 შეკრთა, შეშინდა ამა ხმისაგან.
 ნუთუ აწ ბედმა ქალის სახითა
 განსაცდელი რამ მას მოუვლინა?
 და ვითა ელვამ, ამისმა ფიქრმა
 გულში ზარცემით მწირს გაუბრინა.
 მაგრამ იქნება ბედმა ეგე ჰქმნა
 მისდა საცდელად თვით უფლის ნებით!..
 და კისრად იდო, ვით ნება ღვთისა,
 სასოებით და გულდამშვიდებით.

XII

— „შეშა არა გაქვს? — ჰკითხა სტუმარმა: —
 მოიტა, ცეცხლი ავანთო ერთი,
 ხვალ თუნდა მთელს ზურგს მე ამოგიტან,
 ოღონდ დღეს გავთბე, შენ შენი ღმერთი.“
 მეუდაბნოემ იქავ კუთხილამ
 მოზიდა შეშა, ცეცხლი აანთო.
 რა გაძლიერდა, ცეცხლისა შუქმა
 ბნელი სენაკი სინათლით მორთო.
 ხოლო რა შუქი იმა ცეცხლისა
 სტუმარს იქ მჯდომელს ზედ მიეფინა,
 გასაოცარი რაღაც შევნება
 განდევგელს თვალ-წინ წარმოედგინა:
 ყმაწვილი ქალი, სავსე სიცოცხლით,
 სავსე შევნების ჯადოთი, გრძნებით,

ნაზად ამაყად ცეცხლა-პირს იჯდა,
ვით მინდვრის შველი ყელმოღერებით.
ემხითა მფრქვევსა მის შავსა თვალებს
თვით ცეცხლი სითბოს ეცილებოდა,
მის ელფერთაგან თვით ცეცხლის შუქი,
ვითა ძლეული, უკუ-ჰკრთებოდა.

XIII

თვით მადლს ტრფობისას რომ მოესურვოს
ხორცხმულად ვლენა ოდესმე ქვეყნად,
უკეთესს სახეს ვერ ინატრებდა
თავის სიცხოვლის გამომსახველად.
მაშინაც ვინ სთქვას,—ვინ ვის აშვენებს,
მადლი ამ სახეს, თუ სახე მადლსა!..
თვით შური, მტრობა ვერ უპოვიდა
ქალს მშვენიერსა ვერაფერს ნაკლსა.
მის თვალთა ელვით, დაწვთა შუქფენით,
გულ-მკერდის რხევით ვინ არ ათრთოლდეს!..
დახე მის ტუჩთა!.. თითქო თვით ტრფობას
თვის ნაზი კოცნა ზედ დარჩენოდეს.
ვის არ მოიმზრობს, მოინადირებს
ყოვლად ძლიერი მშვენიერება!..
თქმულა---მხეციც კი გააფთრებული
მის წინ დატბება და დაწყნარდება.
და დაუწყნარდა ძალს შვენებისას
იგი მწირიცა მწყრალი, გულმზრალი,
და უცოდველის გულის-ტკივილით
ქალს შეაჩერა ტყვექმნილი თვალი.

XIV

ბოლოს ჰკითბა მან:—„ვინა ხარ, შვილო?
ამ უდაბნოში რამ მოგიყვანა?
მერე ამ დროსა, როს ავდრისაგან
ლამის წაირღვნას მთელი ქვეყანა?“
— „მწყემსი ქალი ვარ... აქ მთის კალთებზედ
ცხვარს ვაძოვებდი მამი-ჩემისას,
ბალახმა ცხვარი ამოიტყუა
და მეც ამოვყევე ფარასა ცხვრისას.
ლამაში იყო ამ დღის საღამო,
რა-რიგ ჰშვეწოდა მზე დამავალი!
შევხედე თუ არ იმ მზეს, იმ ცასა,
გავშტერდი, ველარ მოვსხლიტე თვალი.
ღვთის სახესავით გარს შუქმოსხმული
მთის წვერზედ დიდი მზე ბრწყინვალედა
და საკვირველი ის სანახავი
თვალთანა ერთად გულსა მტაცებდა.
სულ დამავიწყდა მამის ნათქვამი:—
ნუ ენდობიო, შვილო, ამ მყინვარს,
ნახავ მზე ადგას, უცებ გაწყრება
და წამოხეტქავს ცილამ ნიაღვარს.

XV

„მაგრამ რას იზამ? მოდი, გულს უთხარ,—
კარგ სანახავზე ნუ ხარ-თქო ხარბი!..
მე იქ გავერთვი... მყინვარმა თურმე
უცებ შეიკრა მრისხანედ წარბი.
ცა მოიღრუბლა, წამს ჩამოზნელდა,
მთიდანა ცივი ავარდა ქარი,

მოვინდომე ცხვრის გამობრუნება,
 გვიანლა იყო, ვერ მოვასწარი.
 უცებ შემემთხვა იქავ ავდარი,
 სეტყვა ტყვიასებ წამოუშინა,
 ცხვარი გამიფრთხო, ვერ მივეშველე,
 ბნელაში ფეხიც ვერ წავდგი წინა.
 მართლა, უნდობი ყოფილა ეს მთა!
 უცებ სცოდნია ჩამობნელება,
 უცებ სამოთხეს ჯოჯოხეთად ჰქმნის,
 უცებ გიტკბობს და უცებ აფთრდება.
 ვიშ!.. რად გავტებე მამის ნათქვამი!..
 ახია ჩემზე, რაც დამემართა!
 მამის ურჩსაო, გამიგონია,
 გზა თურმე არსად არ წარემართა.

XVI

„დავლუპე ცხვარი მე მამის ურჩმა,
 მე გავცემ პასუხს, ჩემი ბრალია!..
 მაგრამ შენვე სთქვი: განა წაუხვალ,
 რაც ფათერაკად მოსავალია?
 თითონ ცხვარს მაშინ როდი ვჩიოდი,
 მე მამა-ჩემი მებრალეობდა,
 მამის-ერთა ვარ, მამას ვუყვარვარ,
 ვწუხდი, რომ ჩემთვის შეწუხდებოდა.
 ცხვარი დავლუპე,—ეგ ერთად-ერთი
 მამის სარჩო და საბადებელი,
 მაგრამ წარბსაც კი არ შეიხრიდა,
 ოღონდ ვენახე მე უვნებელი.
 ვიდექ სეტყვის ქვეშ ბნელაში სერზედ...
 ცა ქვეყნის დანთქმას თითქო ჰლამოდა,

ჰქექდა და ჰქუხდა... და ჩემთა ფეხ-ქვეშ
თითონ მთის ძირიც იძროდა, ძრწოდა.
რა მექმნა ბეჩავს!.. საბრალო თავი
სად შემეფარა, გადამერჩინა?
ესთქვი, — აქავ დავრჩე და ბედს მივენდო,
თუ გავბედო და წავიდე შინა?

XVII

„დავრჩენილიყავ, მერე ვინ იცის,
გავალწევდი-ლა ამ ღამეს ბედშავს?..
წავსულიყავ და ამ ბნელაშია
კლდე-ლრეში სადმე ჩავიჩეხდი თავს...
მაინც გავბედე შინისკენ წასვლა,
ესთქვი, რაც მომივა, დე მოპივიდეს!
თურმე ნუ იტყვი, გზა ამრევია
და მოვსდგომივარ მონასტრის ზღუდეს.
ჯაჭვს ზედ წავაწყდი... და მაშინ მივხვდი,
რომ აქ მყინვარის მონასტერია,
ისიც ვიცოდი მამი-ჩემისგან,
რომ მონასტერში ვილაც ბერია.
გახარებული გეძახდი დიდ ხანს,
შენც კი კარგა ხანს მე ხმა არ გამე...
ესთქვი, — ვაიზე თუ ვერ გავაგონო
და აქ მომიხდეს ვათიო ღამე!..
მაგრამ მიბრაღა ჩემმა გამჩენმა
და შენამდე ხმა ამოვაწვდინე...
სხვა ხომ შენც იცი... ღმერთმა გარჩინოს,
როგორც შენ მე დღეს გადამარჩინე.“

XVIII

- „მე ნუ მიმადლი, შვილო, შენს დახსნას,
ლმერთია ყველას მშველელი, მხსნელი...
ლვითთ არ-განწირულს ყველგან წინ უძღვის
მისი მარჯვენე შემწყნარებელი.“
- „შენ კი ეშმაკი, მგონი, გეგონე.“
- „ნუ მიწყენ, შვილო, და ნურცა გიკვირს!..
შენვე სთქვი, სხვა ვინ მოხედავს ქვეყნით
ერთს დაეწყებულს და განდევილს მწირს!“
- „განა ქვეყნადა შენ არავინ გაყავს,
ან ძმა, ანუ და, ან ნათესავი?“
- „მყვანდნენ... და ყველას გამოვეთხოვე,
აქ მოველ და ლმერთს შევწირე თავი.“
- „მას აქეთ ბევრი წელიწადია?“
- „არ ვიცი.“ — „როგორ?“ — „არ ვთვლი წელთა-სვლას,
მოვშორდი, შვილო, წუთის-სოფელსა
და რაღას ვაქნევ იმის ჟამთა-ცვლას!“
- „მოშორდი და აქ სულ მარტოკა ხარ?“
- „ეგეთი არის, სჩანს, ნება ღვთისა“...
- „როგორ თუ ღვთისა? ლმერთს რაში უნდა
ამ ყინულებში ყოფნა კაცისა?“

XIX

„ლმერთო, ნუ მიწყენ, ნურც შენ გამკიცხავ
მე უმეცარსა მეტის თქმისთვისა...
როცა აქ ცხვარი მიძოვებია
და შემიხედავს მყინვარისთვისა,
მომგონებია მამის ნათქვამი,—
იქ, ყინულებში კაცი სცხოვრებსო,

სულისთვის ხორცი გაუწირნია,
 უწუთისოფლოდ მარტოკა სძლებსო,—
 გამკვირვებია მე ეს ამბავი!..
 მითქვამს: იქ ყოფნა რას არგებს სულსა?
 განა სწყინს ღმერთს, რომ კაცი შეჭხარის
 ქვეყანას, ღვთითვე დაბადებულსა?
 ვფიქრობდი: ნეტა მაშ რისთვის მორთო
 ესე ლამაზად წუთის-სოფელი?
 განა მისთვის, რომ ადამიანმა
 შეაჩვენოს და აილოს ხელი?
 ყველაფერს უნდა გამოვეთხოვო,
 ჩემს ტოლს და სწორსა, ღვინს და სინარულს?!..
 ღმერთო, ნუ მიწყენ... ვერ ვიზამ მაგას!
 ადრე და მალე ვერ მოვიკლავ გულს!..

XX

„ან შენ როგორ სძლებ უწუთისოფლოდ!
 მერე იცი კი რა-რიგ ტკბილია!
 აქ სიკვდილია, იქ კი სიცოცხლე,
 აქ ჭირია და იქ კი ღვინია.
 ნუთუ თვისტომი, ტოლი და სწორი
 ყველა გულიდამ ამოგილია?
 ნუთუ ნალველი, დარდი და ჯავრი
 თან აოავისი წამოგილია,
 არ გაგონდება არც მამა, დედა,
 ან ძმა, ანუ და, ან სახლი, კარი?
 ნუთუ მის-დღეში არა გყოლია
 მოკეთე გულის შემატკივარი?!
 როგორ მოშორდი?...“—„რა გითხრა, შეილო?
 ყველაზე უფრო სული ტკბილია,

იგი ტყვე არის წუთის-სოფლისა
და ეგ ყოველი მის ბორკილია.“
— „მაშ ვინც ქვეყნად ვართ, ყველა წავწყდებით,
ველარ დავიხსნით ვერაფრით სულსა?“
— „ხსნა ყველგან არის.. ხოლო გზა ხსნისა
ესეთი მერგო მე... უბედურსა...“

XXI

„უბედურსაო“?!.. და მწირსა უცებ
გულს ელდა ეცა ამ სიტყვის თქმაზედ...
ესეთი სიტყვა ხომ ჩივილია
და ვით მოადგა იგი ენაზედ?
„უბედურსაო“?!... ეგ ხომ სიტყვაა,
გულის-ტკენის და სამღერავისა!
ეგ ხომ სულთქმაა, აღმოკვნესაა
ბედნიერების დამკარგავისა!..
მან რა დაჰკარგა?.. ნუთუ არ ჰყოფნის,
რომ მან დასძლია საწუთროება,
განდგა მისგან და აქ მოიპოვა
სულის მშვიდობა და მყუდროება?
ნუთუ დაკარგვად აწ მიიჩნია
დამარხვა ხორცის, გულთქმის, ვნებისა,
და არა ჰკმარის, რომ სულს დაუდგა
წმინდა საყდარი უკვდავებისა?
რა დაემართა? რა მოუვიდა?
ნუთუ უჩივის აწ იგი ბედსა?
ნუთუ აწ ჰნანობს ქვეყნის დათმობას
და მუნათს რასმეს სდებს შემოქმედსა?

XXII

არ შეჰკადრებს ღმერთს იგი სამღურავს!
არ გასწირავს სულს შევედრებულსა!
ვით არ იკმარებს ღვთისა კურთხევას,
მასზედ გულუხვად მომადლებულსა!..
არა და არა!.. მაშ რამან სძლია
და ეს სიტყვა რამ ამოაკენესა?
მიმოიხედა თვის გარს საბრალომ,
თითქო მტერს ეძებს შემაცდენელსა.
არავინ იყო... ხოლო ცეცხლა-პირს
ქალს დაღალულსა მისძინებოდა,
და ცეცხლის შუქი მის ტურფა სახეს,
ვით საყვარელსა, ზედ დაჰხაროდა.
საოცარ იყო მიძინებული,
იგი სიტურფე, იგი შეენება!..
თითქო მის შექმნას ერთად ცდილანო
თვით სიყვარული და ნეტარება.
თითქო თვით მადლსა შეგნებისასა
თვისი საუნჯე აქ დაჰბნეფია
და ეშხსა, ვითა იადონს ვარდზედ,
სული მის ღაწვზედ დაუღევია.

XXIII

და რა იხილა კვლავ იგი მწირმა
დაუცხრა სული აქოთებული
და რაღაც ძალით ქალზე კვლავ დარჩა
თვალი ტყვექმნილი, გაშტერებული.
რად შეემსკვალა თვალი იმ სახეს?
ის სახე ატკბობს, თუ ეოცება?

მორიდება ჰსურს და ნეტა თვალი
 რად ეურჩება და არ ჰნებდება?!
 დიდხანს დასცქერდა... ნეტა რა სხივი
 გულს ჩაეფინა ნელი და თბილი!..
 ჰძრწის, მაგრამ იგი ძრწოლა რად არის
 ესოდენ ამო, ესოდენ ტკბილი!
 აჭამდისაც ხომ გული უძგერდა...
 ეხლა სულ სხვაა მის გულის ძგერა!..
 ეხლა მის გული თითქო ებანს სცემს
 და ისმის ჩუმი ებნის სიმთ ჟღერა.
 როგორ იწამოს და რა დაარქვას
 ამ ჯერ არ-ცნობილს სიტკბოებასა?
 თუ ცოდვა არის, ეგრე რადა ჰგავს
 სულისთვის აღთქმულ უკვდავებასა?

XXIV

ფეხი წინ წადგა... არ იცის კი რად?
 ქალს კვლავ ეძინა ნეტარის ძილით,
 ძილში ჩაყოლილს ფიქრს, თუ ოცნებას
 ბაგე გაეპო ლალის ღიმილით.
 იმა ღიმილის გრძნეული ჯადო
 ზედ დასაკდომად კოცნას იწვევდა
 და იმა წვევის მაცდურებასა
 ზე-არსთა ძალიც ვერ გაუძლებდა...
 და ვერ გაუძლო საწყალმა მწირმაც...
 და დაიხარა თავი თუ არა,
 უცებ გაშეშდა... ეჰა, წაწყმედავ,
 ეს რა სურვილი გულს გაიტარა!..
 ნუთუ იძლია? არა და არა!..
 მის სასოება არ დაუძლურდეს

და რაცა სწყურდა აქამდე მის სულს,
იგივე უნდა ბოლომდის სწყურდეს!...
არა და არა!... არ აიყრის მადლს
და სულს, ღვთისაგან უკვე მიჩნეულს,
არ ანაცვალეbs და არ დაუთმოbs
ხორცს ესდენ ღვაწლით და ტანჯვით ძლეულს!

XXV

მაგრამ ეს რაა?.. „წაწყმდი თუ არა“!..
ეს ვინ ჩასძახის ნიშნ-გებით ყურში!
„დაგძლიე თუ არ!..“ ეს ვინ გაჰკიცის
გახარებული იმის მკვდარ გულში!
ეს რა ჰხარხარებს! ეს რა დასცინის!
ეს რა ხმა ისმის მის გარს ღხენისა!
მართლა ეგრეა, თუ ყველა ესე
მხოლოდ ცდომია ყურთა სმენისა!..
და შიშით, ზარით გარს მოიხედა...
კვლავ არვინ იყო... ქალს კვლავ ეძინა...
იდგა და უცებ ძრწოლით, კანკალით
პირქვე დაემხო ღვთის-მშობლის წინა.
მით რა ეშველა?.. იგივე ქენჯნაა,
იგივე ძრწოლა, შიში და ზარი!
რად არ დადგება, რად არა სცხრება
იგი ნიშნ-გების წყეულთ ხარხარი!
სული გულს იწვევს ღვთისა ვედრებად,
გული სხვას ამბობს, არა ჰნებდება...
ნუთუ ღვთის-მშობლის საფარველ-ქვეშეც
წყეული ხორცი არ დაწყენარდება!..

XXVI

ზე აიხედა... დედა-ღვთის ხატსა
 მავედრებელი შეჰმართა თვალი...
 და ვაი, წმინდა ღვთის-მშობლის ნაცვლად,
 თვალთწინ დაუდგა იგივე ქალი!
 ეს რა ეწვია? ამას რას ჰხედავს?
 ცხადია იგი, თუ აჩრდილია?
 ნუთუ მის ცოდვით თვით წმინდა ხატი
 ამ ცოდვილ სახედ გარდაქმნილია?
 ნუთუ აწ ღმერთი ღირსად არ ჰხადის,
 რომ დედა-ღვთისა კვლავ ინახულოს
 და მის შეწევნით მისვე წინაშე
 ხორცზედ კვლავ ძლევა ისასწაულოს?...
 პირჯვარი უნდა—ხელი, არ ერჩის,
 ლოცვის თქმა უნდა—ენა ებმება,
 ხატის ხილვა სწყურს და იგივე... იგივე...
 ქალი წყეული თვალთ ელანდება!
 „აბა სძლიეო!..“ და კვლავ ვილაცამ
 გაიხარხარა იმის სენაკში...
 აწ იმა ხარხარს ველარ გაუძლო
 და როგორც გიჟი გავარდა კარში.

XXVII

რიჟრაჟი იყო და თენდებოდა,
 გადაყრილიყო ციდამ ღრუბელი,
 და დაწყნარებულს წუთის-სოფელსა
 დილის ნიავი დაჰქროდა ნელი.
 ეს ვინ ჰრბის, დაძრწის? ეს ვინ ჰტანტალებს
 იმ კლდეებშია თმაბურძნული?

ნუთუ მწირია?... იგია, იგი,
 ვითა სიკვდილი გაფითრებული.
 აჰა მოვარდა, ზღუდის პირს დადგა
 და მწყურვალეებით უცქერს მთის წვერსა,
 თითქო იქილამ გამოელისო
 თვის უკანასკნელს ნუგეშს და ბედსა.
 მზის ამოსვლასა ელოდებოდა...
 რად არ ამოდის? რად გვიანდება?
 დღემდე თვით, ჟამი არარა იყო,
 და ეხლა წუთიც რად უძნელდება?...
 ამოვიდა მზეც... მსწრაფლ უკუ-იქცა,
 შევარდა სენაკს გახარებული,
 და კვლავ მზის სხივი იმავე სვეტად
 ჰნახა სარკმლიდამ გადმოშვებული.

XXVIII

გულზედ მოეშო... კვლავ სასოებით
 დედა-ღვთისასა მიაპყრა თვალი,
 კვლავ ჰნახა იგივე ცხოველი ხატი
 მადლით, ნუგეშით გადმომზირალი.
 არ შერისხულა, სჩანს, ჯერეთ ღვთისგან!..
 და ღმერთს მადლობა ცრემლით შესწირა...
 მივარდა ლოცვანს, დააყრდო სხივზედ
 და, ეჰა, სხივმა არ დაიჭირა!..
 დაესხა რეტი, თვალთ დაუბნელდა,
 გაშრა, გაშეშდა ზარდაცემული,
 ერთი საშინლად შეჰბღავლა ღმერთსა
 და იქავ სხივ-ქვეშ უტევა სული.

და იქ, სად წმინდანთ უდიდებიათ
 ღმერთი მსჯავრის და ჭეშმარიტების,

იქ, სად უწირავთ უფლისა მიმართ
მსხვერპლი ქებისა და ღალადების,—
აწ შორის ნანგრევთ და ნატამალთა
მარტო ქარიღა დადის და ქშუის,
და გამომფრთხალი ჭექა-ქუხილით
მუნ შეხვეწილი ნადირი ღმუის...

6 თებერვალი, 1883 წ.

მ ა რ ბ ბ ა ნ ე ბ ბ ი

ბედა მჰაღაგებელი

სალამო არის, სხივნი მზისანი
გარდმოიშალნენ მთისა მწვერვალზედ,
დაშვებულ მზისგან ჩრდილნი ხისანი
გადმოწვნენ გრძლადა დედამიწაზედ.
ყრუდ არის ველნი, ველურად ტყენი,
სრულად მდუმარებს მთა თუ ბარია,
შეჭფარებიან ბუდეს ფრინველნი
და ხმაურობა მთლად მიმწყდარია.
მხოლოდა ფიჭვნი დიდის ხნისანი
ნელის ქარითა ძლივს ირხევიან,
ხავსით მოსილნი წვეტნი კლდისანი
ძირს გაშლილს ვაკეს გადმოსცქერიან.
ყრმაზედ მინდობილ უძლურ ხელითა,
ქარით დაჰმუჭვნილ სამოსელითა,
უდაბურს ბილიკს შიშველის ფეხით
ქვაყრილსა გზასა ბარბაცით, რყევით,
უსინათლო და მოხუცებული,
ვიდოდა ბედა ჩაფიქრებული.

გარნა ყრმამ თვალი მოჰკრა ტყეში ხილს...
დაიღალა, თუ ბედას ატყუებს,—
„მოხუცო, —რქვა მან,—სვლა აღარ ძალმიძს,
ლონე აღარ აქვს დაღალულ მუხლებს...

ცოტას ვისვენებ, და, შენ თუ გწადდეს,
უქადაგე ხალხს ღვთისა დიდება...
მაღლობით უკვე მწყემსებმა გნახეს
და აგერ შენს გარს ხალხიც გროვდება,
აგერ წვრილ-შვილით დედა-მამანი...
უთხარი იმათ სწავლა-მოძღვრება
ჯვარცმულის ღვთისა, ვინცა ტანჯვანი
ჩვენის ცოდვისთვის ნებით ინება.“

მსწრაფლ სასოებით, სიწმინდით, მაღლით
გამოუშუქდა სახე მოხუცსა
და მოსკდა სიტყვა ღვარებრ მის ბაგით
მთა-ბარს უდაბურს და უკაცურსა.
ვითარცა წყარო, ქვათა ძარღვისა
ამომხეთქი და გამაპობელი,
ისე ნაკადი სიტყვის მაღლისა
მის ბაგით იყო გადმომდენელი.
და ზეგარდამო შთაგონებითა,
რალაც დიდებით, მოსვენებითა
სიტყვა-სიტყვაზე იყო მდინარი...
ულმრთოდ მის მსგავსი სიტყვა არ არი!
თითქო თვით ზეცა მის ნეტარებით
გამოეცხადა მოხუცს იმ დროსა
და უკვდავების მშვენიერებით
დაენახვა მას, უსინათლოსა.
თოვლივით თეთრსა მის წვერს და თმასა
მთისა ნიავეი ჰშლიდა და სძრავდა,
ცისკენ პირ-ექმნა მის გამქრალ თვალსა,
თითქო სინათლე მხოლოდ იქ აქენდა.
ჩაესვენა მზეც, ყვითლად მღვიმარე,
ბინდის სიომა ტყე-ველს დაჰბერა,

ამიკაშკაშდა ცაზედაც მთვარე
და კლდენი ვერცხლის ფრადა დაჰფერა.
ჰქადაგობს ბედა... და მოესმა ხმა,
სიცილით, ხელ-კვრით ეუბნება ყრმა:
„დროა, წავიდეთ... დაღამდა... კმარა,
აღარვინ არის ეხლა შენს გარსა,
ყველა წავიდა—დიდი, პატარა,
დროა, გავუდგეთ ჩვენც ჩვენსა გზასა.“
დადუმდა ბედა შეწუხებული,
გზას განემართა თავჩალუნული;
დადუმდა რა ის, კიდით კიდამდინ
ქვანი მისძახდნენ პასუხად: „ამინ!“

23 აგვისტო, 1857 წ.
პეტერბურგი.

პალტორ სკოტი

*
* *

რა ტკბილ არს, ოდეს წყვედიად ღამეში,
ბნელ ბილიკზედა უდაბურ ტყეში,
წმინდა გალობა მეუდაბნისა
შეეპარება მგზავრისა ყურსა:
ლოცვა ირთვება მუსიკის ხმითა,
მუსიკა აღვალს ცად ლოცვის ფრთითა,
და ვით ფრინველნი — მოალერსე მზის —
ფრინვენ ცისკენა ხმანი გალობის.

9 თებერვალი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

ფილოზოფი

ცრემლთა შინა ნუგეზი

მოჰქუხს მდინარე ჩქარი და მალი
და ახმაურებს მდუმარე ტყესა,
წყლისკენ გადახრით ჰზის ნაზი ქალი
სტირის და აფრქვევს მდულარე ცრემლსა.
არ გაუმთელდა გულისა წყლული
იმ შეუწყვეტელ ცრემლთა დენითა,
და წყლულთა ტკივილს შეწუხებული
ასე მოსთქვამდა ის გოდებითა:

— „დამემსხვრა გული... და ეს სოფელი
გაუქმდა ჩემთვის, დაცარიელდა,
ბედნიერება, ლხენა ყოველი
გაქრა, წამიწყდა და დამინელდა.
ალარად მიღირს სიცოცხლე ჩემი,
რალად მინდა მე სოფლად ვიდოდე...
დედავ ღვთისაო, ნუგეშის-მცემი
მე ხელი შენი გამომიწოდე
და აღმიყვანე შენს წმინდას სადგურს...
რაც ამ სოფელსა მაღლი ჰრგებია,
ყოველი იგი მინახავს ბედკრულს:
მეცა დავმტკბარვარ, მეც მყვარებია.“

— „ამაოდ აფრქვევ ცრემლთ ნაკადულსა,
საფლავში სატრფოს შენსას არ არგებს...“

მითხარ მე: შენსა დაკოდილს გულსა
რა მოგიჩენს და რა გაამთელებს
შემდეგ სიყვარულთ სიტკბობისა.
მითხარ, და ყოველს ვავლენ შენთვისა.“

— „ნება მომეცი ეგრე ურგებად
ვაფრქვევდე ჩემს ცრემლს შეუშრობელად,
თუნდა საფლავში არრას არგებდეს
მას, ვინც ჩემს თვალში ჰბადავს ამ ცრემლებს.
შემდეგ ბედნიერ სიყვარულისა—
არის წამალი ჩემის გულისა,
არის ნეტარი ბედნიერება—
რითაცა ტანჯვა ჩემს გულს ჰნელდება,—
ეს ცრემლნი ჩემნი... მათში ნუგეშს ვგრძნობ,
მათში წარსულის სიცოცხლით ვცხოვრობ.“

12 თებერვალი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

ლორდ ბაირონი

სტიროდეთ!

(ებრაული მელოდია)

ოხ, სტიროდეთ მათ, ვინცა სტირიან
მდინარეებზედ ბაბილონისა,
მათ, ვისც ტაძარი ნანგრევ არიან...
ვისიც მამული სამშობლოსა
არარა არს რა, გარდა სიზმრისა!
სტიროდეთ მსხვრეულს იუდის ჩანგსა!
სტიროდეთ... სადაც ღმერთი იმ მტირალთ
იმყოფებოდა, აწ იმ ალაგსა
არიან—ვისაც ღმერთი არა ჰყავთ...

რომელ წყაროში დიდ ისრაილი
დაიბანს თვის ფეხთ აღსისხლებულთა?
როს იგალობებს კვლავცა სიონი
ღრმა სიტკბოებით ხმათ აღვსებულთა?
ან მელოდია როს კვლავ იუდის
გამოაცოცხლებს ისევ იმ გულთა,
რომელნიც სძგერდნენ მის ციურ ხმისთვის?
ტომო, ფეხითა—სვლით მოწყლულითა,
ტომო, გულითა დაღალულითა,
ვით აღფრინდები სამშვიდო ადგილს?..
მელას აქეს ხერელი და თვის ბუდე—ჩიტს,
კაცსა—სამშობლო, და ისრაილსა—
არარა, გარდა თვის საფლავისა!

23 თებერვალი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

კუშპინი

ჭეშმარიტება

ამას წინადა ბრძენნი ეძებდნენ
ჭეშმარიტების დავიწყებულ კვალს,
დიდ ხანს და დიდ ხანს იგინი ხსნიდნენ
მოხუცებულთა უწინდელთა აზრს,
და მას ამბობდნენ: ჭეშმარიტება
შიშველი ჭაში ჩვენ გვემალება.
ბეჯითად სვამდნენ რა ისინი წყალს,
ჰყვიროდნენ: აბა, აქ ვიპოვით მას.

და ვიღაცამ, კაცთ კეთილმყოფელმა,
ვგონებ რომ კიდევ ბრძენმა სილენმა,
მათ სისულელის დიდის მხილველმა,
წყლით და ყვირილით მობეზრებულმა,
ის უხილავი დაანება მათ...
პირველჰან ღვინო ღრმად განიხილა,
და რა დასწურა საესე ჯამი მთლად,
ჭეშმარიტება ძირში იხილა.

27 ივნისი, 1858 წ.
ტიარლევო.

ანგელოზი

ედემის კარზე ნაზი ანღელი
თავით მოხრილით მობრწყინვალედა;
გარნა დემონი აღმშფოთი, ბნელი,
ბნელ ჯოჯოხეთის უფსკრულს დაჰტრენდა.

სული უკუთქმის და სული ეკვის
შეჰყურებდა იმ უწმინდეს სულსა,
და მღვრიედ აღსა ღმობიერების
პირველად ჰგრძნობდა ის უნებურსა.

«შემინდე, —ჰრქვა მან,—მე შენ გიხილე,
ამაოდ კი არ ჩემთვის იბრწყინვლე;
არა, ყველა მე არ მძულდა ცაში,
ყველა არ მძაგდა მე ქვეყანაში...»

27 ივნისი, 1858 წ.
ტიარლევო.

წინასწარმეტყველი

რა დავდიოდი ბნელ უდაბნოსა,
სასულიერო წყურვილი მწვავედა,
და სერაფიმი ჯვარედინ გზასა
მე ექვსფრთიანი გამომეცხადა.
თითებით მჩატიტ, ვითა სიზმარნი,
ჩემსა თვალებსა შეეხო ისა:
განმეხსნეს წინა-მხედველნი თვალნი
ვით შეშინებულს დედა-არწივსა.
მერეთ ჩემთა ყურთ შეეხო ისა,—
ბგერით, გუგუნით აღმევსნენ ყურნი,
და მსწრაფლ მომესმა მე თრთოლა ცისა,
ანგელოზების ფრენა ციურნი,
აღმოცენება ველზედ ვაზისა,
და ზღვის ქვემძრომთა წყლის ქვეშე დენა.
ჩემთა ბაგეთა შეეხო ისა.
და ამომგლიჯა ცოდვილი ენა,
ენა ბოროტი, უქმი მეტყველი,

და ბრძენ გველისა მე საქენჯნელი
დალოცვილ ხელით შთამიდგა მანა
ჩემ გასისხლებულ ბაგეთა შინა.
მერმე განმიპო მკერდი მახვილით
და აღმოიღო მთრთოლარე გული,
და ნალვერდელი ცეცხლის ალივით
შთადვა ღია მკერდს მან ანთებული.

და როგორც მკვდარი, უდაბნოს ვიწვექ
და აღმიძახა უფლის ხმამ: „აღსდექ,
წინასწარ-მეტყვო! სჭვრეტდე, ისმენდე,
ჩემის ნებითა აღივსებოდე,
და მოივლიდე რა ხმელთ და ზღვათა,—
სიტყვითა გულებს უნთებდე კაცთა!..“

23 ივლისი, 1858 წ
ტიარლევო.

* * *

როცა შევეყურებ მე შენს თვალებსა—
გმინვა და ტეხა გულის დუმდება,
როცა მე ვკოცნი შენსა ბაგესა—
სხვა სიცოცხლეზედ სული რწმუნდება.

როცა შენს მკერდზედ მე ვიხრი თავსა,
ქვეყნად აღარ ვარ, სამოთხეს ვსცხოვრებ;
მითხარ, — „მიყვარხარ!“ — და იმავ წამსა —
თვითც არ ვუწყ რაზედ — მწარედ ვიტირებ.

22 დეკემბერი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

* * *

ლოყით მოეპყარ ჩემსა ლოყასა,
რომ ცრემლნი ჩვენნი ერთად შეერთდნენ;
გულით მოეკარ ჩემს გულს მხურვალსა,
რომ ერთის ცეცხლით ორნივ აენთნენ.

და როს იმ ცეცხლსა ძნელ განშორების
დაესხმის ღვარი მდულარე ცრემლის,
გადაგეხვევი რა ორივ ხელით,
მოვკვდები ტანჯვით და ნეტარებით.

დეკემბერი, 1858 წ.
პეტერბურგი.

* *

(მიბაძვა ჰეინესი)

მეცა მქონია კარგი მამული!..
თურმე სუფევდა იქ სიყვარული,
თურმე იქ ჰფრენდა ბედი მღიმარი,—
ეხლა კია ეს მარტო სიზმარი!

თურმე იქაცა ბრწყინავდნენ დღენი,
იქაც სცხოვრობდნენ ერთგულნი ძენი,
ღია ჰქონიათ მაშინ ცის კარი,—
ეხლა კია ეს მარტო სიზმარი!

19 იანვარი, 1859 წ.

პეტერბურგი.

რიუპერტი

*
* *

ჩრდილნი მალალ მთებისა
აგერ წყალზე გადმოწვენ
და გუნდი ბატებისა
თეთრად შორსა აღმოჩნდნენ.
სიჩუმეა... დაღლილად
მკერდში სუსტად გული სცემს...
აწ მეგობარს რა-რიგად
მაგრად მივაპყრობდი მკერდს!
გზაზედა სიხარულით
გამოდის მგზავრი დილით,
მაგრამ კი სალამო ჟამს
შინ ნატრობს განსვენებას.

18 იანვარი, 1859 წ.
პეტერბურგი.

კართა თანა

სიმდიდრის კარი ვარაკუნე დიდხანსა მეცა:
ფანჯრიდამ გროში ტრიალით ჩემ ფეხ-წინ დაეცა.
სიყვარულის სახლს ვერ მიუველ მე კარამდისა,
ისე ჰედით იქ გუგუნებდა გროვა ხალხისა.
დავკარ ციხის კარს, სადაც კაცის დიდება სცხოვრებს:
„ქვეითი ხარო, არ გაგიღებთ,—იქ მითხრეს,—კარებს.“

შრომის სახლიდამ კვნესის ხმანი მე მომესმოდა
და მე იქ შესვლა საშიშრადა მეჩვენებოდა.

ბედნიერების სახლის ქვეყნად დავიწყე ძებნა,
და ვერავინა იმისკენ გზა მე ვერ მიჩვენა.

ერთი სახლილა დამრჩენია ეხლა საწყალსა,
იქაც გამოვცდი, ჩამოვრეკავ კარისა ზარსა;

იქ კი უთუოდ,—თუმც სტუმარი ბევრი ჰყავს საფლავს,—
ვპოვებ საწყალი ჩემთვისაცა მცირედსა ალავს.

26 ივლისი, 1859 წ.
ტფილისი.

ს ი ხ ა რ უ ლ ი

(მიბაძეა *)

სიხარული ჰგავს გზის პირას გაზრდილს
გავლით მოწყვეტილს სუნნელსა ყვავილს,
რომელიც ხელში დიდ ხანს არ გრჩება,
მცირეს ხანს გატებობს და მერე ჰჰკნება.

7 მარტი, 1859 წ.

*) ავტორი უცნობია.

ლერმონტოვი

ჰაჯი-აბრაჰი

ჯემათი არის დიდი სოფელი,
იგი მდიდარი არვის აძლევს ხარჯს,
მისი ხმალია — მისი კედელი,
მისი მეჩიტი — ბრძოლის ველზედ სდგას.
მის თავისუფალ შვილთა გულები
ომის ცეცხლშია გამოწოთლები.
იმათ საქმესა მთელს კავკასშია,
შორეულ თემში, უცხო ხალხშია
როგორც ქუხილსა გაურბენია,
და რუსის გულსა იმათი ტყვია
არცა ერთხელა არ ასცდენია.

გოლვიანი დღე ცაზედ მოსცურავს,
კლდით ჰბოლავს ორთქლი გახურებული;
არწივი შავად ღრუბლებში მოსჩანს,
უძრავად ფრთებზედ შეყენებული.
ხეობას სძინავს... გარნა სოფელი
შეშინებული თითქო იცლება...
და იქ, სადაც ჰქრის ნიავი ნელი
და კლდიდამ ცივი წყარო იღვრება, —
იქ სიმრგვლივ ხალხი სდგას მთის ძირასა...

რაზედ მოუბნობს, ანუ სჯის რასა
 ჯემათის ვაჟკაცთ ამაყი კრება?
 ხომ არ ჰსურთ იმათ მთების აკლება,
 ან მთით დაშვება ველზედ ხელახლად.
 მტრის ცხენის ჯოგთა მოსატაცებლად?
 ხომ არ ელიან რუსისა ჯარსა—
 იმ სამსხვერპლოდა სატკბო სტუმარსა?
 არა,—მათ ნაიბთ თვალეში ჰკრთება
 მხოლოდა ჯავრი და შებრალება.
 მათ შორის უცხოის სამოსელითა
 ქვაზედ ჰზის ლეკი თავ-მოწყენითა,
 ლეკი უძლური, დაბერებული,
 თმით—ვით თოვლითა აღთეთრებული.
 წყაროსებრ სრბოდნენ მისნი სიტყვანი
 და მის გარემო მის მნათნი თვალნი
 შეწუხებულად მიმოვიდოდნენ.
 ბებერ ლეკისა მწუხარ მოთხრობას
 ყველანი ყურსა იქ მიუპყრობდნენ,
 და იგი ლეკი მოსთქვამდა ამას:
 „სამი ვაჟ-შვილი და სამი ქალი
 ღმერთმან მოჰმადლა ჩემ სიბერესა,
 მაგრამ აღშფოთდა ავი გრიგალი
 და ჩამომცვიდნენ შტოები ხესა.
 აწ ვლგევარ მარტო, სულ მარტოხელი,
 ვითა ხე მინდვრებ შორის შიშველი.
 ვაი მოვხუცდი!.. იმ მთის თოვლზედაც
 უფრორე თეთრობს ჩემ თმის ქალარი,
 მაგრამ კი ზოგჯერ თვით თოვლის ქვეშაც
 სცემს და ჰრბის ხოლმე წყალი მღუღარი.
 ჯემათის გმირნო! მოგროვდით! აქეთ!..
 თქვენი სახელი ჩემ წინაც აქეთ!

ვინ იცნობს თავადს ბეი-ბულათსა?
ვინ ღამიბრუნებს მე ჩემსა ქალსა?
ტყვეობას დაჰქნენ მის ორივე დები,
უსწორო ომში მოკვდნენ მის ძმები,
ორი—სხვა ქვეყნად, და უმცროსი ძმა
ჩემ-წინ განჰგმირა წყეულმა შტიკმა.
რა კვდებოდა ის, გაიღიმებდა!
იგი უთუოდ მაშინა სჭვრეტდა,
ვით სამოთხისა ნაზი ქალწული
მის თავზედ ფერადს გვირგვინს არხევდა,
აღსრულების წინ ცით ჩამოსული.
იმ უკანასკნელ ჩემის ქალითა
უდაბნოს წაველ მე საცხოვრებლად;
მას ვინახავდი სამღთოსავითა
ჩემის სიბერის სანუგეშებლად.
რაც კი რამ მქონდა ამ ქვეყანაში,
ყველა შეერთდა მარტო იმ ქალში!
უდაბნოს წამყვენენ მე თანა მარტო
ერთგული თოფი და ის ნორჩი რტო...
ქვაბში დაესახლდი მათთან ბედკრული
მშობლიურ ქოხსა მოშორებული,
და ჩემ სისაწყლის უბედურებას
იქ შევეჩვიე დიად სწრაფათა;
შეჩვეულ ვიყავ თავისუფლებას,
მას აქეთ რაც მე ვახილებ თვალთა.
მაგრამ ბედისა საათმა დაჰკრა
და ჩემი გვრიტი გაფრინდა, გაჰქრა!..
ერთხელ სდგა ღამე ყრუ უდაბნოსი,
მე ჩამეძინა—და გვერდით მეჯდა
ჩემი ყმაწვილი ის ანგელოსი
და მწვანე ფოთლით მინიაებდა.

გამომეღვიძა, მესმა ჩურჩული,
 მესმა ძახილი რაღაც უძლური,
 ცხენის ფეხის ხმა ქარს ამოსდევდა...
 გავიქეცი და ვნახე მხედარი
 თავდაღმა ცხენსა მიაქროლებდა,—
 მას გულზედ ეკრა ჩემი ნარნარი!
 ვიხმე საშველად მიწა და ცანი,
 თან გავაყოლე ჩემნი წყევლანი,
 ზუზუნით ტყვია შეესტყორცე მკვდარმა!
 ოჰ, იმ ტყვიამაც ვერა რა მმატა:
 ერთგულმა თოფმა, გაწვრთნილმა მკლავმა
 მაშინ პირველად იქ მიღალატა!..
 და აქ ჩამარხულ სისხლის შურითა,
 ფიქრით, რომ ამა ჩემსა სირცხვილსა —
 ჩემის სიბერით, სიუძლურითა
 ვერ გადავასხამ ჩემის მტრის სისხლსა,
 მას აქეთ, ვამბობ, ამ მტანჯველ ფაქრით
 მე დავეთრევი აი ამ მთებზედ,
 როგორცა გველი ცხენისა ჩლიქით
 გადასრესილი ეთრევა ველზედ.
 იმ წყეულ დღიდამ ბედმა წარმტაცა
 გულის მშვიდობაც, მოსვენებაცა...
 ჯემათის გმირნო! მოგროვდით... აქეთ!..
 თქვენი სახელი ჩემ-წინაც აქეთ!
 ვინ იცნობს თავადს ბეი-ბულათსა?
 თქვენში ვინ მომგვრის მე ჩემსა ქალსა?
 — „მეო!“ თქვა გმირმა შავთვალთანმა,
 ხელი დაიდო რა პრტყელ ხანჯალზედ;
 და განცვიფრებრთ გარშემო ხალხმა
 მსწრაფლ გაიწია და გადგა განზედ.

— „მე ვიცნობ თავადს, წასვლას ებედავ მე!..
შენ მომიცადე აქ ორი ღამე:
თვის ცხენზედ ჰაჯის, ჰაჯის უშიშარს,
ამაოდ ფეხი ჯერ არ შეუღამს.
და თუ ვადაზედ ვერ დავბრუნდები,
შენ დაივიწყებ ჩემსა აღთქმასა,
და შენ შენს გზასა რა შეუღებები—
სულს შემვივდრებ ძლიერს მაჰმადსა.“

იშვა ცისკარი დილისა ცაზედ,
მის ლაჟვარდოსან ღრმა კამარაზედ
ჯანლებიღამა მთები აღმოჩნდნენ;
ცისა და ქვეყნის შუა გადმოწვენენ
მათნი ურყენი დიადნი თავნი,
დაღვირგვინებულ ყინვით მბრწყინავენი.
ხევშიც ღრუბელი მსწრაფლ აიშალა
და როგორც აფრა ვარდისა ფერი —
გაგანიერდა, ფრთა გაიშალა,
და ეგრეთ მჩატე და მშვენიერი —
აცურდა მალლა და ჩაიმალა.
ჯერ ფშვენდა დილა... ხევის გადაღმა,
ბედაურ ცხენით მოდის თავდაღმა
მძიმე ნაბიჯით მხედარი მთისა.
ჯერ უძლურია სიცხოვლე მზისა,
ჯერ კიდევ იმის ზარმაც სხივებსა
არ შეუშვრიათ ქედისა ცვარი.
კლდიდამ ორივე გზისა პირებსა
ხეთა შტოები წამოყრილ არი
და მათ ფოთოლთა დილისა ცვარი
ჰცვიოდა გზაზედ — და ცხენს და კაცსა
ზედ შეაყრიდა ერცხლისა ნამსა.

სადავე ჰქონდა რა ცხენს მიყრილი,
ჩერქეზი მათრახს ათამაშებდა,
ზოგჯერ ფაფარზედ წინ გადახრილი,
მამათ სიმღერას დაიძახებდა.

და მის სიმღერას მთისა გადაღმა,
ხეობა დიდი ბანსა აძლევდა,
და ნალვლიანი შორიდანა ხმა
მწყურებელ იმ ხმას იმეორებდა.

მოსახვევია, და გზა გაჭრილი
ჭრიჭინა ურმის განიერ თვლითა,
იქ, სადაც ლამაზ კლდის თავნი თლილი
ერთად იკვრება გვირგვინივითა.
მუნით — ვით თვისთა ფეხთ ქვეშ გაშლილსა —
გამოარჩევდა სოფელსა მშვიდსა,
მტვერსა ცხვართაგან აყენებულსა
და გაღვიძების პირველ გუგუნსა.
და დაქანებულ თავდაღმართზედა
ბეი-ბულათის სახლს განარჩევდა...
და არწივსავით იმის ბანზედა
უძრავ თვალებსა დააშტერებდა.

კარებში, ჩრდილში, დაღონებული
მოჩანდა ლეკის ყმაწვილი ქალი.
მის თვალთა წინ გზა გაგრძელებული
მიიკლაკნოდა, მაგრამ მის თვალი
შორს გაჰყურებდა ნალვლიანადა.
ვის ელი ეგრე დარდიანადა,
აღმოსავლეთის ცისკარო ნაზო,
ვის ელი, მითხარ, ქალო ლამაზო,
მაგ მინაზებულ საოცარ ზრუნვით,
ემაგ ღუმილით და ემაგ ურვით?
მეგობარს ხომ არ ელი შორიდან?

ან საყვარელს ძმას წყეულ ომიდამ?
 დღისა სიცხითა მისუსტებული,
 ნაზი თავი გაქვს გამზადებული
 დასაცემად მალალ მკერდზედა,
 ხელი გისხლტება შენ მუხლებზედა...
 და სურვილისა ტკბილმა ძალამა
 მხარი დაგიხსნა ტყვეობიდან;
 მაგ მარგალიტის აღვსილნი ნამით
 ნათელნი თვალნი დაგმძიმებია,
 და სამხრეთისა სისხლისა ალით
 ლამაზნი ღაწენი აგწითლებია;
 ტუჩნი გრძნეულნი, გასაოცარნი,
 სიყვარულისა კოცნას ჰლამიან,
 და მის ლოდნაში თითქმის დამდნარნი,
 იმ გრძნეულ კოცნას ეტანებიან.
 აღტაცებული დიდ სურვილითა
 რალაცას ეძებ შენ მოსახვევნად
 და ხელი შენი უძლურ თრთოლითა
 სახურავს ებრძვის გადასახდელად:
 „ჰოი, სადა ხარ, ძვირფასო ჩემო!..
 და აჰა ცხენის ფეხის თქრიალი,
 და აგერ მტვერიც გზის გარეშემო...
 „თავადიო“, — ჩურჩულებს ქალი.

ადვილად გვაძლევს იმედი ნუგეშს,
 თვალისა ადვილად ბევრჯერ გვატყუებს.
 აგერ მხედარი სახლს მოახლოვდა...
 და ვაი! ქალი მხედარს ვერ სცნობდა,
 იგი პირველად ხედავს იმასა!
 ეგ ყარიბია, შორით მოსული,
 სტუმრის მოყვარულს დაეძებს სახლსა, —
 ჰბოლავს მის ცხენი აღქაფებული...

ჩამოსახტომად კიდევ მზად არი...
და რად არ ხტება? რას სდგას მხედარი?
თითქო სახლმაო ის შეაშინა...
ის იყურება,— ამოიქშინა...
და ერთი მოკლე, მწუხარე კვნესა
მოშორდა იმის შეკრულ ტუჩებსა,
როგორც მეხისა დაცემის დროსა
შორდება ხოლმე ფოთოლი შტოსა.

— „რას იცდი, მგზავრო, ემაგ კარებზედ?
რალადა ჰზიხარ მაგ დაღლილ ცხენზედ?
მოულოდნელი მგზავრი სტუმარი,—
თვით იცი,—არის ღვთის საჩუქარი.
ჩამოხედ... ბოზაც, თაფლიც ბევრი მაქვს!
შენ ხარ საწყალი, მე ვარ მდიდარი;
პატივ ეც ბეი-ბულათისა სახლს,
სტუმრისთვის მუდამ ის ღია არი.
და შენს ლოცვაში, როს გაიმგზავრებ,
ჩვენს მოხსენებას ნუ დაიზარებ.“

ჰაჯი-აბრეკი

— ალერსით დამხვდი უცხო სტუმარსა,
ლეილავ, გიხსნას დიდმა ალლახმან!
სამაგიეროდ საყვარელ ქალსა
მამის სალამი მოგიტანა მან.

ლეილა

— ვიშ, მამა-ჩემი!.. ნუთუ თვის ქალსა
ის არ ივიწყებს ამოდენ ხანსა?!
ნუთუ კიდევა ის მე მიგონებს?
მითხარი, იგო ეხლა სად სცხოვრებს?

ჭაჭი-აბრეკი

— სადაც სცხოვრობდა,—ხან სხვისა ქოხში,
ხან ხის ძირასა, ხან უდაბნოში.

ლეილა

— ბედნიერია, მზიარულია,
მიტხარ მე, ეხლა იგი, თუ არა?..
თუ უჩემოდა დაჩაგრულია?
ოჰ, მიპასუხე, მიტხარი ჩქარა...

ჭაჭი აბრეკი

— ის ცოცხალია,—თუმცა ხანდისხან
ვერცა წვიმისგან და ვერც ყინვისგან
ვერ დაუფარავს მას თვისი თავი
შენ როგორღა ხარ?

ლეილა

— ისე მფრინავი
ჩიტიც არ არის სრულ ბედნიერი,
როგორაც მე ვარ.

ჭაჭი-აბრეკი (ჩუმად)

— მით უფრო ავი.

ლეილა

— რაო, რა სთქვი 'მენ?

ჭაჭი-აბრეკი

— მე? არაფერი.

ჰაჯი ჰის, სუფრა მას წინ უშლია,
და არც ბოზასთვის, არც ბრინჯისთვისა
ჯერეთა ხელი მას არ უხლია.
საკვირველია მართლაც ისა:
რა რისხვით, ჯავრით, უწყალოდ იძვრის
ნაოჭი მისის შეკრულის შუბლის.
მიზეზი—დროა, თუ წუხილია,
რომ ეგრეთ იგი გადახნულია?

ჰსურს რა სტუმრისა ურვის გადაყრა,
ლეილა ხელში დაირას იპყრობს;
აჰა მშვენიერ თითებით დაჰკრა
და აჰა ლექურს იმღერს, ჰთამაშობს.
თვალნი ვარსკვლავებრ სხივთა ისვრიან,
კოკრად ძუძუნი მკერდზედა ჰთრთიან,
ცხოველ ყმაწვილურ აღტაცებითა
უმანკო სული გარემოცულა
და გაუგებარ ლხენით, შვებითა,
გახარებულა, განათლებულა;
იგი ტრიალებს სტუმრისა წინა,
ვითა პეპელა მზის სხივთა შინა.
მყის მოჟრიალეს დაიარას თვისსა
თეთრის ხელებით თავს იცილებდა,
თავზედ ივლებდა,—და ეგრეთ ისა
დიდუხანს თვის ზემო აჟრიალებდა,
და ანთებულსა შავ თვალსა მკვირცხლსა
მშვიდად გარშემო მიმოავლებდა.
უსიტყვოდ იმის ლამაზ ტუჩებსა
ტურფა ღიმილით ჰსურთ ეთქვა ესა:
„რად მოღრუბლულხარ? რაზედ შესწუხდი?
შენს თვალში რაღაც მწუხარებაა!..
ჩემო სტუმარო! გამხიარულდი,—
ბედი და ურვა—სულ ოცნებაა!..“

ჭაჭი-აბრეკი

— ლეილა! გეყო, კარგი, დადუმდი!
ერთს წუთს მოიკალ მხიარულება!
ნუთუ არასდროს სიკვდილი ფიქრად
არა გწვევია შენს აღმაშფოთრად?
გვედრებ, პასუხი ამის მითხარი,
მხიარულება ერთს წუთს დასტოვე.

ლეილა

— არა, რად მინდა ცივი სამარი?
მე ქვეყნად ჩემი სამოთხე ვპოვე.

ჭაჭი-აბრეკი

— ერთს კიდევ გკითხავ: არ გიდარდნია
მასზედ, სად ყმაწვილს გინავარდნია,—
შენს განშორებულ ტკბილ სამშობლოსთვის
და დაღისტნისა გადახსნილ ცისთვის?

ლეილა

— ნეტა რისთვისა? ამ ნისლებშიაც
მე არ მაკლია მხიარულება...
დამიჯერე, რომ ამ ცივ მთებშიაც
მოიპოვება ბედნიერება.
უფლისა ჩვენი უხვი ქვეყანა
მშვენიერია, მენდე, ყველგანა.
გულს კი არა აქვს არსად მამული!
ის ვერ იქნება დაძალებული,
და ძალადობის არც ეშინიან,
მის სურვილს ვერფრით ვერ დაუშლიან.

იგი ჩიტსავით სწრაფად დაფრთხება,
გამოვარდება და გაფრინდება
ისე, რომ მის კვალს ვერც ესწრობიან...
მენდე—იქ არის ბედნიერება,
სადაც ვუყვარვართ და გვენდობიან.

ჰაჯი-აბრეკი

— სიყვარულიო!.. მაგრამ შენ იცი
ამ ქვეყნად კიდევ მეორე რა არს
დიდ ნეტარება და დიდი ფიცი—
მისთვის, ვინც მისცა ტანჯვითა საფლავს
ყოველიფერი, რაც კი მას სწამდა,
რასაც ეტრფოდა და რაც უყვარდა?
ის ნეტარება და იგი ფიცი
სიყვარულზედა არს უფრო მტკიცი.
არც არას ეტრფის, არც ელის ისა,
და ითხოვს მარტო ცრემლსა და სისხლსა.
მასში კაცისთვის ნუგეში არის,
როს მოუკვდება სხვა ნეტარება;
მასშია ცოდვის, ცოდვის მწუხარის
სრული სიცოცხლე და სიტკბოება;
მასშია ჩემის სულისა ღმერთი,
მთელი სამოთხე და ჯოჯოხეთი.
ის მუდამ სცხოვრობს ჩვენს არსებაში,
ხან გვაძლევს ტანჯვას და ხან ლხენასა,
არა, ვფიცავ, ერთს სისხლ-ზღვევის წამში
მე არ ავიღებ მთელს ქვეყანასა!

ლეილა

— რაზედ გაყვითლდი? რამ გაგაფითრა?

ჰაჯი-აბრეკი

— მომისმინე მე და ყველა გითხრა.
დიდი ხანია, რაც მყვანდა მე ძმა
და ის,—მის წერა იყო უთუოდ,—
ტყვიით განხვრიტა ბეი-ბულათმა,
და ძმა მომიკვდა მე უსახელოდ,
განა თუ ომში? ვით მხეცი ტყისა!
არც კი უნახავს სახე თვის მტრისა.
როცა კვდებოდა, მაფიცა ძმობა,
მერეთ თვის სისხლი და თვისი მტრობა
მე მიანდერდა... მე მისი მკვლელი
მალე ვიპოვე, ხანჯალი მჭრელი
მზად მქონდა გულში დასაცემად
და მის სიცოცხლის დასანთხევად,
მაგრამ ვიფიქრე: «ზღვევა ეს არის?..
სიკვდილი რაა? ნუთუ ერთ წამის
მის ტანჯვად მიღირს ამოდენ ხნისა
ჩემი წუხილი, ტანჯვა, ვაება?
არა! უთუოდ ამ ქვეყნად ისა
რასმესა ეტრფის, რამ ეყვარება!
ვპოვებ ტრფობისა საგანსა მისსა
და იმას დანთქამს ჩემი კვეთება.»
აჰა აღსრულდა. ეხლა დრო არი!
გუშინვე დაჰკრა შენმა საათმა...
უყურე, ჩადის მზეცა მღვიმარი!..
დროა! მომესმა საფლავით ძმის ხმა...
როს პირველად მე დღეს დავინახე
ეგ შენი მშვიდი და ნაზი სახე,
მწუხარებითა ბნელით და მწარით
სული აღმენტო ჯოჯოხეთსავით.

მაგრამ გაფრინდა აწ გრძნობა ისა,
ის შებრალება გამიქრა სრულებ,
და ჩემ აღთქმასა და ჩემსა ფიცსა,
ვალლახ! თამამად მე აღვასრულებ!“

ვით ზამთრის თოვლი მთებშია მქრალი,
მის წინ მუხლებზედ დაეცა ქალი;
გოდებას, კვნესას, ვედრებას და ცრემლს
იმ უწყალს წინ საბრალო აფრქევს.

— „ოჰ, საშიშარ ხარ მაგ ცივ თვალითა,
ეგრეთ უწყალოდ ნუ იყურები!..
იქით მიბრუნდი!.. ცივ გესლსავითა
მე ზედ გადმესხა შენი სიტყვები...
ოჰ, ღმერთო ჩემო! ნუთუ დასცინი
ჩემს ყმაწვილურსა და მშიშარს გულსა?
მითხარი, თორემ შემერყა ტვინი...
უცოდველისა ცრემლთ ნაკადულსა
ნუთუ არა აქვს ფასი შენს თვალში?
ოჰ, შემიბრალე!.. მრქევი, ვით სტირიან
შენს სამშობლოში, შენს ქვეყანაში!
მითხარ, იქ ცრემლსა-რა-რიგად ჰღვრიან,
რომ მათებრ მაინც დაგიღბო გული
და შებრალებით აგინთო სული?
ადრეა, ადრე ჩემთვის სიკვდილი!..
შემარჩინე მე სიცოცხლე ტკბილი,
ნუ მართმევ სურვილს, ნუ მართმევ გრძნობას,
გვედრებ, ნუ მართმევ ყმაწვილ-ქალობას!
რა არის, იცი, შენ, სიხარული?
გყვარებია შენ ვინმე, თუ არა?
ყოფილხარ როსმე შეყვარებული
ისე, როგორც მე? უთუოდ არა!“

ჰაჯი კი იდგა შუბლ-შეკმუხნული,
სიკვდილისავეთ გაჩუმებული.

— „შენს თვალში არა სჩანს შებრალება,
ცრემლიც, უწყალოვ, არ იბადება!..
ვიშ!.. ვიშ!.. უღმერთოვ! რისთვისა მკარგავ!..
ჯერ ყმაწვილი ვარ და რისთვისა მკლავ!..
ოჰ, მომითმინე!.. ერთ საათსაცა...
ერთს წუთსა კიდევ... ერთს... ერთს წამსაცა!..“

მაგრამ წყეული ხმალი გამოჰკრთა
და თავი სხეულს სწრაფად განშორდა;
და გასისხლებულ უწყალო ხელით
დასწვდა, მიწიდგან აიღო ისა,
და მის მღელვარე შავ ნაწნავებით
წმენდა დაუწყო თვის ხმლისა პირსა.
მერეთ მოზიდა ნაზადი შავი
და, რა შეხვია უსულო თავი,
გამოვარდა და მოახტა ცხენსა
და გაემართა გზას საშურველსა.
მორჩილი ცხენიც მისი ერთგული —
უეცრად რითლაც შეშინებული —
მის ქვეშ მიჰქუხდა, მიქროდა, ჰხტოდა,
მიხვიხვინებდა, შიშობდა, ფრთხობდა;
წასართმევად რა იწევდა თავსა,
მოუთმენლობით ჰღრღნიდა ლაგამსა, —
აქაფებული, გაფიცებული
მიქროდა მთებში, როგორც შურდული.

მგზავრო! გვიან არს, ცისკარიც ჰქრება,
ახლოა ღამე ბურუსიანი;
კავკასის წვერით გველივით სხლტება
ღრუბლები ბნელი და ჟინჟღიანი.

იგინი ჯგუფად შეგროვდებიან
და ბნელ ხრანცვებში შავად ჩადიან,
და რა ბუჩქებსა შეეხებიან—
მარგალიტებსა ფოთლებზედ ჰყრიან.
წყარო ჰრბის მღვრიე ნაცრისა ფრადა,
ბალახიდამ სცემს იგი ქათადა,
ნისლიან ხევში მობრწყინავს ისა,
როგორც თვალები მოჭრილ თავისა.
ჩქარა, მხედარო! ჰა! ჩქარა წადი!
მხრებზედ მოიგდე შავი ნაბადი,
თასმის სადავე აიკრიფე ხელს,
თასმის მათრახი მოუქნივე ცხენს...
თუმც ჯერ არ მოგდეგს არც ავი სული,
არც მხეცი ტყისა, არც ტყვია მტრული,
მაგრამ, თუ ლოცვა შენ შეგეძლება,
ილოცე,—მეტი აწ არ იქნება.

— „ჰა! გასწი ცხენო! მშიშრადა თვალსა
რაზედ უშტერებ შენ-წინა გზასა?
აგე, ის ქვაა წყლით გაღესილი,
ის გველი ბრწყინავს წელდაგრეხილი.
ჰე, ამხანაგო! ბრძოლის ველზედა
ბევრჯერ მიწმინდავს შენს ფაფარზედა
ჩემ მკლავთა სისხლი... უბედურ წამში
არა ერთხელა შენ მე დამიხსენ;
მაცადე, მივალთ ჩვენს ქვეყანაში
და იქ, ერთგულო, შეგასვენებ შენ.
ემაგ შენს ლავამს იქ უფრო ბევრსა
შეგასხამ რუსის ოქროს და ვერცხლსა,
და იქნები შენ მშობელ მთებზედა,
მინებებული შენს ნებაზედა.

როდის და როდის გამომეცვალე,
მრქევი, ამხანაგო ჩემო ძვირფასო?
რატომ აღქაფდი შენ ეგრე მალე?
მრქევი, რამ შეგცვალა და რამ დამავსო?
რადა ჰქმენ ეგრეთ მძიმედ ჩემ-ქვეშა!
აგერ გამოჩნდა მთვარეც ნისლ-ქვეშა!
ნისლით გამოვა და მძინარ ხეებს
ვერცხლად შეასხამს გარს თავის სხივებს.
მაშინ განვარჩევთ მთებში ველს მწოლელს,
სადაცა ბნელში სძინავს ჩვენს სოფელს,
და ჯემათის მწყემსთ ცეცხლისა ბრწყინვას—
ლამის სიოზე შორითა მთრთოლარს—
ტყეში და მთებზედ ჩვენ დავინახავთ,
და გავიგონებთ, რა ახლო მივალთ,
ჯოგის ყრუ ხრამუნს და ყრუ ხვიხვინსა;
ცხენები შენს გარს მოგროვდებიან,
მაგრამ რომ ფეხზედ წარმოვსდგე, მყისა
ფრუტუნით უკუე შორს გახტებიან:
შორით გვიგრძნობენ იგი ცხენები,
რომ მე და შენ ვართ წერის შვილები!“

ველებსა ღამე ჯერ კიდევ ჰტარავს,
სოფელს ჯემათსა მშვიდადა სთვლემავს-
იქ მოხუცია მარტო მღვიძარი—
მარტო, ვით ძეგლი მუნჯ საფლავისა,
უძრავად ქვაზედ ის იყო მჯდარი
გამტვრიანებულ გრძელ გზისა პირსა;
ღრმა მწუხარებით აღსებულ თვალსა
ის არ აშორებს შორს გაწვდილს გზასა.

„ვინ არს ის მგზავრი? ის სიფრთხილითა
ძირსა ჩამოდის დაგრეხილ მთითა;
გრძელფაფრიანსა მის ამხანაგსა

წინ წაუწვდია დაღლილი თავი;
ნაბდის ქვეშ რალაც უჭირავს მგზავრსა,
მას უფრთხილდება, როგორც თვის თავსა.“

და ჰფიქრობს იგი მამა ბედშავი:

„უთუოდ ძღვენი არის ჩემთანა
ჩემ ლამაზ ტურფა ლეილასგანა.“

აჰა, მხედარი კიდევ მოვიდა,
მან შეაყენა მთის ძირში ცხენი;
მთრთოლარე ხელით ნაბადსა შლიდა
და, რა გაშალა, მის სისხლის ძღვენი
ბალახებზედა მძიმედ დაგორდა...

ოჰ! ღმერთო! მაშინ მამა რას ჰგრძნობდა,
ოდეს ხედავდა—ვაი საწყალსა!—

თავის საყვარელ ლეილას თავსა?

და ის უგუნურ აღტაცებაში
მაგრად ტუჩებზედ მიიკრავს მკვდარს თავს,
თითქო გარდასცემს მას იმა წამში
თვის უკანასკნელ ბოლონდელ ტანჯვას...

ერთსა კვნესაში, ერთსა კოცნაში—

მთელი სიცოცხლე, გრძნობა და ძალა

იმ უბედურმა სრულად შთაცალა.

ეყო, რაც კაცთა და ვაებათა

დასჩაგრეს, ჯიჯგნეს იმ საწყლის გული!..

გაწყდა მის გული აწ უეცრად,

ვით ძაფი დიდ ხნის გახრწნილებული.

მის უძრავ სახეს, მის უძრავ პირსა

გადედო ფერი სიკვდილის დღისა.

ისე სწრაფად მან სული განდევნა,

რომ მის ბოლონდელ წამისა აზრმა

ვეღარ მოასწრო სულთან გაფრენა

და შეირჩინა ზედ სახემ მკვდარმა.

უყურებს დინჯად ჰაჯი მკვდარს ლეკსა,
მას მის ამბავი არ გაუკვირდა;
დახედა ხმალსა, შეხედა ცხენსა,
და ისევ სწრაფად მთებში წავიდა.

გავიდა წელი. ყრუ ვიწროებში
ორი გახრწნილი კაცისა ლეში
გამვლელთა მგზავრთა გზაზედ ენახათ
და მთის წვერზედა ღრმად დაემარხათ.
იმათ შუბლზედა ნათლად, ვით ელვა,
ზედ აღებეჭდნა მტრობასა წყევლა.
ორივე სისხლში მოსერილნი იყვნენ,
მაგრად ჩაკრულნი მიწაზედ იწვნენ—
გაშეშებულნი, გაყინულები,
მეგობრად სჩანდნენ,—იყვნენ კი მტრები!
იქნება ეს არს მხოლოდ ოცნება...
მაგრამ ესე კი ეჩვენათ მგზავრებს,
რომ ზოგჯერ მათი სახე იცვლება
და ემუქრიან ტუჩნი ურთიერთს.
მდიდარი იყო საცმელი მათი,
მათს თოფ-იარაღს ბევრი არ სჯობდა,
ერთში კი იცნეს ბეი-ბულათი
და მეორეს კი ვერავინ სცნობდა.

16 მარტი, 1859 წ.
პეტერბურგი.

ს ი ზ მ ა რ ი

შუადღის მზისა სიციხის ქვეშე დაღისტნის ველად,
ტყვიითა გულში ვეგდე უმწედ სიკვდილის მსხვერპლად.
ღრმა წყლული ჩემი ორთქლად რადმე აბოლდებოდა
და წვეთ-წვეთადა მუნით სისხლი მეწურებოდა.

ვეგდე ველისა ქვიშაზედა მარტო და ობლად...
დიდროვან კლდეთა გროვა ჰჩანდა აქეთ-იქითა;
მზე სწევდა იმათ წვეტიან თავთ, მჩინართა ყვითლად,
მეც მწევდა,—მაგრამ მე მეძინა მკედრისა ძილითა.

და მესიზმრა მე მხიარულად გაჩაღებული
ღამის მეჯლიში ჩემს სამშობლო ტკბილსა მხარესა,
ჰქონდათ ჩემზედა მხიარული, გაღაღებული
იქ ლაპარაკი და ბაასი ყმაწვილ ქალებსა.

ხოლო მათ შორის ერთი იჯდა ჩაფიქრებული
და იმ მხიარულ ლაპარაკში არ ერეოდა,
მწუხარე სიზმარს წაეღო მის ყმაწვილი სული,
და ღმერთმა იცის, იგი სიზმარს რად ეძლეოდა.

და ესიზმრა მას ქვიშიანი დაღისტნის ველი,
ნაცნობი გვამი იმა ველზედ ეგდო უძრავად,
და იმის გულში მაორთქლავი სჩნდა წყლული ბნელი,
და სისხლი სჩქეფდა გაცივებულ, უწყვეტ ნაკადად.

4 აგვისტო, 1860 წ.
პავლოვსკი.

წინასწარმეტყველი

მას აქეთ, რაც მან, ვინც მეფობს ცაში,
მომცა მე სიბრძნე წინასწარმეტყველის,
ვკითხულობ ხოლმე კაცისა თვალში
წერილსა ცოდვის და ბოროტების.

აღმართე სიტყვა საქადაგებლად
სიმათლისა და სიყვარულისა,
ყოველ ჩემ მოძმემ შეუბრალებლად
შმაგად დამიწყო მე სროლა ქვისა.

თავს წავიყარე ნაცარი, ფერფლი,
ქალაქით გლახა გავვარდი შორსა,
და აჰა ვცხოვრობ, როგორც ფრინველი,
უფლის საზრდოთი მე უდაბნოსა.

იქ ღვთისა აღთქმას რა ასრულებენ,
მმონებენ არსნი მე მიწიერნი,
თვით ვარსკვლავნიც კი მე მმორჩილებენ,
სხივით მზიარულ მოთამაშენი.

და როს გავივლი ხმოვან ქალაქთა
და ვეშურები ჩემ გზას სიფრთხილით,
მოხუცნი ხოლმე ეტყვიან ყრმათა
თავის-მომწონე ცბიერ ღიმილით:

„უყურეთ! აი მაგალითი თქვენ!
ეგ ამაყია, ჩვენთან ვერ სცხოვრობს;

სულელს უნდოდა დავერწმუნეთ ჩვენ,
რომ მის ბაგითა ღმერთი მეტყველობს!“

„უყურეთ, შვილნო, ემაგ ბედშავსა,
რა პირქუშია, მოუსვენარი,
უყურეთ, რა-რიგ შიშველი არი,
რა-რიგადა სძულთ იგი ყველასა“!..

4 აგვისტო, 1860 წ.
პავლოვსკი.

ციცაბი კლდე

ლაზე ათია ნისლმა სუბუქმა
ახოვან ციცაბ კლდისა გულზედა;
დილაზედ გაჰკრა მან მზიარულმა
მიმოთამაშით ცის ლაქვარდზედა;

მაგრამ მის კვალი სველი ბეჭდადა
დარჩა მოხუცის კლდისა ნახეთქში.
იგი მარტო დგას: ჩაფიქრდა ღრმადა
და ნელა სტირის სივერანეში.

4 აგვისტო. 1860 წ.
პავლოვსკი.

ახლრე შინი

*
* *

ზღვათა მფლობელის ვენეციის ზღუდეთა თანა,
ლამის ციმციმში უდარდელი გონდოლიერი
ნავსა აბრძოლებს კიდის პირ-პირ ლაქვარდ წყალთანა,
რინალდოს, ტანკრედს, ერმინიას ჰმღერს ბედნიერი.

თვისი სიმღერა, იმას უყვარს, უფასოდ ჰმღერის,
ზრუნვას და შიშსა განკიცხვისას იგი არა სცნობს,
არცა დიდებას, არც სახელსა იგი არ ელის
და დამლუპველთა ზვირთთა ზედა მღერით გზას იტკბობს.

მეც მისებრ ვმღერი უნგაროდ, შეუშინებლად,
და ხმანი, ჩემგან მოგონილნი, ხვედრს მიტკბილებენ
ცხოვრების ზღვაზედ, სად გრიჯალნი შეუბრალებლად
მშფოთვარე ზვირთთა ზედა ჩემს ნავს ატრიალებენ...

1861 წ.

იკლანდიისადმი

არ დაგივიწყებ, არა, არა!.. ვიდრე ჰფეთქს გული,
ვიდრე მიდგია ძარღვში სისხლი და პირში სული!
ვიდრე სიცოცხლის ჩემის ძაფი სრულ არ გაწყდება,
შენი, სამშობლოვ, უბედურო, ხსოვნა მექნება.

ჰოი, ტანჯულო! მაგ მწუხარის სახით შენითა,
უიმედობის წყლულით გულში, თვალში ცრემლითა,
შენ უტკბესი ხარ ჩემთვის ყოველ იმა ქვეყნებზე,
თავისუფლების რომელთ ათბობს მშვენიერი მზე.

შენ რომ, ვიშ ტურფავ, იქმნე ისე ძლიერ-მორჩმული,
თავისუფალი, ბედნიერი და დიდებული,
როგორც ოცნებით დღე და ღამე მე მენატრები,—
რა-რიგ ამაყის სიხარულით თავს მოგვევლები!
თუმცა დიდების სვითა შენით მე დავსტკბებოდი,
მაგრამ მაშინაც მეტად მე ვერ მიყვარებოდი,
ვით მიყვარხარ დღეს, სევდიანი, მკმუნვარ-მწუხარე,
გულდაკოდილი, მოღრუბლული და მგლოვიარე.

დე, დაგითრგუნოს მტერმა შენმა თავისუფლება,
დე, დაგდვას კისრად მძიმე ხუნდი, მძიმე კირთება!
ხოლო რაც უფრო მწუხარედა ჩვენ-წინ იქნები,
მით უფრო მეტის გულის-წვითა შენ გვეყვარები.
ვით არ აღვენთვით სიყვარულით შენდამი ჩვენა,
როს—ვითა თვის შვილთ ფელიქვანი—გვაწოვებ შენა
შენსა უბიწო წმინდა სისხლსა, რომელიც არი
მწვავის ტკივილით შენის წყლულით გადმომდინარი.

5 თებერვალი, 1872 წ.

ლექსებისა და პოემების
პირველადელი პერიანთები

ჟვარლის მთებს

სამშობლო მთებო! თქვენი შვილი თავსა განებებ,
მაგრამ თქვენ ხსოვნას დავიწყებას ვერ მივანებებ:
თქვენ ჩემთან ივლით, თუმცა აჩრდილად, ვით ჩემი გული,
თქვენთან, ჰე, მთებო, ბუნებითა შეუღლებული!
მახსოვს, ჯერ ყრმობას, უზრუნველად თქვენ დიდ სივრცეში
დავინთქებოდი ნორჩის სულით, ვით ზღვის სიღრმეში.
ორთოლითა ვსქვრეტდი ლაქვარდ ცაზედ თქვენსა სიმაღლეს,
შევნატრიდი მე ყმაწვილურად თქვენს ზემო მხარეს....
სადაც ღრუბელნი ვერ ბედავდნენ შიშით სრბოლასა,
სადაც ისმენდით ამაყადა გრიგალთ ქროლასა,
სადაც წეროთა გრძელ ქარვანი, ცას დალუპული,
თქვენ თავთან იყო თითქმის ძლივ-ძლივ გასწორებული;—
იქ მე ვნატრობდი, ყმაწვილ ყრმობის სიმარტივეითა,
ფრენას და ტანტალს თქვენსა მძვინვარე გრიგალივითა.
ვნატრობდი ხოლმე, რომ ვეხვიო სუბუქსა ქარსა,
ან თავისუფალ არწივისა ძლიერსა ფრთასა,
რომ აღმოვფრინდე და შევეხო თქვენს ამაყ თავსა.

როცა ღმუღოდნენ ხევში მძვინვარე სასტიკნი ქარნი,
ვით ას მრისხანე დაქრილ ლომთა საშფოთნი ხმანი.
ვითა ფოთოლი, ისე ვორთოდი, ვუგდებდი რა ყურს,
იმ ხმებში ვგრძნობდი მე რალაცას ნაცნობს, მშობლიურს.

თუ მაშინ ყრმისთვის უცნო იყო ამპარტავენება,
აწ გამპარტავენობ, ჰეი, მთებო! რომ დაბადება
თქვენ შორისა მხვდა, თქვენ ბუნების მძლავრის ვარ შვილი,
გრიგბლთა, მეხთა, ქუხილთ შორის ქართველად აღზრდილი.
როს ყმაწვილური შეწუხება ჩემს ყმაწვილურს გულს
ააშფოთებდა, თქვენ-წინ ვღვრიდი ჩემ ცრემლთ ნაქადულს,
თქვენ შეგჩიოდით, შეგტიროდით, თუმც კი იმ ჩემს ცრემლს
როგორცა ეხლა, ისე მაშინ არ სცემდით ნუგეშს...
და ეს აჩრდილნი გასაოცართ წარსულთა წამთა
ჩემ სიკვდილამდინ მემარხება გულშია ღრმათა!...

რა-რიგ მიყვარდით, მეგობარნო ჩემ ყმაწვილ ყრმობის,
და აწ მაშორებს თქვენგან, მთებო, სიმუხთლე სოფლის,
უწყალო ბედი გაყრას ითხოვს ჩემგან მსხვერპლადა,
და რას მომთხოვდა უარესსა დასასჯელადა?!
ყოველი ნაბიჯი აწ ჩემ ცხენის თქვენთან მაშორებს,
ყოველი წუთი გაარგავს თქვენა და მეც მობლებს...
აგერ თქვენც ქრებით თან-და-თანა... თქვენსა მწვერვალსა
ძლივს ვარჩევ... წუთიც!.. მხოლოდღა ვსპერეტ ციაგსა ცასა.
სრულად ამაოდ ველტვი, ვებრძვი ჰაერის სისქეს
და მოუხვენლად ვატანტალებ მწუხარ თვალსა ჩემს!..
თქვენი მწვერვალნი ჩვეულებრივ მშვენიერადა ცას
აღარ უმკობენ ერთნაირსა ციაგს კამარას!..

მშვიდობით, მთებო! თვალში ცრემლით განებებ მე თავს!..
და უცხო ხალხში გავალვიძებ თქვენს მოგონებას...
და კვლავ შორ ქვეყნით გაგიღიმებთ თქვენ ჩემი სული,
და მეც დამიწყებს ძველებურად ფეთქასა გული.

15 აპრილი, 1857 წ.

კარდანახი.

ვარიანტები ლექსისა „ნანა“

I

(პირველი ვარიანტი).

ნანა პართვლისა

ჯუბღენი ცოჟოს ნამდვილ ძაბთელის დღეს

ნანა, შვილო. ნანინა,
მითხარ, რამ შეგაშინა?
რაზედ შეკრთი? მტირალნი
რად მომაჰყარ მე თვალნი?
ნანა, შვილო, ნანინა!
მითხარ, რამ შეგაშინა?

ჯერ ზომა შენი ბედი,
გრძნობა წინამორბედი,
არ უხატავს შენ ნორჩს თვალს
ქართველთადმი ღვთიურს ვალს?
ნანა, შვილო, ნანინა!
მითხარ, რამ შეგაშინა?

ჯერ მინამ ხარ ყმაწვილი,
მინამ გაგიავდრდება,
ისწრაფე, შვილო, ძილი,
ისწრაფე განსვენება!
ნანა, შვილო, ნანინა!
მითხარ, რამ შეგაშინა?

მოვა დრო! გაიზრდები
მკლავი გაგიმაგრდება;
შვილო, ყრმობის სიზმრებ
ბრძოლაზედ გაგეცვლება.
ნანა, შვილო, ნანინა!
ნუთუ მან შეგაშინა?!

გაიგებ მამულისას,
ცულ-ქვეშ დაჩაგრულისას,
მძიმე კენესის ხმას მწარეს,
შველის ძახილს მწუხარეს...
ნანა, შვილო, ნანინა!
ნუთუ მან შეგაშინა?

დალოცვილსა ჩემგანა
გული აგიტირდება...
შვილო! შენ დედის ნანა
ხმლის უღერად შეგეცვლება.
ნანა, შვილო, ნანინა!
ნუთუ მან შეგაშინა?!

ნახავ ქართველთ მცირობას,
ძველს ერთობას დაკარგულს,
ქართველთ დანთქმულს გმირობას,
მათგან მამულს განწირულს.
ნანა, შვილო, ნანინა!
ნუთუ მან შეგაშინა?!

ალგენთება შენ გული,
მტერს დაეცემი მეხად,
ან, ვით შვილი ერთგული,
თავს მისცემ მამულს მსხვერპლად.
ნანა, შვილო, ნანინა!
ნუთუ მან შეგაშინა?

სცანი, შვილო, ჩვენს მამულს
ვუძღვნი დედურ სიყვარულს,
და შენ, ჩემს საყვარელს ძეს,
მსხვერპლად მიგცემ ქართველის მტერს!
ნანა, შვილო, ნანინა!
ნუთუ მან შეგაშინა?!

შენში ვუშაადებ მამულს
შვილსა ერთგულს, განწირულს;
ვფიცავ! პირველ ძახილზედ
გაგზავნი ბრძოლის ველზედ!
ნანა, შვილო, ნანინა!
ნუთუ მან შეგაშინა?!

ვაი, თუ დაგცენ ზარი!..
მაშინ მეც აეტირდები...
მამულისთვის მომკვდარი
ჩემ ცრემლად ელირები!..
ნანა, შვილო, ნანინა!
ძლივ ჩემ ხმამ ჩაგაძინა!

ნაპრილი, 1859 წ.
პეტერბურგი.

II

(მეორე ვარიანტი)

ქართლის ნანა ქართლის აკვანზედ

„Спи, пока забот не знаешь,
Баюшки-баю“.

ლ ე რ მ ო ნ ტ ო ვ ი

ნანა, შვილო, ნანინა,
მითხარ, რამ შეგაშინა?
რაზედ შეკრთი? მტირალნი
რად მომაპყარ მე თვალნი?
ჯერ ხომა შენი ბედი,
გრძნობა წინამორბედი
არ უხატავს შენ ნორჩს თვალს
ქართველთადმი ღვთიურს ვალს.
ნანა, შვილო, ნანინა.
მაშ, მრქვი, რამ შეგაშინა?

ჯერ მინამ ხარ ყმაწვილი.
მინამ გაგიავდრდება,
ისწრაფე, შვილო, ძილი,
ისწრაფე განსვენება;
მოვა დრო, გაიზრდები,
მკლავი გაგიმაგრდება.

შვილო! ყრბობის სიზმრები
ბრძოლაზედ გაგეცვლება.
ნანა, შვილო, ნანინა,
ვიშ, თუ მან შეგაშინა?!..

გაიგებ მამულისას,
ცულ-ქვეშ დაჩაგრულისას,
კენესი ხმასა მწუხარეს,
შველის ძახილს მმუდარეს;
დალოცვილსა ჩემგანა
მკლავი აგითოთოლდება,
შვილო! შენ დედის ნანა
ხმლის ჟღერად შეგეცვლება.
ნანა, შვილო, ნანინა,
ვიშ, თუ მან შეგაშინა?!..

ნახავ ქართველთ მცირობას, -
ძველს ერთობას დაკარგულს,
ქართველთ დანთქმულ გმირობას,
მათგან მამულს განწირულს;
აღგეწთება შენ გული,
მტერს დაეცემი მეხად,
ან, ვით შვილი ერთგული,
თავს მისცემ მამულს მსხვერპლად.
ნანა, შვილო, ნანინა,
ვიშ, თუ მან შეგაშინა?!..

დგდესა გული ჩვილი
მამულისთვის მაგრდება:
რად მინდა იგი შვილი,
თუ მისთვის არ მოკედება?
ვფიცავ, შვილო, ჩვენს მამულს
მივცემ დედურ სიყვარულს!
ვფიცავ! მამულს გაუზრდის
ეს ძუძუ ერთგულსა შვილს!
ნანა, შვილო, ნანინა
ვიშ, თუ მან შეგაშინა?!..

გაგზრდი ჭეშმარიტ ქართველად,
ქართველის ერთგულ მებრძოლ ძმად;

ქართვის პირველ ძახილზედ
გაგზავნი ბრძოლის ველზედ.
წახვალ, შვილო, შორს წახვალ..
შორს გამქრალი საწყალი,
თუ შინ ველარ მომიხვალ,
ვინ! შენ დედის ბრალი!..

ნანა, შვილო, ნანინა,
ვიშ, თუ მან შეგაშინა?!..

სისხლის ცრემლს, შვილო, დავღვრი,
მთელი ცრემლად დავდნები;
მამულისთვის მომკვდარი
იმ ცრემლად ეღირები...
მამულს მიგცა ზეცაშა,
მას სისხლად გადესხმები;
ეგრეთ მომკვდარა მამა,
შვილიც ეგრე მოკვდები.

ნანა, შვილო, ნანინა,
მაშ, მრქევი, რამ შეგაშინა?

სიკვდილის წამში მამულს,
შვილო, შენ გაუღიმებ,
რომ სისხლს მისგან მოცემულს
შასვე გმირებრ უბრუნებ.
მამულისთვის სიკვდილი
სჯობს თვით ცის ნეტარებას;
სისხლი მასში ჩაღვრილი
გაზრდის თავისუფლებას.

ნანა, შვილო, ნანინა,
მაშ, მრქევი, რამ შეგაშინა?

წახვალ, შვილო, გაქრები!..
ნუ გინდა ნურა ძეგლი,
ისეც უკვდავ იქნები,
ვით დედის შენის ცრემლი.
ნანა, შვილო. ნანინა!..
ძლივს ჩემ ხმამ ჩაგაძინა,

ძლივს დედის შენის სიტყვამ

შენ გული მოგიღვინა...

ნანა, მამულის მსხვერპლო,

პაწაწინა ქართველო!..

13 აპრილი, 1859 წ.

პეტერბურგი.

ვარიანტები ლექსისა „ქართველ სტუდენტების სიმღერა“

I

(პირველი ვარიანტი)

*
* *

დედამ რო შვილი გაზარდოს,

ემაგრე ჩვენისათნაო!

სადაც ვიყოთ საფერნი ვართ

ყველგან და ყველასთანაო.

ლხინში ლოთურად მოვილხენთ,

დავლევთ, გადავაკრევენებთ,

სიბრძნეში ოხერ პედანტსა

აზრს აზრზედ დავარღვევინებთ.

ძვირად ვლხინობთ, და თუ ვილხენთ

თავისუფლად, ჩვენებურად,

გულს გადვიშლით, შემოვძახებთ

ვით ქართველნი ქართველურად.

დედამ რო შვილი გაზარდოს,

ემაგრე ჩვენისათნაო!

ცართან ძმობას არ ვკადრულობთ,

მაგრამ ვნატრობთ გლესთანაო.

გული, სწავლით ნათელ-ქმნილი,

გვიღელდება წმინდ გრძნობითა,

თამამი ჭკვა. შუქ-შესხმული

პატიოსან აზრებითა.

ლარიბნი ვართ და შრომაში
ვკალავთ ჩვენსა კაბუკ სულსა,
მარტო იმით ჩვენ ვნუგეშობთ
რომ ეგ უნდა ჩვენ მამულსა.
სადაც მამული გვიბძანებს—
ყველგანა ვემსახურებით,
თუ ბრძოლასა ჩვენა მოგვთხოვს—
იქაც კი გამოვადგებით!

[1860 წ.]

II

(მეორე ეარიანტი)

ძარტველ სტუდენტების სიმღერა

(ჩუპ კატვ სოსიკო ჯანაძე)

დედამ რომ შვილი გაზარდოს,
ემაგრე ჩვენისთანაო!
ძმურად გამოსადგენი ვართ
ყველგან და ყველასთანაო!

ლოთთან ლოთურად მოვილხენთ,
დავლევეთ, გადავაკრევენებთ;
მთვრალნიც კი ოხერ პედანტსა
აზრს აზრზედ დავარღვევინებთ.

ლხინის დროსა ეგრე გაშლით
გონიერად გავლოთდებით,
ფიქრის, საქმის, შრომის დროსა
ქკვიანს არ დავუვარდებით!

ჩვენც გვაქვს გული ნათელ-ქმნილი,
ავსებული წმინდ გრძნობითა,
თამამი ჭკვა შუქ-შესხმული
პატროსან აზრებითა.

დედამ რომ შვილი გაზარდოს,
ემაგრე ჩვენისთანაო!
ძმურად გამოსადეგნი ვართ
ყველგან და ყველასთანაო!

ძვირად ვლხინობთ, და თუ ვილხენთ—
თავისუფლად, ჩვენებურად;
გულს გადვიშლით, შემოვძახებთ
ვით ქართველნი ქართველურად.

ლხინის გარე ისევ შრომით
ვწურთნით ჩვენსა ჭაბუკ სულსა,
რომ ოდესმე გამოვადგეთ
დაობლებულს ჩვენს მამულსა.

მაგრამ ეხლაც, საქმით, სიმხნით
სხვას არც ჩვენ დავუვარდებით;
საომრად რომ ეხლაც გვიხმონ,
იქაც კი გამოვადგებით!

ეგრე გამოსადეგნი ვართ
ყველგან და ყველასთანაო!
თუ დედამ შვილი გაზარდოს
ემაგრე ჩვენისთანაო.

18 აგვისტო, 1860 წ.
პავლოვსკი.

გაჯაფსული

ტყეს შეესხა ფოთოლი,
აგერ მერცხალიც ჰყივის,
ბაღში, როგორც ობოლი,
ვაზი ჩუმადა ტირის;

აყვავებულა მდილო,
აყვავებულან შოები;
მამულო საყვარელო,
შენ როსლა აყვადები?..

28 იანვარი, 1861 წ.
პეტერბურგი.

ვარიანტები ლექსისა „ბაზალეთის ტბა“

I

(პირველი ვარიანტი)

ბაზალეთის ტბა

ბაზალეთისა ტბის ძირსა
ოქროს აკვანი არისო,
მის გარეშემო წყლის ქვეშე
ლამაზი ბაღი ჰყვავისო.

მწვანეა მუდამ ის ბაღი,
არას დროს თურმე არ სწყნება,
ქვეყნისა დროსა ცვლილებას
იგი არ ემორჩილება.

აკვანი იგი ოქროსი
ოდითვე იქ ასვენია
და ჯერ კაცთაგანს იქ ჩასვლა
ვერაგის გაუბედნია.

ტურფანი სირინოზნი კი
იმ აკვანს გარს ეხვევიან,
ნელის ლულუნით ლამაზნი
ტკბილს ნანას ეუბნებიან.

ამბობენ, თამარ მეფესა
იგი იქ ჩაუსვენია,
და ის კი აღარ იციან
შიგ მას ვინ ჩაუწვენია.

იქნება მასში ის ყრმა წევს,
რომლის არ იოქმის სახელი,
და რომელსაცა დღე-და-ღამ
ნატრულობს ჩუმად ქართველი.

თუ ეგრე არის, ნეტა მას
ვაუკაცსა სახელოვანსა,
რომლისა ხელიც პირველად
შეარწევს იმა აკვანსა.
ივლისი, 1883 წ.

II

(მეორე ვარიანტი)

ბაზალეთის ტბა

ბაზალეთისა ტბის ძირას
ოქროს აკვანი არისო,
და მის გარშემო წყლის ქვეშე
უცხო წალკოტი ჰყვავისო.

მწვანეა მუდამ წალკოტი,
არას დროს თურმე არ ჰქნება,
ქვეყნისა დროთა მუქარას
იგი არ ემორჩილება.

ვერ ერჩის თურმე მის მწვანეს
არც სიციხე, არცა ზამთარი,
და იმის მზიან-ჩრდილებში
მუდამ ყვავილეტი არი,

წალკოტის შუა გულშია
ის აკვანი ასვენია
და ჯერ კაცთაგანს იქ ჩასვლა
ვერავის გაუბედნია.

მარტო ერთნი სირინოზნი
იმ აკვანს გარს' ეხვევიან
მარტო ისინი გრძნეულნი
დასტრფიან და დამღერიან.

ამბობენ, თამარ დედოფალს
ის აკვანი იქ დაუდგავს,
და ცრემლთა თვისთა ნადენით
ტბა კარვად ზედ გადუხურავს.

იმას კი აღარ ამბობენ
აკვანში ვინ ჩააწვინა?
ან ტბის ქვეშ აკვნის დამარხვა
ჩისათვის მოიწადინა?

იქნება მასში ის ყრმა წევს,
რომლის არ ითქმის სახელი,
და რომელსაცა დღე-და-ღამ
ჩუმად ნატრულობს ქართველი?

თუ ეგრე არის, ნეტა მას
ვაუკაცსა სახელოვანსა,
რომლისა ხელიც პირველად
დასწვდებოდა იმა აკვანსა!

თუ ეგრე არის, ნეტა მას
დედასა სახელდებულსა,
რომელიც იმ ყრმას პირველად
მიაწვდის თავის ძუძუსა!

ივლისი, 1883 წ.

მ უ შ ა

გოლვიან დღესა ტფილისშია შუა ბაზრისკენ
 მე ჩამივლია; ჩემო მუშავ! მინახეხარ შენ
 კედელთან მწოლი; მხურვალე მზე შენ დაგყურებდა,
 ლილინი შენი ჩუმი ხშირად გულს მიწყლულეზდა.
 ნაღვლიან ხმებში სულ ისმოდა შენი ცხოვრება:
 დღიურ საზრდოსთვის ტანჯვა, შრომა და მწუხარება!..
 ვინა ხარ შენა? ჩემო ძმაო! სიღამ მოსულხარ?
 ბატონის მათრახს ვერ უძელი, გამოქცეულხარ,
 განშორებულხარ ჯალაბობას, შენს სახლსა, კარსა,
 მინდორს მამეულს და შეჩვეულ მიწასა, წყალსა,
 თუ უნებლიეთ გადმოგტყორცნა მუხთალმა ბედმა,
 ან მოგიტაცა სხვა კაცზედა მარტივ იმედმა?
 სად მოსულხარ აქ? რაც დაჰკარგე და რაც დასტოვე,
 მის მაგიერი ტფილისშია აბა რა ჰპოვე?..

აი ტვირთ-ქვეშა მოკაკულხარ, საბრალოვ, შენა!
 ოფლი წურწურით პათიოსან შუბლით გედვრება,
 შეგუბებული სულის ისმის დაღლილი ქშენა,
 მიხვალ, საბრალო, ტომარის ქვეშ მუხლთ გეკეცება!
 ვინ შეგიბრალებს?.. აგერ მოჰქრის დიდკაცის დროშკა,
 შენს პირდაპირა იგი მორბის დაუდევნელად.
 აგერ წამოგწედა, დაგეჯახა, და როგორც კოკა,
 შენ—კერძო ღვთისა—არ დაგრიდა დასამსხვრევლად...
 შენ გარდიქეცი ტომართუთ და გამვლელ ხალხმა
 მაგ შენ ყოფაზედ მოჰყვა უგრძნოდ მაღლა ხარხარი...
 რასც მაშინ ჰგრძნობდი, ყოველი სთქვა მწუხარმა თვალმა,
 შენს ღუმელშია იყო ღვთისა რისხვისა ზარი.
 იმაგ ღუმელით, მიხველ, წევა დაუწყე ტვირთსა,
 ძარღვნი გალურჯდნენ შენ სახეზედ. თითქო სკდებიან,
 სწევ, ვერ ეწევი, გეკარგება შენ საზრდო დღისა!
 ხალხი გიყურებს—და არავინ არა გშველიან.

აჰა, მიხვედი, მიუტანე ტვირთი პატრონსა,
რუსულ ფარაჯის წვერით შუბლზე იწურავ ოფლსა,
განივრად იძვრის დიდი მკერდი სიგრილეშია...
იცდი, და გროში მოგაწოდეს გაწვდილ ხელშია.
შენ ეხვეწები, შრომის ფასს სთხოვ, ის შეგაგინებს,
სხვაგან ფულს აპნევს ბედოვლათად, შენ გევაჭრება!
ქალაღღში არ შურს ფულის ფანტეა და შენ კი გიკლებს,
შენ, რომელსაცა ერთის გროშით დღე გემატება!..
ეგრეთ დასჯილი უსამართლოდ ბევრჯერ წამოხვალ
და, თუ დაღამდა, თავთ დაიდებ ერთგულ კურტანსა
და სადმე ქებებზედ მიეგდები იმ ფიქრით, რომ ხვალ
ისევე ამ-რიგად განაგრძელებ უღვთო შრომასა.

შენს სიცოცხლესა დაღამებ ესრეთს შრომაში,
კაცი კაცურად ვერ იცოცხლებ ვერც ერთსა დღესა...
მერე, ვინ იცის, რომელ ქოხში, რომელ სარდაფში
დაუწყებ ბრძოლას სასიკვდილოდ მოსულსა სენსა.
მარტო ეგდები და ლეიბად გექნება ნამჯა,
და სახურავად, თუ კი მოგყვა, რუსის ფარაჯა!..
მარტო იცოცხლებ და მარტოცა, ძმაო მოჰყვდები:
ჯალაბი შენი ვერ დაგასხამს მღუღარე ცრემლსა,
ვერ დაგტირებენ პატარები შენი შვილები,
ამაოდ მათენ სიკვდილის უამს გაიწვდი ხელსა.
მოჰყვდები და მსწრაფლ ჩაგჰედავენ საკაცეშია,
უცრემლოდ, ძმაო, ჩაგიშვებენ სამარეშია,
ეგრეთ უბრალოდ გაფუჭდები. და ჩვენ ხსოვნასა
არაფერი არ მოაგონებს შენს „აქ“ ყოფნასა.

12 ივლისი, 1860 წ.

პავლოვსკი.

გუთნის-ღელა

გავჭიმოთ, ლაბავ, ჩვენი ჭაპანი,
ხვედრად გვრგებია მიწანი შაჰნი.
ბელტო ბელტოზედ გადმოვაწვინოთ
და ჩვენი ოფლი მიწას ვაწვინოთ.
ნუ სწუხხარ, ლაბავ, შენი უღელი
ჩემს უღელზედა არ არის ძნელი,
მეც შენებრ მიწას დავყურებ თვალით,
მისტვის, რომ ზეცა წამართვეს ძალით;
შენებრ საზრდოსა მიწით მოველი,
რა ცით აღარ მაქვს საზრდო ცხოველი;
შენებრ მეც მელის მიწა ვით მსხვერპლსა
საფლავის შემდეგ დასავიწყელსა.
შენ პირუტყვი ხარ და მე მეტყველი?!
ეგ, ჩემო ლაბავ, ნუ შეგშურდება:
რად მინდა ხმალი, თუნდ იყოს მჭრელი,
თუ სიმართლისთვის დამიჩლუნგდება?
რად მინდა, მითხარ, იგი გუთანი,
რომე აჩეჩოს მხოლოდ მიწანი
და არ მოსთხრიდეს ძირით იმ ბალახს,
რაიც დაუშლის ნათესს აღმოსვლას?
ჩემისა ურვის, ჩემის წუხილის,
ჩემ კაცობრიულ დათრგუნვილ სულის
სიტყვანი ვით გულს მეზადებიან,—
ისევ იმავე სიღრმეს კვდებიან.
შენ ვერ გაიგებ მეტყველის ტანჯვას,
რომ მართალს სიტყვას გულში უხმოდ ჰკლავს...
აჲ, მენდე, ლაბავ, ჩემი უღელი
შენ უღელზედა უფროა ძნელი!..

მაშ რა გაღონებს? გასწი ჭაპანსა,
[ორივ ემსახურებთ მიწასა შავსა...
გავსწიოთ ჭაპანს, ვიდრე გაწყდება,
ან ვიდრე ჩვენთვის მზე გაბრწყინდება!]

4 ივნისი, 1858 წ.

პეტერბურგი.

ჩემო სიმღერავ, ნუ დადუმდები,
შენითა ლხინობს ეს კრული გული!
შენში ცხოვრობენ ჩემი დარდები,
ჩემი ნალევლი და სიხარული.
კაცში მოვტყუვდი, კაცმა დამშხამა,
და ჩემსა გარეთ ბედს აღარ ვეძებ,
გმობით მომწამლა მეგობრობამა
და ეხლა ჩემ გულს მარტო ვაბერებ.
მთელ გულის ტანჯვით მეგობრობასა
მივანდე გული გამოუცდელი,
თურმე ყმაწვილურს იმა ნდობასა
შხამსა ასმევდა მეგობრის ხელი.
თვის სამარე ჰპოვა იმაში,
რაშიც სიცოცხლეს ეძებდა გული...
აწ ვილას ენდოს ის ქვეყანაში
ესდენ უწყალოდ მოტყუებულნი,—
[თუ არ შენ, ჩემო სიმღერავ, შენა!
შენით დუმდება ბედის ქუხილი...
რაკი დამიმღერ (მომი)ვა ლხენა
და მევე მიყვარს ჩემი წუხილი.]

1860 წ.

ალექსანდრე ზავეზაშვი

„Его стихов пленительная сладость
Пройдет веков завистливую даль.“

პ ლ შ კ ი ნ ი

მისი ლექსი სუბუქ ფრთითა
ხან მეჯლისში შეჰფრინდება,
გულს ჩაეკვრის, გაილაღებს,
მხიარულად ამღერდება;
ხან ღონდება ნაზ ქალსავით
უიმედო სიყვარულით,
ხან იფეთქებს კაბუქსავით
და განდევნის სევდას გულით;
ხან რბის ველად, მაღალ კლდეზედ
ზის მარტო ვით იადონი,
ისმის მღერა ბუნებური
ვით ბუნება მოსაწონი;
ხან დაჰყურებს ღრუბლიანი
დაფიქრებით გოჭჩის ტბასა
და ემდურის ყარიბ მღერით
დაუნდობელ დროთ ბრუნვასა.

16 ივლისი, 1860 წ. პავლოვსკი.

თ. ნიკოლოზ ბარათაშვილზედ

როს წარვიკითხე მისი ლექსები,
ვერა რა ვთქვი რა განცვიფრებულმა!
ვით ქარიშხალით ატეხილ ბუქმა
ცას განუბნევოს შავი ღრუბლები,
ისე იდარა ჩემ მწუხარ შუბლმა!
ხალხო ობოლო, შენ მებრალეები
რომ დაგაობლა მის ციურ შუქმა
და განგაშორა თვისი სხივები!..
როს წარვიკითხე მისი ლექსები,
აღმოვიცვენსე და მბლებულმა!

19 ივლისი, 1860 წ. პავლოვსკი.

—„ნება თქვენი იყოს,—მიპასუხა სულელმა გუშაგმა და გავიდა გარეთ“.

ხოლო მგზავრის წერილების უკანასკნელ რედაქციაში (ქართ.-ის და კრ.-ის ნაბეჭდ ტექსტებში) მთელი ეს ადგილი საერთოდ ისეა შეცვლილი, რომ ამოგდებული ფრაზა კონტექსტს აღარ უდგება (იხ. ჩვენი გამოცემის გვ. 9).

ც. მესამე ადგილიც შესაძლოა იმავე საცენზურო პირობების გამო იყოს ამოგდებული, თუმცა ამის გადაჭრით თქმა ძნელია. ავტოგრაფში, მე-20 გვერდის 12—16 სტრიქონები ასე იკითხვის:

„ამ ღამეს ვგრძნობ, რომ ჩემის ფიქრებისა და თერგის ჩივილის შუა არის რაღაც იდუმალი კავშირი, არის რაღაც თანხმობა. გული მიტოვს და მკლავი მოიშრის. რისთვის? [ვერ ვიტყვი. მყინვარის მემინიანო... მითან?!.] დროს დავაცალოთ ამის პასუხის მიცემა“.

სიტყვები, რომლებიც რკალებშია მოთავსებული, ავტოგრაფში გადახაზულია. „მყინვარის“ სახელით ამ შემთხვევაში ავტორი ალბად რუსეთს იგულისხმებდა. მაგრამ ავტორს სჩანს შეუძლებლად დაუნახავს ამის უფრო ცხადლივი გამოთქმა და ეს გადაკრულ-სიტყვაობაც ამოუშლია.

* *

ბ. სხვა შესწორებანი, შეტანილი ჩვენს გამოცემაში „ქართ“-ის ტექსტთან შედარებით

გარდა ზემოთ-აღნიშნულ ადგილებისა, სადაც ტექსტი შეცვლილია ცენზურის მიზეზით, ქართ.-ის გამოცემაში, როგორც მოვიხსენეთ, არის მთელი რიგი დამახინჯებული ადგილებისა რედაქციის დაუდევრობის გამო. ზოგჯერ გამორჩენილია მთელი ფრაზა. ზოგჯერ შეცვლილია ან გადასხმული სიტყვები. შეცდომებს ვასწორებთ კრ.-ის და ავტოგრაფის ტექსტის თანახმად.

აღვნიშნავთ აქ ყველა ამ შესწორებებს:

6. გვ. 15, სტრ. 30—გვ. 16, სტრ. 1.—„დავიწყე ყუთის დაკეტა. მაგრამ ხან დაკეტა დამავიწყდებოდა ხოლმე, [ხან გასაღები სტოლზედ დამჩრებოდა ხოლმე], და როცა სახლიდამ გავიდოდი, დენშიკი მაქარს მომპარავდა“.—რკალებში მოთავსებული ფრაზა ქართ.-ში გამორჩენილია, რაც ცხადი შეცდომაა. ჩვენს გამოცემაში ტექსტი აღდგენილია კრ.-ის მიხედვით *.

*) ავტოგრაფს აქ ფურცლები აკლია..

7. გვ. 9, სტრ. 25—26.—„თვალად ერთი ოც-და-ათის წლისას ჰგავდა“ (კრ.-ში).—„თვალად ერთი ოც-და-ათის წლისა იქნებოდა“ (ავტოგრაფში).—ეს ფრაზაც ქართ.-ში გამორჩენილია და ჩვენს გამოცემაში აღდგენილია კრ.-ს თანახმად.

8. გვ. 9, გვ. 4—6.—„იმითომ რომ მამულის სიტყვას მამულის შვილი ყურს უგდებს განა მართო ყურითა,—გულითაცა...“ (ასეა ავტოგრაფში და კრ.-ში).—ხოლო ქართ.-ში ეს ფრაზა წარმოდგენილია ამ რიგად: „იმითომ რომ მამულს შვილი ყურს უგდებს განა მართო ყურითა,—გულითაცა“.—ჩვენს გამოცემაში აღდგენილია ავტოგრაფისა და კრ.-ის წაკითხვა.

9. გვ. 10, სტრ. 18—19.—„მხრები მოიმარჯვა და ის პირველად მორიდებულ ილაპარაკი სხვა ჰანგზედ შესცვალა“ (ასეა კრ.-ში).—„მხრები მოიმარჯვა და ის პირველად მომარჯვებულ ილაპარაკი სხვა ჰანგზედ შესცვალა“ (ასეა ქართ.-ში).—ჩვენს გამოცემაში დავიცავით კრ.-ს წაკითხვა, რაც უფრო შეეფერება კონტექსტს*.

10. გვ. 16, სტრ. 10—13.—„ყოველ დილას, ჩაის გავათავებ თუ არა, ოთახში ბუზებს ვიჭერ. დავიჭერ ბუზებს, ჩავსვამ შაქრის ყუთში და მთელი [დღე] არხეინადა ვარ“.—ქართ.-ში, ნაცვლად სიტყვისა „დღე“ დაბეჭდილია „ღამე“, რაც ცხადი შეცდომაა. კრებულში წარმოდგენილია სწორი წაკითხვა: „დღე“*.

11. გვ. 16, სტრ. 14.—კრ.-ში: „იაფი და ქურდობის უებარი წამალია“.—ქართ.-ში შეცდომით გამორჩენილია სიტყვა „უებარი“*.

12. გვ. 17, სტრ. 27—30.—კრ.-ში იკითხვის: „იმ საღამოს სტეფანწმინდას ამოვედი. მშვენიერი საღამო იყო, ასე რომ იმ ღამეს იქ დავრჩი, რათა თვალი გამეძლო მშვენიერის სანახავეების ხილვითა“.—ქართ.-ში ნაცვლად სიტყვისა „გამეძლო“ შეცდომით დაბეჭდილია „გამეღო“*.

13. გვ. 5, სტრ. 25—28.—„ჩვენი დამთხვეული თერგი ვლადიკავკასთან ის [ალარ] არის, რომელზედაც ჩვენს პოეტს უთქვამს: „თერგი ჰრბის, თერგი ჰღრიღებს...“.— სიტყვა „ალარ“ ქართ.-ში გამოტოვებულია, რაც აზრს ამახინჯებს. სიტყვა „ალარ“ აქ აღდგენილი გვაქვს ავტოგრაფის თანახმად**.

*) ავტოგრაფს აქ ფურცლები აკლია.

**) კრ.-ის ტექსტი ეთანხმება ავტოგრაფს, მხოლოდ მცირედის ვარიაციით: აქ დაბეჭდილია „არ“ (ნაცვლად სიტყვისა „ალარ“).

ახ. გვ. 5, სტრ. 22.—გვ. 6, სტრ. 2.—„ეგ დასაღუბავი თერგი! რა სი უფლია! დახე, როგორ მიმკვდარა. რაკი ზურგი ჩვენ-
სა უქნია და პირი რუსეთისაკენ --- ის დევ-გმირული ხმა ჩასწყვე-
ტია... იქ ისე დამდოვრებულა. ისე დადუშებულა, თითქო ახ
როზგ-ქვეშ არის გატარებულიო. ან დიდი ჩინი მიუღიაო“.—ასეა ავ-
ტოგრაფში. ხოლო ქართ.-ში, კურსივით დაბეჭდილ სიტყვების მა-
გიერ, პირველ შემთხვევაში არის: „მომკვდარა“. (ნაცვლად სიტყვი-
სა „მიმკვდარა“). ხოლო მეორეჯერ „მომკვდარა“ (ნაცვლად სიტყვი-
სა „დადუმებულა“).—ჩვენ უპირატესობა მივეცით ავტოგრაფის
ტექსტს. როგორც სტილისტიურად უფრო გამართულს *.

15. გვ. 7, სტრ. 21—22.—„პოვოსკაში ქვებზედ ხათქა-ხუთქი
უკეთესთა ფიქრთა დამიბნევედა ხოლმე“ (ასეა ავტოგრაფში).—„პრ-
ვოსკაში უკეთესთა ფიქრთა ქვებზედ ხათქა-ხუთქი დამიბნევედა ხოლ-
მე“ (ასეა კრ.-ში და ქართ.-ში).—ჩვენ აქაც უპირატესობა მივეცით
ავტოგრაფის ტექსტს.

16. გვ. 8, სტრ. 15—24.—„რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალს
და რას მეტყვის იგი მე? ვინ იცის: იქნება მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი
შემომაქციოს. როგორც უცხო ნიადაგზედ აღზრდილსა? [იქნება
ზურგიც არ შემაქციოს], იქნება მიმითვისოს კიდევცა. რადგანაც ჩემ-
ში მაინცა-და-მაინც ჩემის ქვეყნის ღვრიტაა დადებული. მაგრამ მა-
შინ რა ვქნა. რომ ჩემმა ქვეყანამ მაიყოლოს და მიაშბოს თავისი
დარდი ---- და მე კი მის ენას გადაჩვეულმა ვერ გავიგო მისი ენა,
მისი სიტყვა“.—ფრაზა, რომელიც მოთავსებულია რკალებში, გა-
მორჩენილია ქართ.-ში და აღდგენილი გვაქვს ჩვენს გამოცემაში
ავტოგრაფისა და კრ.-ის თანახმად.

17. იქვე, სტრ. 19.—ავტოგრაფში და კრ.-ში: „მიმითვისოს“.—
ქართ.-ში: „მიითვისოს“—კონტექსტის მიხედვით ქართ.-ში აქ შეც-
დომაა.

18. იქვე, სტრ. 21.—ავტოგრაფში და კრ.-ში: „მიამბოს“.—ქართ.-
ში „მიამბობს“.— აქაც ქართ.-ის ტექსტი შეცდომას შეიცავს.

19. გვ. 5, სტრ. 12.—„თერგის ხიდი ისე გამოვიარე, რომ არამც
თუ მისი წყალი დამელიოს, თვალიც არ ამიხილებია“.—სიტყვა „მი-
სი“ არ არის ქართ.-ში და კრ.-ში, და შემოგვაქვს ავტოგრაფიდან,
რომლის კითხვა ამ შემთხვევაში უფრო სწორი უნდა იყოს.

* კრ.-ის ტექსტი ეთანხმება ქართ.-ს, მხოლოდ აქ ნაცვლად
სიტყვისა „მომკვდარა“ დაბეჭდილია „მამკვდარა“.

20. გვ. 7, სტრ. 25—27.—ავტოგრაფში: „ჯგუფად მომიგროვდა ყოველიფერი, რაც კი დამეტოვა ჩემს მშვენიერს პატარძალსავეთ შორეთულს ქვეყანაში“.—ქართ.-ში სიტყვა „ყოველიფერი“ გამორჩენილია. ჩვენ უპირატესობა მივეცით ავტოგრაფის ტექსტს *.

21. გვ. 9, სტრ. 17—18.—ავტოგრაფში და კრ.-ში: „შემოიტანა სამოვარი და ჩემს სტოლზედ დადგა“. **—ქართ.-ში ნაცვლად სიტყვისა „სტოლზედ“ დაბეჭდილია „ტახტზედ“. ავტოგრაფის და კრ.-ის ტექსტი აქ უფრო სწორია, რასაც ამტკიცებს მგზავრის წერილების მეორე ადგილი, გვ. 12, სტრიქონები 10—11.

22. გვ. 9, სტრ. 27—29.—„ნება მომეცით,—მითხრა მან რუსულად,—გაგაცნოთ ჩემი თავი: მე გახლავართ პოდპორუჩიკი N, აქ ლარსში ვდგევარ, როტა მაბარია“.—სიტყვა „რუსულად“ არის ავტოგრაფში, ხოლო ნაბეჭდ ტექსტებში (ქართ.-ში და კრ.-ში) გამორჩენილია. ავტოგრაფის ტექსტი აქ ცხადია უფრო სწორია: მთელს მოთხრობაში ოფიცრის ეროვნება მხოლოდ ამ ფრაზის დეტალით არის აღნიშნული და ქვემოთ ამის შესახებ პირდაპირი ლაპარაკი არსად არის ***.

23. გვ. 13, სტრ. 3.—კრ.-ში: „მე ჩაი დავასხი და ერთი ჭიკა იმას (ოფიცერს) დავუდგი“.—ქართ.-ში შეცდომით დაბეჭდილია „დავისხი“ ****.

24. გვ. 16, სტრ. 29—31.—ეს ჩემი ოსტატობა რომ გავრცელდება, მაშინ შეიძლება რომ ბუზების ს ყ ი დ ე ა დაიწყონ. აი ქვეყანაში

*) კრ.-ის ტექსტი უდგება ავტოგრაფს, მხოლოდ აქ ნაცვლად სიტყვისა „ყოველიფერი“ დაბეჭდილია „ყოველფერი“.

**) ავტოგრაფში: „სტოლზედ“, კრ.-ში „სტოლზე“.

***) შესაძლოა რომ ქართ.-ის და კრ.-ის ნაბეჭდ ტექსტებში სიტყვა „რუსულად“ გამორჩენილია არა კორექტურის შეცდომის გამო, არამედ ცენზურის მიერ არის გამოგდებული; შეადარეთ ანალოგიური მაგალითი მგზავრის წერილების მეორე ადგილას, სადაც ცენზორს კრებულის ნაბეჭდი ტექსტიდან ამოუშლია ერთი სიტყვა „რუსობამ“ (გვ. 27, სტრ. 5).

N.B. აღვნიშნავთ აქვე, რომ მგზავრის წერილების ამავე ტექსტში შესწორებულია ერთი უმნიშვნელო შეცდომა; ავტოგრაფში და კრ.-ში იკითხვის: „პოდპორუჩიკი N“; ქართ.-ში „პადპარუჩიკი“ (N გამორჩენილია).

****) ავტოგრაფს აქ ფურცლები აკლია.

ახალი აღებ-მიცემობაც გაჩნდება“.—კურსივით აწყობილი სიტყვების ადგილას („სყიდვა“—„აღებ-მიცემობაც“) ქართ.-ში ორსავე შემთხვევაში გვხვდება ერთი-და-იგივე სიტყვა („აღებ-მიცემობა“—„აღებ-მიცემობაც“).—ჩვენ დავიცავით კრებულის ვარიანტი, სადაც პირველ შემთხვევაში დაბეჭდილია „სყიდვა“*.

25. გვ. 7, სტრ. 20.—„სულ სხვა რიგად“ (ავტოგრაფში და კრ.-ში); „სხვა რიგად“ (ქართ.-ში).

26. გვ. 30, სტრ. 9.—„ნესტარითაც“ (ავტოგრაფში და კრ.-ში); „ნესტარითა“ (ქართ.-ში).

27. გვ. 5, სტრ. 1.—„მოიბრუნა“ (ავტოგრაფში); „მოაბრუნა“ (ქართ.-ში).

28. გვ. 7, სტრ. 9.—„ტეინსა და გულში“ (ავტოგრაფში); „ტეინ-ში და გულში“ (კრ.-ში და ქართ.-ში).

29. გვ. 16, სტრ. 29.—„ოსტატობა კი“ (კრ.-ში); „ოსტატობა“ (ქართ.-ში*).

30. გვ. 18, სტრ. 25—26.—„შავი კლდის გულიდამ გადმომ-სკდარი მოდის და მობლავის“ (კრ.-ში); „...მოდის და მიბლავის“ (ქართ.-ში*).

31. გვ. 19, სტრ. 9.—„მაღალიო“ (კრ.-ში); „მაღალიო“ (ქართ.-ში*).

32. გვ. 19, სტრ. 3.—4.—„ქვეყნის ბედნიერების“ (კრ.-ში); „ქვეყნიერების ბედნიერების“ (ქართ.-ში*).

ყველა ამ შემთხვევებშიაც (25—32) ქართ.-ის ვარიანტები უარყოფილია.

* *

ცალკე აღსანიშნავია ის შესწორებანი, რომლებიც შევიტანეთ „მოხვევის“ დიალოგში.— ქართ.-ის ნაბეჭდ ტექსტში აქაც შეპარულა ზოგიერთი შეცდომა, რომელსაც ვასწორებთ ავტოგრაფის თანახმად**.

ვინაიდან ეს ნაწილი მგზავრის წერილებისა ინტერესს წარმოადგენს ქართული დიალექტოლოგიის თვალსაზრისითაც, აქ ვუჩი-

*) ავტოგრაფს აქ ფურცლები აკლია.

**) კრ.-ის ტექსტი უმრავლეს შემთხვევებში აქ იმეორებს ავტოგრაფის სწორს წაკითხვას.

ნებთ ყველა შესწორებებს. როგორც არსებითს. ისე ორთოგრაფიულსაც *.

33. გვ. 24, სტრ. 20.—ავტოგრაფში: „ფვხ გადაწვდილი“. ქართ.-ში: „ფვხ დაწვდილი“.

34. გვ. 28, სტრ. 24—25.—ავტოგრაფში: „იგ ციხეი არშისა ციხედა ცნობილ არნ“.—ქართ.-ში: „იგ ციხეთ არშისა ციხედა ცნობილ არნ“.

35. გვ. 25, სტრ. 16.—ავტოგრაფში: „აირჩივინ“. ქართ.-ში: „აარჩივინ“.

36. გვ. 25, სტრ. 17.—ავტოგრაფში: „დასხმინ“. ქართ.-ში: „დასხმიან“.

37. გვ. 27, სტრ. 13.—ავტოგრაფში: „ადრიდა“. ქართ.-ში: „ადრივა“.

38. გვ. 27, სტრ. 29.—ავტოგრაფში: „ვრდომილ-კრთომილ“. ქართ.-ში „ვრდომილ-კრთობილ“.

39. გვ. 30, სტრ. 10.—ავტოგრაფში: „გვეყუდნესო“. ქართ.-ში: „გვეყუდნისო“.

40. გვ. 25, სტრ. 18. გვ. 27, სტრ. 7, 19. გვ. 28, სტრ. 27.—ავტო-

*) აღვნიშნავთ აქვე, რომ მოხვედების სასაუბრო ენაში ამ ეამად არ იხმარება ის აქცენტუაცია, ტროქეული მახვილი (—ხმის ამაღლება სიტყვის მეორე მარცვალზე ბოლოდან), რომელიც წარმოდგენილია „მგზავრის წერილებში“. ეს ტროქეული მახვილი დღეს შენახულა მხოლოდ „მთიულურ“ კილოში, რომელიც ზემო-არაგვის კანტონშია გავრცელებული. (იხ. ბენ. ჩიქობავა, „გრძელი ხმოვნები მთიულურში“, ტფილისის უნივერსიტეტის შოამბე, წ. IV, 1924 წ., გვ. 333—348).

ამასთან დაკავშირებით იბადება კითხვა: რომელ კილოზეა ჩაწერილი მგზავრის წერილების ტექსტი. საკუთრივ „მოხვეურ“ სასაუბრო ენაზე. თუ „მთიულურ“ კილოზე. თუკი მგზავრის წერილების ტექსტს მართლაც მოხვეური სასაუბრო ენა უდევს საფუძვლად, მაშინ უნდა დავასკვნათ, რომ ხევში. ილიას დროს, წარსული საუკუნის სამოციან წლებში. ჯერ კიდევ ხმარებაში ყოფილა ტროქეული მახვილი, და მხოლოდ შემდეგ მისცემია დავიწყებას ეს თავისებურობა ადგილობრივი ენისა.

გრაფში: „ლთის“. „ლთისა“. „ლთისგან“. „ლთით“.—ქართ.-ში „ხთის“. „ხთისა“. „ხთისგან“. „ხთით“.

41. გვ. 28, სტრ. 23.—ავტოგრაფში: „თარხნობაი“. ქართ.-ში „თარხნობა“.

42. გვ. 29, სტრ. 1.—ავტოგრაფში: „მახოცნეს“. ქართ.-ში: „მოხოცნეს“.

43. გვ. 29, სტრ. 22.—ავტოგრაფში: „წარხდის“ (მახვილი პირველ მარცვალზე). ქართ.-ში: „წახდის“ (უმახვილოდ).

44. განსხვავება მახვილებში: გვ. 27, სტრ. 29.—ავტოგრაფში: „წარხდა“ (მახვილი პირველ მარცვალზე; ქართ.-ში მახვილი არა აქვს).—გვ. 29, სტრ. 7. ავტოგრაფში: „ლამაზ-ქალაის“ (მახვილი მეორე მარცვალზე ბოლოდან; ქართ.-ში მახვილი აღნიშნულია მესამე მარცვალზე ბოლოდან).

45. გვ. 23, სტრ. 29.—ავტოგრაფში: „ჰამადი-სმადი“. ქართ.-ში: „ჰამადი, სმადი“.

46. გვ. 26, სტრ. 11.—ავტოგრაფში: „მეუცხოების“. ქართ.-ში: „მეუცხოების“ *.—

* *

ნაწარმოების სათაური.

ავტოგრაფში ნაწარმოები ატარებს ორმაგ სათაურს: „ვ ლ ა დ ი კ ა ვ კ ა ს ი დ ა მ ქ ა ლ ა ქ ა მ დ ე“—„მ გ ზ ა ვ რ ი ს წ ე რ ი ლ ე ბ ი დ ა მ“ **.

*) ჩვენ აქ აღვნიშნეთ ავტოგრაფის მხოლოდ ის განსხვავებანი, რომელთაც უპირატესობას ვაძლევთ ქართ.-ის ნაბეჭდ ტექსტთან შედარებით, და რომელიც დავიცავით ჩვენს გამოცემაში. მაგრამ ამას გარდა ავტოგრაფში წარმოდგენილია კიდევ რამდენამე სხვაობა (უფრო ორთოგრაფიული ხასიათისა), სადაც ქართ.-ის ტექსტი უფრო სწორია: სჩანს ავტორს ეს ადგილები შეუსწორებია ტექსტის ბეჭდვის დროს.

**) ავტოგრაფი ორ წყებად არის გადაწერილი (პირველად—თავები I—IV, მეორედ—თავები V—VIII); თვითელი ნაწილი სჩანს ცალ-ცალკეა დამზადებულ კრებულის მორიგი ნომრებისათვის. სადაც ეს ნაწარმოები იბეჭდებოდა 1871 წ. (№ № 2 და 5). სათაური „ვ ლ ა დ ი კ ა ვ კ ა ს ი დ ა მ ქ ა ლ ა ქ ა მ დ ე“ წარწერილია პირველი ნაწილის წინ. „მ გ ზ ა ვ რ ი ს წ ე რ ი ლ ე ბ ი დ ა მ“—მეორე ნაწილის წინ.

კრებულის დაბეჭდილ ტექსტში დატოვებულია მხოლოდ ერთი სათაური: „მ გ ზ ა ვ რ ი ს წ ე რ ი ლ ე ბ ი დ ა მ“.

ქართ.-ის უკანასკნელ გამოცემაში ნაწარმოებს ისევ ორმაგი სათაური აქვს მიცემული, მხოლოდ ახალის ვარიაციით: „მ გ ზ ა ვ რ ი ს წ ე რ ი ლ ე ბ ი“—„ვ ლ ა დ ი კ ა ვ კ ა ს ი დ ა მ ტ ფ ი ლ ი ს ა მ დ ე“.

ჩვენს გამოცემაში დავიცავით ქართ.-ის ვარიანტი, როგორც უკანასკნელი რედაქციისა.

* *

დასასრულ არ არის¹ ინტერესს მოკლებული აღვნიშნოთ, რომ ილიას ავტოგრაფი იძლევა ნათელ სურათს, თუ როგორი მორალური შეზღუდვის ატმოსფეროში უზღებოდა მწერალს მუშაობა. ილიას ხელნაწერიდან ჩვენ ვხედავთ, რომ ყოველი თავისუფალი აზრის გამოთქმის დროს ავტორი იძულებულია უნებურად ანგარიში გაუწიოს ცენზურას; იგი შლის ასეთს „სახიფათო“ ადგილს, შემდეგ ხელახლა აღადგენს მას, შემდეგ ისევ უზღება მისი ამოშლა.

ასე მაგალითად:

„მგზავრის წერილების“ დასასრული (სიტყვებიდან: „მივიხვდი, ჩემო მოხვევე, რა ნესტართაცა ხარ ნაჩხვლეთი“,—ვიდრე სიტყვებამდე: „ჩემო საყვარელო მიწა-წყალო, მომეც ამისი პასუხი“),—ჯერ ამოშლილია და გვერდზე წარწერილია ილიას ხელით: „ც ე ნ ზ უ რ ს ს უ ნ ი ს ა ღ ე ბ ა ს ც ო დ ნ ი ა“. შემდეგ ეს ამოშლილი ადგილი აღდგენილია და მიწერილია ილიას ხელითვე: „უ ნ დ ა“.

მეორე ადგილას, ფრაზა: „ადრიდა, ავად თუ კარგად, ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნეს, მით იყვის უკედ“ (გვ. 27, სტრ. 13-14),—ჯერ ამოშლილია და შემდეგ მიწერილია ილიას ხელით: „უ ნ დ ა“.

აგრეთვე მესამე ადგილას მთელი აბზაცი მოხვევის საუბრისა (სიტყვებიდან: „აწინა ერობა დაიშალის“,—ვი-

დრე სიტყვებამდე: „სამართალი სასყიდვალ, რაიდ დარჩე-
ბის ბეჩავი მახევე“. გვ. 27-28), ასევე ამოშლილია, და შემ-
დეგ მიწერილია ილიას ხელითვე: „უ ნ დ ა“.

აქ აღნიშნული ადგილებიდან ავტორს მოუხერხებია
ცენზურაში გატარება მხოლოდ მეორე ტექსტისა („ადრი-
და, ავად თუ კარგად, ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუნდეს,
მით იყვის უკედ“). ხოლო პირველი და მესამე ადგილი
ცენზორს აღარ გაუშვია; კრებულის პირველ-ნაბეჭდ
ტექსტში, როგორც აღნიშნული გვქონდა, ეს ადგილები
აღარ ყოფილა დაბეჭდილი.

II

გლახის ნაამბობი

გლახის ნაამბობი არის ყველაზე ადრინდელი ნაწარმოები ილიას მხატვრული პროზის დარგში. ეს მოთხრობა ილიას დაუწერია სტუდენტობის პირველ წლებში, 1859 წელს.

ამ მოთხრობის თემის დამუშავებას თავისი ისტორია აქვს.

სამი ნაწარმოები „გლახის ნაამბობი“, „კაცია-ადა-მიანი“ და „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“ (კაკო ყაჩაღი) ილიას პირველად განზრახული ჰქონია დაეწერა ერთი მოთხრობის სახით. ილიას სტუდენტობის დროის ერთ ხელნაწერში (ავტოგრაფი O*) შენახულა მოთხრობა „კაკო“, სადაც გაერთიანებულია სამივე ნაწარმოების იდეა. მოთხრობა „კაკოს“ პირველ ნაწილში გაშლილია ზოგადი ხაზებით „კაცია-ადამიანის“ თემა; შემდეგ მასთან გადაბმულია თემა „გლახის-ნაამბობისა“ (—დათიკო, გლახის ნაამბობის პერსონაჟი, წარმოდგენილია ლუარსაბ თათქარიძის შვილად); დასასრულ, მოთხრობაში, სჩანს წარმოდგენილი უნდა ყოფილიყო კაკო ყაჩაღის სიუჟეტის ხაზები (—გაბრო, გლახის ნაამბობის გმირი, არის იგივე კაკო), მაგრამ მოთხრობა დამთავრებული არ არის.

ამ სამი ნაწარმოების ელემენტებიდან მოთხრობაში „კაკო“ უფრო სრულად არის წარმოდგენილი ის ნაწილი.

*) ეს ხელნაწერი აღწერილი გვაქვს პირველი ტომის საჩუქრით შენიშვნებში, გვ. 397; იხ. აგრეთვე გვ. 454 და 455.

რომელიც შეიცავს „გლახის ნაამბობის“ თემატიურ რკალს. მოთხრობის საერთო კონცეპცია და სიუჟეტის განვითარების ცალკე ეპიზოდები აქ იგივეა, რაც გლახის ნაამბობის უკანასკნელ რედაქციაში. მთავარი. რითაც განსხვავდება „კაკოს“ ეს ნაწილი გლახის ნაამბობის უკანასკნელი რედაქციისაგან ის არის, რომ „კაკოში“ ჯერ კიდევ არაა შეტანილი ეპიზოდური ჩანართი მოთხრობა მღვდელის შესახებ (გლახის ნაამბობის IV—VI თავები). განსხვავებაა აგრეთვე ზოგიერთ ნაკლებ მნიშვნელოვან დეტალებში და პოეტურ სტილში. მოთხრობა სწარმოებს მესამე პირით, და არა თითონ გმირის საუბრის სახით, როგორც ეს არის გლახის ნაამბობის უკანასკნელ რედაქციაში.—

მოთხრობა „კაკო“ თვით ხელნაწერში დათარიღებული არაა; მაგრამ სინქრონიზმების მიხედვით ირკვევა, რომ იგი დაწერილია 1858 წელს, ყოველ შემთხვევაში არა უგვიანეს 1859 წლის დასაწყისისა *.

გარდა ამ მოთხრობისა „კაკო“, არსებობს აგრეთვე ილიას მეორე პროზაული ნაწყვეტი „კოლა“, სადაც ჩვენ გვაქვს „კაკოს“ ერთნაირ pendant. აქაც წარმოდგენილია „გლახის ნაამბობის“, „კაცია-ადამიანის“ და „კაკო ყაჩაღის“ თემატიური ელემენტების შეერთება. ეს ნაწყვეტი „კოლა“ სჩანს უფრო ადრეა დაწერილი ვიდრე „კაკო“: იგი ატარებს ამ მხატვრული თემის პირველი დამუშავების ნიშნებს. „კაცია-ადამიანის“ სიუჟეტიდან აქ ჯერ კიდევ მხოლოდ ერთი-ორი დეტალია შეტანილი; ხოლო „გლახის-ნაამბობის“ სიუჟეტის განვითარება აქ უფრო დაშორებულია მოთხრობის უკანასკნელ რედაქციას, ვიდრე „კაკო“.

ორივე მოთხრობა, — როგორც „კოლა“ ისე „კაკო“, — როგორც აღვნიშნეთ, დასრულებული არაა, ცხადია იმი-

*) *Terminus post quem non* — თარიღი „გლახის ნაამბობის“ დამოუკიდებელი რედაქციისა.

ტომ, რომ ავტორს შემდეგ განუზრახავს ამ მხატვრული თემის გაშლა სამი ცალკე ნაწარმოების სახით.

ამათ შორის ილიას პირველად დაუმუშავებია „გლახის ნაამბობის“ სიუჟეტი. „გლახის ნაამბობი“, უკვე დამოუკიდებელი მოთხრობის სახით, ილიას დაუწერია იმავე სტუდენტობის პირველ წლებში. სახელდობ—როგორც ამას უჩვენებს თვით ავტორის მინაწერი—1859-ს, პეტერბურგში.

შემდეგ, საქართველოში დაბრუნებისას, ილიას ხელახლა გადაუხედავს ეს ნაწარმოები, და საბოლოოდ შესწორებული კანონიური ტექსტი „გლახის ნაამბობისა“ ეკუთვნის 1862 წელს *.

* *

ეს დაწერის შესახებ.

დაბეჭდვის თარიღები შემდეგია:

გლახის-ნაამბობი პირველად დაიბეჭდა ილიას დაარსებულ ჟურნალში „საქართველოს მოამბე“ 1863 წელს (№ 1). მაგრამ დაიბეჭდა არა სრულად, არამედ პირველი ნახევარი. მოთხრობა სწყდება მეექვსე თავზე. რით იყო გამოწვეული მოთხრობის სრულად დაუბეჭდაობა,—არა სჩანს. საფიქრებელია, რომ ამისი მიზეზი იყო ის ჩვეულებრივი საცენზურო პირობები, რომლის გამო ილიას ბევრმა ნაწარმოებმა თავის დროზე ვერ იხილა დღის სინათლე.

*) თარიღები კრებულისა და ქართ.-ის მიხედვით.—კრებულში (1873—№ 1) გლახის ნაამბობის თარიღად ილიას აღნიშნული აქვს „პეტერბურლი, 1859 წელი“, ხოლო „ქართველთა ამხანაგობის“ გამოცემის ქრონოლოგიურ ნუსხაში, რომელიც თვით ილიას ჩვენებითვე არის შედგენილი, 1862. უნდა ვიფიქროთ, რომ პირველი თარიღი ეხება მოთხრობის პირველ დამოუკიდებელ რედაქციას, ხოლო მეორე თარიღი საბოლოო შესწორებულ ტექსტს.

გლახის ნაამბობი მეორედ დაიბეჭდა, უკვე სრულად, 1873 წელს, ჟურნალში „კრებული“ (№ № 1, 2 და 3).

* *

დაგვრჩენია შევხვით ჩვენი გამოცემის ტექსტის დადგენის საკითხს.

ილიას ხელნაწერების კრებულებში მოიპოვება ავტოგრაფები ამ მოთხრობის პირვანდელი ესკიზებისა („კაკოსი“ და „კოლასი“), ხოლო თვით გლახის ნაამბობის ავტოგრაფი არ შენახულა. ტექსტის დადგენის დროს ჩვენ გვიხდებოდა ხელმძღვანელობა მხოლოდ ნაბეჭდი გამოცემებით.

გარდა ორი პირველ-ნაბეჭდისა (—საქართველოს მოამბეში და კრებულში)—არსებობს ამ მოთხრობის სამი გამოცემა, რომლებიც ავტორის სიცოცხლეში დაიბეჭდა:

3. „კრებულის“ გამოცემა ცალკე წიგნად, ტფილისი, 1873 წ. (ამონაბეჭდი „კრებულიდან“);

4. ა. საფაროვის გამოცემა, ტფილისი, 1879 წ. (აგრეთვე ცალკე წიგნად);

5. „ქართველთა ამხანაგობის“ გამოცემა, ტფილისი, 1892 წ. (ილიას ნაწერების კრებულში, ტ. II).

ამათ შორის, კრებულის ცალკე გამოცემა 1873 წლისა—არ წარმოადგენს ინტერესს ტექსტის საკითხების გამორკვევისათვის, რადგან იგი უცვლელად არის გადმოღებული ჟურნალ კრებულის ნომრებიდან.

რაც შეეხება დანარჩენ ოთხ დედანს. ისინი შეიცავენ ზოგიერთ განსხვავებას ერთი-მეორესთან შედარებით. ავტორის თვითწერილი ახალი გამოცემის დროს გადაუთვალისწინებია ნაწარმოების ტექსტი და შეუტანია ზოგიერთი—თუმცა არა არსებითი—შესწორებანი სტილისტიური ხასიათისა.

ჩვენი გამოცემისათვის ძირეულ დედნად მივიღეთ „ქართველთა ამხანაგობის“ გამოცემა, რომელიც შეიცავს ყველაზე ბოლო დროის ტექსტს. მაგრამ ჩვენი გამოცემა არ წარმოადგენს „ქართველთა ამხანაგობის“ ტექსტის უცვლელ განმეორებას, აქ საჭირო გახდა ზოგიერთი ცვლილებების შეტანა. საქმე ის არის, რომ ქართველთა ამხანაგობის გამოცემაში შეპარულა მთელი რიგი აშკარა შეცდომებისა; ზოგჯერ გამოტოვილია ან გადარეული მთელი ფრაზები. ყველა ამ შეცდომებს ვასწორებთ დანარჩენი დედნების მიხედვით.

აღნიშნავთ აქ ყველა იმ შესწორებებს, რომელიც შეეცა-
ნეთ ჩვენს გამოცემაში შედარებით ქართველთა ამხანაგობის
ტექსტთან.

შენიშვნა. ქვემოთ მიღებულია შემდეგი პირობითი შემოკლებანი:
„საქართველოს მოამბეში“ დაბეჭდილი ტექსტი აღნიშნუ-
ლი გვაქვს შემოკლებით: **სმ**; კრებულის ტექსტი—შე-
მოკლებით: **კრ**; საფაროვის გამოცემა—შემოკლებით **საფ**;
ქართველთა ამხანაგობის გამოცემა შემოკლებით—**ქართ**.

* *

1. გვ. 123, სტრ. 19-20.—„დავწექ და დავიძინე . [მ ზ ე
კ ა რ გ ა დ ა მ ო ს უ ლ ი ი ყ ო . რ ო მ გ ა მ ო მ ე ღ ვ ი ძ ა].
მაშინ მომაგონდა, რომ ჩვენ ერთი ნამცეცი პური არ გვქონდა“.—
ფრაზა, რომელიც რკალებშია მოთავსებული, გამორჩენილია ქართ.-
ის ტექსტში, რითაც აზრის მიმდინარეობა მახინჯდება. ჩვენს გამო-
ცემაში ტექსტი აღდგენილია კრ.-ის და საფ.-ის თანახმად, სადაც ეს
ფრაზა მოიპოვება *.

2. გვ. 109, სტრ. 3-5.—„ბრაზმორეული გამოვედ ეზოს გარეთ
და მეც თითონ არ ვიცი, რა გზით და როგორ მივაღებ უეცრად პეზი-
ას ბაღის ლობეს. [რო] დავინახე [ჩ ე მ ი თ ა მ რ ო ს ბ უ დ ი ს
ლო ბ ე , თ ი თ ქ ო გ ა მ ო ვ ფ ხ ი ზ ლ დ ი , გ ა მ ო მ ე ღ ვ ი
ძ ა . გ ა დ ა ვ ი ხ ე დ ე ლ ო ბ ი ს ი ქ ი თ],—ჩემი თამრო მოსჯ-
დომოდა გეჯას და ბაღის წყლის პირას სარეცხსა ჰრეცხდა. ვაი რა
ლაშაზი იყო იმ მშვენიერს დილას ის მშვენიერი ქალი!“.—ქართ.-ში
გამორჩენილია მთელი ის ტექსტი, რომელიც რკალებშია მოთავსე-
ბული. ტექსტი აღდგენილი გვაქვს კრ.-ს და საფ.-ის მიხედვით.

3. გვ. 127, სტრ. 6.—კრ.-ში და საფ.-ში დაბეჭდილია: „შვი-
ლო, ჩემი ს ი ს ხ ლ ი ჩემს მკვლელს აპატივე, მეც მიპატივებია“.—
ქართ.-ში ნაცვლად სიტყვისა „სისხლი“ დაბეჭდილია „სახელი“, რაც
აზრს ამახინჯებს.

*) რაც შეეხება მეორე დედანს—„საქართველოს მოამბეს“, იქ,
როგორც აღნიშნული გვქონდა, გლახის ნაამბობის მეორე ნაწილი
სრულებით არ ყოფილა დაბეჭდილი.

(ასევე, ქვემოთ აღნიშნული შემთხვევებიდან —**სმ**.-ში არ
არის შემდეგი ადგილები, რომლებიც მეორე ნაწილიდან არის
ამოღებული: 2, 3, 6, 7, 13—18, 24—32, 45—52, 55).

4. გვ. 45, სტრ. 1.—„დიდი ბატონი—ლმერთმა ა ც ხ ო-
ნ ო ს—მეტი გულთბილი კაცი იყო“.—ასეა კრ.-ში და სმ.-ში.—
ხოლო ქართ.-ში და საფ.-ში ნაცვლად სიტყვისა „აცხონოს“ დაბეჭ-
დილია „აცოცხლოს“ რაც აშკარა შეცდომაა. (მოთხრობის თანახმად
„დიდი ბატონი“ ამ დროს უკვე გარდაცვლილი იყო).

5. გვ. 47, სტრ. 1.—„მე ბევრი საქმე არა მქონდა. რაკი დათი-
კოს სკოლაში გავისტუმრებდი [და სახლს დავგვიდი], მთელი დღე
ისე გულ-ხელ-დაკრებილი ვიჯექი“.—რკალებში მოთავსებული
ფრაზა გამორჩენილია როგორც ქართ.-ში ისე საფ.-ში. ტექსტი აღდ-
გენილია კრ.-ს და სმ.-ს მიხედვით.

6. გვ. 140, სტრ. 11.—„შენთვისა და მრავალთათვის არის
განტეხილი [ხორცი ესე ქრისტესი და დანთხეული] მისი წმინდა
სისხლი“.—აქაც ფრაზა, რომელიც რკალებშია მოთავსებული, გა-
მორჩენილია როგორც ქართ.-ში, ისე საფ.-ში; აღდგენილი გვაქვს
კრ.-ს თანახმად.

7. გვ. 124, სტრ. 4.—ქართ.-ში დაბეჭდილია: „მე შენთვის
მიგაბერიტ ვარ, თავი დამანებე“.—კრ.-ს და საფ.-ის თანახ-
მად აქ უნდა იყოს „მეტი ბარგი“.

8. გვ. 75, სტრ. 24.—„ო დ ის მ ე“. (სმ. კრ. საფ.).—„როგორ-
მე“ (ქართ.).—ჩვენს გამოცემაში პირველი ვარიანტი დავიცავით.

ასევე ყველა ქვემოთ-აღნიშნულ 44 შემთხვევაში (9—52)
უარყოფილ იქმნა ქართ.-ის წაკითხვა და უპირატესობა მიეცა და-
ნარჩენი დედნების შემდეგს ვარიანტებს (—ტექსტი, რომელსაც ვი-
ცავთ ჩვენს გამოცემაში, აწყობილია ხ ა ზ გ ა ს მ ი თ):

9. გვ. 41, სტრ. 1.—„იმედი მომეცა“ (სმ. კრ. საფ.).—
„იმედი მომცა“ (ქართ.).—

10. გვ. 44, სტრ. 15.—„უფროს-უმცროსობაში“ (სმ.
კრ. საფ.).—„უმცროს-უფროსობაში“ (ქართ.).—

11. გვ. 54, სტრ. 18.—„თავხედს კაცსა“ (სმ. კრ.
საფ.).—„თავხედს“ (ქართ.).—

12. გვ. 75, სტრ. 25.—„იმედი-გადაწყვეტილისა-
თვისა“ (სმ. კრ. საფ.).—„იმედი-გადაწყვეტილისათვის“ (ქართ.).—

13. გვ. 106, სტრ. 10.—„ისე დამიჭირა“ (კრ. საფ.).—„და-
მიჭირა“ (ქართ.).—

14. გვ. 110, სტრ. 2.—„ოთქო“ (კრ.).—„რომ თით-
ქო“ (საფ. ქართ.).—

15. გვ. 116, სტრ. 30.—„ესა“ (კრ. საფ.).—„ასე“ (ქართ.).—

16. გვ. 124, სტრ. 10.—„შე უბედურო (კრ. საფ.).—„უბედურო“ (ქართ.).—

17. გვ. 127, სტრ. 1.—„ყველა იყო ბედნიერი ჩვენ გარეშე მო ჩვენ-გარდა“ (კრ. და საფ. *); ქართ.-ში „ჩვენ გარეშე მო“ გამოჩენილია.

18. გვ. 135, სტრ. 18.—„ეგეც ბარი-ბარში“ (კრ. საფ.).—„ბარი-ბარში“ (ქართ.).—

19. გვ. 49, სტრ. 20.—„იმ“ (სმ. კრ. საფ.).—„ამ“ (ქართ.).—

20. გვ. 57, სტრ. 12.—„რამ“ (სმ. კრ. საფ.).—„რამე“ (ქართ.).—

21. გვ. 59, სტრ. 5.—„სიყვარული“ (სმ. კრ. საფ.). — „სიყვარული“ (ქართ.).—

22. გვ. 68, სტრ. 7.—გ ა ვ ი ზ ე პ ი რ ე“ (სმ. კრ. საფ.).— „გავიზეპირე“ (ქართ.).—

23. გვ. 68, სტრ. 9.—„ისინი“ (სმ. კრ. საფ.).—„ისინი“ (ქართ.).—

24. გვ. 87, სტრ. 26.—„იმ“ (კრ. საფ.).— „ამ“ (ქართ.).—

25. გვ. 92, სტრ. 21.—„ახირებულად“ (კრ. საფ.).— „ახირებული“ (ქართ.).—

26. გვ. 96, სტრ. 3.—„გამჭკრივებული“ (კრ. საფ.).— „გამჭკრივებულ“ (ქართ.).—

27. გვ. 100, სტრ. 27.—„დამინებებია“ (კრ.).—„დამინებებია“ (საფ. ქართ.).—

28. გვ. 120, სტრ. 12.—„სატუსალოს“ (კრ. საფ.).— „სატუსალო (ქართ.).—

29. გვ. 128, სტრ. 13.—„იმისი“ (კრ. საფ.).—„იმის“ (ქართ.).—

30. გვ. 128, სტრ. 23.—„ხმლით“ (კრ. საფ.).—„ხმლით“ (ქართ.).—

31. გვ. 137, სტრ. 5.—„მატიც“ (კრ. საფ.).—„მატლი“ (ქართ.).—

32. გვ. 138, სტრ. 16.—„იმისი“ (კრ. საფ.).—„ამისი (ქართ.).—

33. გვ. 46, სტრ. 8.—„მარტოდ-მარტო“ (სმ. კრ.).— „მარტო“ (საფ. ქართ.).—

*) კრ. „ჩვენ გარეშე მო“; საფ. „ჩვენ გარეშე მო.“—

34. გვ. 46, სტრ. 29.—„ა ს ე“ (სმ. კრ.).—„ისე“ (საფ. ქართ.).—
35. გვ. 47, სტრ. 9.—„ა უ ბ რ უ ნ დ ე ბ ო დ ა“ (სმ. კრ.).—„უბრუნდებოდა“ (საფ. ქართ.).—
36. გვ. 47, სტრ. 22.—„ი მ ა ნ“ (სმ. კრ.).—„ამან“ (საფ. ქართ.).—
37. გვ. 50, სტრ. 16.—ს ი ტ ყ ე ბ ზ ე დ“ (სმ. კრ.).—„სიტყვაზედ“ (საფ. ქართ.).—
38. გვ. 50, სტრ. 30.—„ძ მ ა ს ა ვ ი თ მ ო გ ე ხ მ ა რ ო ს“ (სმ. კრ.).—„რომ ძმასავით მოგეხმაროს“ (საფ. ქართ.).—
39. გვ. 53, სტრ. 10.—„ზ ო გ ს ი ს ე ლ ა პ ა რ ა კ ე ბ ო დ ა“ (კრ.).—„ზოგი ელაპარაკებოდა“ (სმ.).—„თითონ ზოგს ელაპარაკებოდა“ (საფ. ქართ.).—
40. გვ. 53, სტრ. 17.—„კ ა ც ი ც“ (სმ. კრ.).—„კაცი“ (საფ. ქართ.).—
41. გვ. 66, სტრ. 20.—„ა მ ი ს ა“ (სმ. კრ.).—„ამისი“ (საფ. ქართ.).—
42. გვ. 75, სტრ. 4.—„გ უ ლ -გ ა ხ ა რ ე ბ უ ლ მ ა“ (კრ.).—„გულხარებულმა“ (სმ.).—„გულ-გახურებულმა“ (საფ. ქართ.).—
43. გვ. 80, სტრ. 24.—„შ ე ნ ს მ ე ტ ი“ (სმ. კრ.).—„შენის მეტი“ (საფ. ქართ.).—
44. გვ. 80, სტრ. 20.—„შ ე ჰ ზ ე დ ე ბ ო დ ი“ (სმ. კრ.).—„შეჰვდებოდით“ (საფ. ქართ.).—
45. გვ. 93, სტრ. 14.—„ა მ ო მ ი ე ი დ ა“ (კრ.).—„ამოვიდა“ (საფ. ქართ.).—
46. გვ. 96, სტრ. 21.—„მ ი ე კ ე რ ა“ (კრ.).—„მიეკვრა“ (საფ. ქართ.).—
47. გვ. 101, სტრ. 23.—„მ ა რ თ ლ ი ს ა ო“ (კრ.).—„მართლისა“ (საფ. ქართ.).—
48. გვ. 107, სტრ. 16.—„წ ა მ ო ვ ე ლ“ (კრ.).—„წაველ“ (საფ. ქართ.).—
49. გვ. 110, სტრ. 29.—„გ ა ტ ყ ო ბ“ (კრ.).—„გეტყობა“ (საფ. ქართ.).—
50. გვ. 119, სტრ. 21.—„უ ბ რ ა ლ ო ბ ა“ (კრ.).—„უბრალოება“ (საფ. ქართ.).—
51. გვ. 125, სტრ. 4.—„მ ო გ ი კ ე დ ე ს“ (კრ. საფ.).—„მომიკედეს“ (ქართ.).—
52. გვ. 138, სტრ. 19.—„თ ვ ა ლ ე ბ ი ს ს ე ე ს ი ც ო ც ო ხ ლ ი თ ც ე ც ხ ლ ს ა ვ ი თ ა ე ნ თ ო“ (კრ.).—„თვალეზი ცეცხლსავით აენთო“ (საფ. ქართ.).—

ვარდა აღნიშნული შემთხვევებისა, სადაც ტექსტი შესწორებულია ამა თუ იმ დედნების მიხედვით, არის ისეთი შემთხვევებიც. სადაც ტექსტი დამახინჯებულია ყველა არსებულ დედნებში. ადგილები, რომელიც შეცდომით დაბეჭდილა პირველ გამოცემებში (სმ.-ში და კრ.-ში), შერჩენია შემდეგი დროის ნაბეჭდ ტექსტებსაც. ეს ადგილები ჩვენ შევასწორეთ მხოლოდ იმ შემთხვევებში, სადა შეცდომა სავსებით ცხადი იყო და მისი შესატყვისი ნამდვილი ტექსტის აღდგენა არავითარ ეჭვს არ იწვევდა.

აი ეს ადგილები:

53. გვ. 80, სტრ. 13—14.—ეპიზოდი, სადაც მოთხრობილია თავგანწირვა მღვდელისა, რომელმაც წყალში დაღრმობისაგან გადაარჩინა მუშა. ავტორი მოგვითხრობს ამ მღვდელის შესახებ:

„ის მუშა კი მოარჩინა სიკვდილსა და თითონ კი კინალამ სული არ მიაბარა უფალსა. ისე ავად გახდა, რომ კინალამ თან არ გადაიტანა. ღმერთმანი, [სხვა რომ ყოფილიყო], შეინანებდა და იტყოდა: „სხვისთვის თავი რად წაეხდინეო...“.

ფრაზა, რომელი მოთავსებულია რკალებში („სხვა რომ ყოფილიყო“)—გამორჩენილია ყველა ნაბეჭდ ტექსტებში. მაგრამ თუ ეს ფრაზა არ ჩაემატა აქ, ისე ეს ადგილი ეწინააღმდეგება მოთხრობის მიმდინარეობას. მღვდელი, როგორც ეს სჩანს შემდეგი მოთხრობიდან, არა თუ ნანობდა თავგანწირვას, არამედ ეს მიაჩნდა თავის წმინდა ვალის შესრულებად (იხ. გვ. 50—54 და საერთოდ IV—VII თავები).

54—56. დანარჩენი შემთხვევები უფრო მარტივია. და არ შეიძლება იწვევდეს ცილობას:

54. გვ. 55, სტრ. 9.—„ჩვენი კალამი დაუღალავი გუთანია, მელანი კიდევ გულ-ღვიძლიდან გამოწურული ჩვენი ოფლია. ამოვაწებთ ოფლში გუთანსა, გადუხსნით ხოლმე დედამიწას მადლიან გულსა...“.—(ნაცვლად სიტყვისა „ამოვაწებთ“, ყველა ტექსტებში დაბეჭდილია: „ამოვაწებებთ“),

55. გვ. 101, სტრ. 27.—„გაემაართა სახლში შესასვლელად“—(ყველა ტექსტებში შეცდომით დაბეჭდილია „გაიმართა“).

56. გვ. 59, სტრ. 25 და გვ. 60, სტრ. 25.—„ხელგადაჭდობილი“—(ყველა ტექსტებში დაბეჭდილია „ხელგადაბჭობილი“.—

კაცია-ადამიანი?!

კაცია-ადამიანს,—ამ ბრწყინვალე სატირულ ეპოპეას, როგორც მხატვრული შესრულების მხრით, ისე იმ ღრმა საზოგადოებრივ ინტერესით, რომელსაც წარმოადგენდა ეს ნაწარმოები თავის ეპოქისათვის,—ცენტრალური ადგილი უჭირავს ილიას პოეტურ მემკვიდრეობაში. სამწუხაროდ ამ ნაწარმოების შესახებ ძლიერ ცოტა რეალიებია შენახული. რომელიც იძლეოდეს ახლო წარმოდგენას, თუ რა პირობებში იწერებოდა იგი, გვაცნობდეს პოეტის შემოქმედების მილიეს. არსებული მასალების მიხედვით შესაძლებელი ხდება მხოლოდ მიახლოებითი გარკვევა თარიღებისა.

დროის მიხედვით—კაცია-ადამიანი აგრეთვე ეკუთვნის ილიას პირველ ნაწარმოებთა რიგს. დაწერილია იგი, დრო-გამოშვებით, 1859—1863 წლების მანძილზე.

პირველი ესკიზი ამ სატირული ეპოპეისა შეტანილია მოთხრობაში „კაკო“, რომელიც, როგორც გამორკვეული გვექონდა, ეკუთვნის სტუდენტობის პირველ ხანას. 1858—1859 წლებს. ამ პირველ ესკიზში მხატვრული ქარგა კაცია-ადამიანისა ჯერ კიდევ ზოგადი ხაზებით არის ასახული; მაგრამ ამ სქემატიურ ფონზე უკვდავი ტიპები ლუარსაბ თათქარიძისა და დარეჯანისა უკვე სავესებით არის მოცემული.

ამ პირველ ესკიზში უმთავრესად წარმოდგენილია ელემენტები „კაცია-ადამიანის“ I—IV თავებიდან. რაც შეეხება კაცია-ადამიანის დანარჩენ ნაწილებს, აქ გვხვდება ზოგიერთი თემატიური დეტალები, გადმოცემული

ერთი-ორი ხაზმოსმით, ასე: თელეთში მოგზაურობა (მე-IX თავიდან), მკითხავის მოწვევა და ჯადოს დაწვა (XI—XII თ.), ლუარსაბის მიერ იმერელი „პოვერნიის“ დამარცხება (XIII თ.), დასასრული ლუარსაბისა და დარეჯანის ცხოვრების ასპარეზისა (თ. XIV).— პირველ ესკიზში ჯერ კიდევ არ არის შეტანილი ელემენტები „კაცია-ადამიანის“ V, VI, VII, VIII და X თავებიდან.

მაგრამ ამასთან პირველ ესკიზში არის ზოგიერთი თემატიური ხაზი, რომელიც ავტორს „კაცია-ადამიანიდან“ შემდეგ გამოუშვია. ასეთია პატარა კოლას აღზრდა (—ლუარსაბს და დარეჯანს ბოლოს ვაჟიშვილი მიეცემათ). „კაცია-ადამიანის“ სიუჟეტი, როგორც აღნიშნული გვექონდა, აქ გაერთიანებულია „გლახის ნაამბობთან“; კოლა არის იგივე დათიკო, „გლახის-ნაამბობის“ პერსონაჟი.

* * *

ეს პირველი ესკიზის შესახებ, რომელიც ჩართულია მოთხრობაში „კაკო“.

„კაცია-ადამიანი“ უკვე დამოუკიდებელი მოთხრობის სახით ილიას დაუწერია 1859—1863 წლებში; მაგრამ სახელდობ რამელ წელს ეკუთვნის კაცია-ადამიანის პირველი დამოუკიდებელი ტექსტი.—ეს არა სჩანს. ყოველ შემთხვევაში არსებული რეალიების მიხედვით უნდა ვიგულისხმოდ.—რომ ავტორს ეს ნაწარმოები ამ წლების მანძილზე რამდენჯერმე გადაუმუშავებია¹.—რაც შეეხე-

¹) კაცია-ადამიანის ხელნაწერები არ შენახულა, არსებობს მხოლოდ წინა-სიტყვის ავტოგრაფები; მაგრამ მათი მიხედვითაც ცხადი ხდება, რომ ილიას ეს ნაწარმოები არა ერთგზის გადაუმუშავებდა და შეუსწორებია; ილიას ხელნაწერებში კაცია-ადამიანის წინა-სიტყვა წარმოდგენილია ოთხი ვარიანტის სახით. ამათგან პირველი ორი ვარიანტი სჩანს უფრო ადრინდელია, ვიდრე მესამე და მეოთხე ვარიანტი.

ბა კაცია-ადამიანის საბოლოოდ შესწორებულს კანონიურ ტექსტს, იგი დათარიღებულია 1863 წლით¹.

კაცია-ადამიანი პირველად დაიბეჭდა იმავე 1863 წ., ჟურნალში „საქართველოს მოამბე“ (—აპრილის, მაისის და ივნისის ნომერებში). დაიბეჭდა სრულად.

* *

ჩვენი გამოცემის ტექსტზე.

კაცია-ადამიანის ტექსტი დადგენილი გვაქვს იმავე წესით, როგორც გლახის ნაამბობისა. რაკი კაცია-ადამიანის ხელნაწერები არ შენახულა, ჩვენ გვიხდებოდა გვეხელმძღვანელნა ნაბეჭდი წყაროებით. გარდა პირველ-ნაბეჭდისა, რომელიც საქართველოს მოამბეშია მოთავსებული, ავტორის სიცოცხლეში გამოვიდა ამ ნაწარმოების სამი გამოცემა:

1. გამოცემა მ. ბეთანიშვილისა, 1869 წ., პეტერბურგი;
2. საამხანაგო ქართული წიგნის მაღაზიის გამოცემა, 1880 წ., ტფილისი;

3. „ქართველთა ამხანაგობის“ გამოცემა, 1892 წ., ტფილისი (ილიას ნაწერების კრებულის მე-II ტომში);

ამათ შორის 1869 წლის გამოცემა პირდაპირ გადმობეჭდილია საქ. მოამბიდან და ტექსტის დადგენისათვის არ წარმოადგენს ინტერესს. რაც შეეხება 1880 წლისა და 1892 წლის გამოცემებს, აქ ავტორის შეუტანია თითო-ორი ცვლილება სტილისტიური ხასიათისა.

ჩვენი გამოცემის ძირეულ დედნად მივიღეთ „ქართველთა ამხანაგობის“ გამოცემა 1892 წლისა, როგორც ყველაზე ბოლონდელი ტექსტი, მაგრამ მასში საჭირო გახდა ზოგიერთი შესწორების შეტანა; 1892 წლის გამოცემაში შეპარულა მთელი რიგი აშკარა ცდომილებათა, რომლებიც შევასწორეთ წინა გამოცემებზე დამყარებით.

მოგეყავს აქ სია ამ შესწორებათა.

შენიშვნა: ქვემოთ, დედნების აღნიშვნის დროს მიღებული გვაქვს შემდეგითი პირობითი შემოკლებანი:
„სმ.“—აღნიშნავს „საქართველოს მოამბეში“ და-

¹) ეს თარიღი, 1863 წელი, აღნიშნულია ქართ.-ის ქრონოლოგიურ ნუსხაში, რომელიც თვით ილიას ჩვენებით არის შედგენილი (იხ. ტ. II).

ბექელი ტექსტს: „ქვ.“—აღნიშნავს საამხანაგო ქართული წიგნის მალაზიის გამოცემას 1880 წლისა; „ქართ.“— ქართველთა ამხანაგობის გამოცემას 1892 წლისა.

1. გვ. 189, სტრ. 25—31:

„—ჩიხირთმა?.. ჰა, ჩიხირთმა?.. არა, გეთაყვა, ბოზბაში სჯობია,—მიუგო მცირე დაფიქრების შემდეგ ლუარსაბმა.

[—ეხლა მაგას დაიჟინებ. რითა სჯობია?]

—ვა!.. ტყემლის მუავით გაკეთებული ბოზბაში?..—ისეთის ხმით წამოიძახა ლუარსაბმა, თითქო უკვირსო: ეს ამისთანა უბრალო ქეშმარიტება როგორ არ ესმის ამისთანა ჰკვიან დედაკაცსაო.“

რკალებში მოთავსებული ფრაზა (დარეჯანის რეპლიკა: „ეხლა მაგას დაიჟინებ. რათა სჯობია?“)—გამორჩენილია როგორც ქვ.-ში, ისე ქართ.-ში, რის გამო დიალოგი გაუგებარი ხდება. ტექსტი აღდგენილი გვაქვს სმ.-ს თანახმად.

2. გვ. 230, სტრ. 18-21:

„მაგრამ გავიდა სამი თვე [—ყმაწვილმა მუცელში არ გაიჩუჩუნა, გავიდა ექვსი თვე]—კაბა არ დაუფიწროვდა დარეჯანსა. გავიდა ცხრა თვეც და დარეჯანს მუცელი არ ასტივდა.“

რკალებში მოთავსებული ფრაზა [„ყმაწვილმა..... თვე“] არ არის ქართ.-ში. ტექსტი აღვადგინეთ სმ.-ს და ქვ.-ს თანახმად:

3. გვ. 182, სტრ. 11—13:

„ლუარსაბმა ყურები დააცქეიტა [და ახლო მოიწივა. დარეჯანმაც ყურთან ლეჩაქი გადიკეცა,] რომ კარგად გაიგონოს“.

აქაც რკალებში მოთავსებული ფრაზა [„და ახლო გადიკეცა“] გამორჩენილია ქართ.-ში. ტექსტი აღდგენილია სმ.-ს და ქვ.-ს მიხედვით¹.

4. გვ. 155, სტრ. 20—21:

„თითონ კენინამაც არ იცოდა—რაზედ;“

ასე იკითხვის ეს ადგილი სმ.-ში და ქვ.-ში; ხოლო ქართ.-ში ნაცვლად სიტყვისა „თითონ“ დაბეჭდილია „თითქო“.

¹) ქვ.-ს და სმ.-ს შორის სხვაობაა ერთ სიტყვაში: „გადიკეცა (ქვ.). „გადაკეცა“ (სმ.).—კონტექსტის მიხედვით უფრო სწორია „გადიკეცა“.—

5. გვ. 177, სტრ. 25—27:

„სომეხი ხომ არა ვარ, [რომ ქირაობით ვიცხოვრო. თავადიშვილი ვარ.] კაი ოჯახის და გვარის შვილი“.

ქწ.-ში და ქართ.-ში გამორჩენილია სიტყვები: „რომ ქირაობით ვიცხოვრო, თავადიშვილი ვარ“.—ტექსტი აღუადგინეთ სმ.-ს თანახმად.

6. გვ. 179, სტრ. 11—13:

„სირაჯობენ [კიდევ!.. გაგონილა? თავადიშვილების სირაჯობა!] ოპ. ღმერთო, რატომ წარღვნა არ მოვა“.

რკალებში მოთავსებული სიტყვები [„კიდევ!... სირაჯობა“] გამორჩენილია ქართ.-ში. აღდგენილია სმ.-ს მიხედვით¹.

7. გვ. 182, სტრ. 2—4:

„ეხლა, ბატონო, არაფრისა აღარ პრცხვენინანთ. ნამუსი აღარ არის, არა, წახდა ქვეყანა“.—ასეა ტექსტი სმ.-ში. ხოლო ქწ.-ში და ქართ.-ში ნაცვლად სიტყვისა „პრცხვენინანთ“ დაბეჭდილია „ემინინანთ“.

8. გვ. 204, სტრ. 28:

„იმ ქალის სიყვარული გულში ნალვერდალსავით ჩამიდგე“ (სმ. ქწ.).—„იმ ქალის სიყვარული ნალვერდალსავით ჩამომიდგე“ (ქართ.).—ჩვენ პირველ ვარიანტს მივეცით უპირატესობა.

9. გვ. 226, სტრ. 8:.

„თუმცა შვილოსნობის დრო გადასვლოდათ“ (სმ. ქწ.).—„თუმცა შვილების დრო გადასვლოდათ“ (ქართ.).—აქაც პირველი ვარიანტი დავიცავით.

10. გვ. 227, სტრ. 18:

„ლუარსაბი თავის წითელს ულაყ ცხენზედ მჯდომი (სმ.).—ქართ.-ში და ქწ.-ში სიტყვა „წითელს“ გამორჩენილია, სჩანს—შეცდომით.

11. გვ. 177, სტრ. 21—22:

„ჩემოდენა ღვინო კახეთში ორს არ მოუვა. ქართლში ხომ

¹) ქწ.-ს გამოცემა უდგება სმ.-ს ტექსტს. მხოლოდ აქ ნაცვლად ფრაზისა „თავადიშვილების სირაჯობა!“—დაბეჭდილია: „თავადიშვილები სირაჯობენ!“

ნახევრის ნახევარიც არ მოუვათ“ (სმ. ქწ.1).—ქართ.-ში აქაც შეცდომით გამორჩენილია სიტყვა „კახეთში“².

12. გვ. 237, სტრ. 14:

„ამ ტრიალში და ვაი-ვაგლახში რომ არის“ (სმ. ქწ.).—ქართ.-ში ნაცვლად სიტყვისა „ტრიალში“ შეცდომით დაბეჭდილია „ტირილში“.—

ასევე ყველა ქვემოთ-აღნიშნულ შემთხვევებში უარყავით ქართ.-ის ვარიანტები და ჩვენს გამოცემაში დავიცავით დანარჩენი დედნების წაკითხვა. (ქვემოთ-მოყვანილი ტექსტებიდან—ის ვარიანტები, რომელთაც ვიცავთ ჩვენს გამოცემაში, აწყობილია ხ ა ზ-გ ა ს მ ი თ):

13. გვ. 148, სტრ. 7.—„ს ა ხ ლ ის პ ა ტ რ ო ნ ი“ (სმ.).—„პატრონი“ (ქწ. ქართ.).—

14. გვ. 159, სტრ. 13.—„ხ ო მ გ ა გ ი ტ ყ დ ი, შ ე ნ ი კ უ-
ქ ის ა, ს ხ ვ ა რ ა გ ი ნ დ ა?“ (სმ.).—„ხომ გაგიტყდი, შენი კუქისა, რა გინდა?“ (ქწ. ქართ.).—

15. გვ. 160, სტრ. 25.—„და მ ის გ ა ნ უ შ ო რ ე ბ ე ლ ა მ-
ხ ა ნ ა გ ის“ (სმ. ქწ.).—ქართ.-ში „და“ გამორჩენილია.

16. გვ. 167, სტრ. 20.—„გ ა ი კ ე თ ე ბ დ ა“ (სმ.).—„იკეთებდა“ (ქწ. ქართ.).—

17. გვ. 170, სტრ. 17.—„შ ე მ ო კ ვ რ ა კ ი“ (სმ.).—„შემოკვრა“ (ქწ. ქართ.).—

18. გვ. 174, სტრ. 14.—„ა ქ“ (სმ.).—„იქ“ (ქწ. ქართ.).—

19. გვ. 175, სტრ. 9.—„ა მ-გ ვ ა რ ი“ (სმ.).—„იმ-გვარი“ (ქწ. ქართ.).—

20. გვ. 195, სტრ. 16.—„კ ა ი ო ჯ ა ხ ის. შ ე ი ლ-ს“ (სმ. ქწ.).—ქართ.-ში გამორჩენილია სიტყვა „კაი“.

21. გვ. 198, სტრ. 11.—„ს ლ ლ ს უ ფ ა ლ ს ა ბ ა რ ე ბ დ ა“ (სმ. ქწ.).—ქართ.-ში გამორჩენილია სიტყვა „უფალს“.

22. გვ. 202, სტრ. 18.—„და და ღ ო ნ ე ბ უ ლ მა“ (სმ.).—სიტყვა „და“ გამორჩენილია ქწ.-ში და ქართ.-ში,—იქვე სტრ. 25:

¹) სმ.-ს და ქწ.-ს შორის განსხვავებაა ერთ სიტყვაში: „ნახევარიც“ (სმ.), „ნახევარი“ (ქწ.).—

²) ამას გარდა ქართ.-ში ნაცვლად სიტყვისა „ნახევარიც“ დაბეჭდილია „ნახევარი“.

„გ ა ხ ა რ ე ბ უ ლ შ ა ლ უ ა რ ს ა ბ შ ა“ (სმ.).—„ლუარსაბშა“ არ არის ქწ.-ში და ქართ.-ში.

23. გვ. 203, სტრ. 20.—„და პ უ რ-მ ა რ ი ლ ო ბ ა შ ი გ ა თ-ქ მ უ ლ ი ა“ (სმ.).—სიტყვები „და პურ-მარილობაში“ გამორჩენილია ქწ.-ში და ქართ.-ში.—

24. გვ. 214, სტრ. 10.—„პ ი რ ფ ე რ ო ბ ა შ ი კ ი“ (სმ.).—„პირფერობაში“ (ქწ. ქართ.).—

25. გვ. 218, სტრ. 2.—„თ ა ვ ი ს ი ხ ე რ ხ ი“ (სმ. ქწ.).—ქართ.-ში გამორჩენილია სიტყვა „თავისი“.

26. გვ. 220, სტრ. 5.—„ჰ კ ი თ ხ ა“ (სმ. ქწ.).— „იკითხა“ (ქართ.).—

27. გვ. 228, სტრ. 1.—„თ ა ვ ი დ ა მ ფ ე ხ ა მ დ ი ნ“ (სმ.).— „თავიდან ბოლომდინ“ (ქწ. ქართ.).—

28. გვ. 235, სტრ. 17.—„უ ხ ა რ ი ა ნ, უ ხ ა რ ი ა ნ ლ უ ა რ-ს ა ბ ს ა“ (სმ.).—„უხარიან ლუარსაბსა“ (ქწ. ქართ.).

29. გვ. 235, სტრ. 27.—„ლ უ ა რ ს ა ბ ი ი წ უ რ ე ბ ა“ (სმ. ქწ.) —„ლუარსაბი იწვება“ (ქართ.).

30. გვ. 240, სტრ. 8.—„ა მ კ ი ჟ ი ნ ა ზ ე დ“ და ვ ა ი-ვ ა-გ ლ ა ხ ზ ე დ“ (სმ. ქწ.).—„ამ კიჟინაზედ“ (ქართ.).

31. გვ. 245, სტრ. 29.—„მ ო უ შ ო რ ე ბ ი ა“ (სმ. ქწ.).—„მოეშორებია“ (ქართ.).

32. გვ. 254, სტრ. 21.—„მ ი ჭ ი რ ს“ (სმ. ქწ.).—„მიჭირდა“ (ქართ.).

33. გვ. 256, სტრ. 7.—„პ ა წ პ ა წ ი ნ ა ნ ი გ ვ ზ ი ს ტ ო ტ ი“ (სმ.).—ქწ.-ში და ქართ.-ში მეორეჯერ გამოშვებულია.

34. გვ. 256, სტრ. 8.—„ჩ უ პ რ ი დ ა რ ე ჯ ა ნ ა ს ა“ (სმ. ქწ.). —„ჩუპრი დარეჯანსა“ (ქართ.).

35. გვ. 146, სტრ. 7.—„კ ა ხ ე თ ი ს“ (სმ. ქწ.).—„კახეთს“ (ქართ.).

36. გვ. 149, სტრ. 17.—„დ ა რ ი ბ ს ა“ (სმ. ქწ.).—„ლარიბს“ (ქართ.).

37. გვ. 183, სტრ. 26.—„დ ი ღ კ ა ც ე ბ ს ა ც ა ო“ (სმ. ქწ.).— „დიდკაცებსა“ (ქართ.).

38. გვ. 186, სტრ. 11.—„თ ი თ ე ბ ზ ე დ“ (სმ.).—„თიფზედ“ (ქწ. ქართ.).

39. გვ. 195, სტრ. 19.—„გვერდებში“ (სმ. ქწ.).—„გვერდში“ (ქართ.).

40. გვ. 197, სტრ. 15.—„ნახეც“ (სმ.).—„ნახეცა“ (ქწ. ქართ.).

41. გვ. 200, სტრ. 2.—„თქვენ“ (სმ. ქწ.).—„თქვენ“ (ქართ.).

42. გვ. 201, სტრ. 25.—„მითაშო“ (სმ. ქწ.).—„მითამრა“ (ქართ.).

43. გვ. 242, სტრ. 28.—„ღრეჯით“ (სმ. ქწ.).—„ღრეჭით“ (ქართ.).

44. გვ. 249, სტრ. 6.—„ძამო“ (სმ. ქწ.).—„ძმაო“ (ქართ.).

* *

გარდა ზემო-ჩამოთვლილი შემთხვევებისა, რომლებიც შევასწორეთ სხვა-და-სხვა დედნებზე დამყარებით, არის აგრეთვე ისეთი ადგილები, რომლებიც კაცია-ადამიანის ყველა არსებულ დედნებში დამახინჯებით არის წარმოდგენილი. ასეთი ადგილები ჩვენ შევასწორეთ მხოლოდ იმ შემთხვევებში, როცა შეცდომა საცხებით ცხადი იყო. აი ეს ადგილები:

45. გვ. 255, სტრ. 9—11.—„ეხლა მგონია, შიგ პატარა თათქარიძე ზის და წითელ ღვინოში ჭყუპალაობს“. ასეა ეს ტექსტი დაბეჭდილი ყველა გამოცემაში¹. კონტექსტის თანახმად ეს ადგილი ამ-რიგად უნდა გასწორდეს: „ეხლა შიგ პატარა თათქარიძე ზის და, მგონია, წითელ ღვინოში ჭყუპალაობს“.

46. გვ. 172, სტრ. 22.—ყველა დედნებში დაბეჭდილია „ქეთევანის“ (—აქ იგულისხმება ლუარსაბ თათქარიძის მეუღლე); უნდა იყოს „დარეჯანის“².

47. გვ. 176, სტრ. 5—9.—„ხანდისხან (შინა-ყმა პატარა ბიჭი) ისეთის სახით გადაპარგბს თვალსა იქითკენ, საცა ძალლი განცხრომითა წევს და მოსვენებაშია. რომ თითქო შეჰნატრისო [მის] ყოფა-

¹) სმ.-ში მხოლოდ განსხვავებაა ცალკე სიტყვებში: „მგონი“, „გიზის“.

²) სახელი „ქეთევან“—ნაცვლად „დარეჯანისა“ აქ შერჩენილია ამ მოთხრობის პირველი ესკიზიდან. კაცია-ადამიანის პირველ ესკიზში ლუარსაბის მეუღლეს „ქეთევან“ ეწოდება (იხ. პირველი ესკიზი, მოთხრობაში „კაკო“).

ცხოვრებასა და გულში ამბობსო:—ნეტავი შენ, რომ ძალლი ხარ! ნეტავი მეც ძალლი ვყოფილიყავი!“—სიტყვა „მის“—ყველა ნაბეჭდ გამოცემებში გამორჩენილია.

48. გვ. 177, სტრ. 1.—ყველა დედნებში დაბეჭდილია: „რად გექნებოდათ?“ აზრის მიმდინარეობის თანახმად ტექსტი ასე უნდა წავიკითხოთ: „რად გექნებოდათო?“.

49. გვ. 192, სტრ. 19.—„ლუარსაბი დავგილონდა მკითხველო! ისე თავჩალუნული იდგა, როგორც პატარა ბავშვი“.—ყველა დედნებში ნაცვლად სიტყვისა „ისე“ შეცდომით დაბეჭდილია „ისევ“.

50. გვ. 236, სტრ. 27.—ყველა დედნებში: „ეხუთებოდა“.—კონტექსტის თანახმად უნდა იყოს: „ეხუთება“¹.

¹) აქ აღარ ვეხებით უმნიშვნელო ვარიანტებსა და ორთოგრაფიული ხასიათის შესწორებებს, რომლებიც შევითანეთ ტექსტში, მაგალითად: „ომი დაუწყია“ (გვ. 164, სტრ. 23—24; გასწორებულია: „ომი დაუწყია“), „ლამაზისსეული“ (საკუთარი სახელი, გვ. 174 et pass. გასწორებულია: „ლამაზისეული“), დასხვავი.

აქვე საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენს გამოცემაში შეპარულა რამდენიმე კორექტურული შეცდომა, რომელიც უნდა გასწორდეს შემდეგ-ნაირად:

1. გვ. 217, სტრ. 21.—დაბეჭდილია: „სიფრთხილეს თავი არა სტიკეაო“. უნდა გასწორდეს: „სიფრთხილეს თავის არ ასტიკეაო“ (—ასე იკითხვის ეს ანდაზა „კაცია-ადამიანის“ ყველა დედნებში).

2. გვ. 206, სტრ. 4.—ჩვენს გამოცემაში: „ბედი მომეცი და სანახევრედ გადამაგდეო“. (—კაცია-ადამიანის ყველა დედნებში: „სანახევრედ“).

3. გვ. 213, სტრ. 2.—დაბეჭდილია: „რომელიცა მე აწ აღარ ძალმიძს“; უნდა იყოს: „რომელიცა აწ მე აღარ ძალმიძს“; (—ასე იკითხვის ტექსტი პირველ-ნაბეჭდ—სმ.-ში. ხოლო ქვ.-ში და ქართ.-ში სიტყვა „აწ“ გამორჩენილია).

გლეხთა განთავისუფლების პირველ-დროების სცენები.

სცენები დაწერილია 1865 წელს¹. ადგილი დაწერისა წყაროებში აღნიშნულია არაა, მაგრამ ბიოგრაფიული სინ-რონიზმების მიხედვით ირკვევა, რომ ილიამ ეს ნაწარმოე-ბი პროვინციაში დასწერა, დუშეთს. ილია ამ დროს მომ-რიგებელ შუამავლად იყო დუშეთში.

სცენებში, უნდა ვიფიქროთ, ბევრია შეტანილი ილიას პირადი შთაბეჭდილებებიდან. ილიას, როგორც მომრი-გებელ შუამავალს, თვით უხდებოდა დაკვირვებოდა ნაყმევთა და ნაბატონართა შორის შექმნილს ურთიერთო-ბას ბატონ-ყმობის გადავარდნის პირველ ხანებში.—

სცენები პირველად გამოიცა ცალკე წიგნად 60-იანი წლების მეორე ნახევარში². შემდეგ იგი მეორედ დაიბეჭდა „ქართველთა ამხანაგობის გამოცემაში 1892 წელს.

სცენების ავტოგრაფი არ შენახულა. ჩვენი გამოცემა დაბეჭდილია „ქართველთა ამხანაგობის“ გამოცემის ტექ-სტის თანახმად.

¹) იხ. ქართ.-ის ქრონოლოგიური ნუსხა (ტ. III).

²) ამ პირველ გამოცემის ეგზემპლიარები ვერსად ვიპოვეთ, ტფილისის მუზეუმებში იგი არ აღმოჩნდა. ცნობა ამ პირველი გამოცე-მის შესახებ გადმოგვცა პატივცემულმა ნ. ნიკოლაძემ; ეს გამოცემა ნ. ნიკოლაძეს უნახავს 1869 წელს, როცა იგი ევროპიდან საქართვე-ლოში ჩამობრუნდა. ზედმიწევნით თარიღი ამ გამოცემისა ნ. ნიკო-ლაძეს არ ახსოვს; მისი ცნობით იგი დაბეჭდილი იყო 1865—1868 წლებს შორის, ყოველ შემთხვევაში არა უგვიანეს 1869 წლისა, როცა ეს წიგნი მას ხელთ ჰქონდა.

აღვნიშნავთ აქვე, რომ ამ პირველი გამოცემიდან ნ. ნიკოლა-ძეს ეს ნაწარმოები უთარგმნია რუსულად; თარგმანი დაიბეჭდა პე-ტერბურგის ჟურნალში—«Извѣстная Литература» 1883 წელს: Сцены из времен освобождения крестьян. И. Г. Чавчавадзе. Перевод (с грузинского) Н. Я. Николадзе. (№ VI. გვ. 270-296).

პირვანდელი ვარიანტები კაცია-ადამიანის წინა-სიტყვისა.

კაცია-ადამიანის. ხელნაწერები—როგორც აღნიშნული გვქონდა—ჩვენამდე აღარ მოღწეულა. შენახულა მხოლოდ ამ მოთხრობის წინა-სიტყვის ავტოგრაფები.

ავტოგრაფებში წინა-სიტყვა წარმოდგენილია ოთხი ვარიანტის სახით. თუმცა ზოგი ვარიანტი არ არის ისე არსებითად დაშორებული დანარჩენებს, მაგრამ ჩვენ საჭიროდ დავინახეთ დაგვებეჭდა ოთხივე ტექსტი. კაცია-ადამიანს ისეთი განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მე-19 საუკუნის ქართულს მწერლობაში, რომ ყოველი რეალია, რომელიც ცოტად თუ ბევრად შუქსა ჰფენს ამ მოთხრობის წერის პროცესს,—ვერ ჩაითვლება მნიშვნელობას მოკლებულად ლიტერატურული კრიტიკისათვის.

ეს ვარიანტები ეკუთვნის დროს არა უადრეს 1859 წლისა და არა უგვიანეს 1863 წლისა, მაგრამ სახელდობრ რომელ წელს,—ეს არა სჩანს. პირველი ორი ვარიანტი დამწერლობისა და ქაღალდის მიხედვით—ერთდროულია; ასევე მესამე და მეოთხე ვარიანტები აგრეთვე ერთ-დროს ეკუთვნიან.

ავტოგრაფები ამ ვარიანტებისა ინახება ყოფ. წ.-კ. საზ. მუზეუმში:

ხელნაწერი C (№ 5.169; ილიას ავტოგრაფების კომპლექტი); აქ შენახულა პირველი და მეორე ვარიანტები კაცია-ადამიანის წინა-სიტყვისა, გადაწერილი ცალკე ფურცლებზე.

ჯერ, პრაქტიკა.

(მთხედ)

„მეფეებს ნიჭი მისვალ, ზედა მისე ყვანა...“
(გენიანი ანტი)

1.

მითა მან წიხლით ყუადა...!!!

ზღაოთი თითონა მან, ავითოთ გურა-ბადრი
შეუფოთი მეზუხელა. ამბავს მეზუხელა ებრძო
ყუბონს. ახალ ვაჟს მებრძო, ბავს მებრძო-
ბავს გუჟს ზედა წიხნით. ამ გუბრამ შტორბით
დამბრათი ამბრით. ახალ ზღაოთი შეუფოთი, ე-
ნებრ. ჰედალ აბი მებრძო, მუბო, წიხ-წიხ.
გამა მებრძო, რეზუბრ. ყუადა ირთ, ყუა
ბ. მებრძო.

ილიას ავტოგრაფი (V-ხელნაწერი).

კაცია-ადამიანის წინასიტყვა. მეოთხე ვარიანტი

ხელნაწერი X (№ 5.025); შეიცავს მესამე ვარიანტს;
ხელნაწერი Y' (№ 5.026); ხელნაწერში მოთავსებულია მეოთხე ვარიანტი კაცია-ადამიანის წინა-სიტყვისა და ნაწყვეტი მოთხრობისა „კატო“.

პირველი და მესამე ვარიანტი პირველად დაიბეჭდა მ. გედევანიშვილის გამოცემაში (1914 წ.).—მეორე და მეოთხე ვარიანტი დღემდე არ ყოფილა გამოქვეყნებული და ჩვენს გამოცემაში პირველად იბეჭდება.

პ. ინ—ვა.